

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

ZEMAHŞERÎ, BEYDAVÎ VE NESEFÎ TEFSİRLERİNDE FIKHÎ AYETLERE
YAKLAŞIMLARIN MUKAYESESİ

Doktora Tezi

Turhan YOLDAŞ

Ankara- 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

ZEMAHŞERÎ, BEYDAVÎ VE NESEFÎ TEFSİRLERİNDE FİKHÎ AYETLERE
YAKLAŞIMLARIN MUKAYESESİ

Doktora Tezi

Turhan YOLDAŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

Ankara- 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

ZEMAHŞERÎ, BEYDAVÎ VE NESEFÎ TEFSİRLERİNDE FIKHÎ AYETLERE
YAKLAŞIMLARIN MUKAYESESİ

Doktora Tezi

Turhan YOLDAŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ**
- 2- Prof. Dr. Halis ALBAYRAK**
- 3- Prof. Dr. Nahide BOZKURT**
- 4- Prof. Dr. Mevlüt ERTEN**
- 5- Prof. Dr. Mehmet ÜNAL**

Tez Savunması Tarihi: 15. 10. 2021

Tez Doğruluk Beyan Belgesidir.

T. C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ'un danışmanlığında hazırladığım “Zemahşerî, Beydavî ve Nesefî Tefsirlerinde Fıkhi Ayetlere Yaklaşımların Mukayesesi” (Ankara 2021) adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı ve aksi durumunun ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucunu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 15. 10. 2021

Turhan YOLDAŞ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı	3
3. Kaynak Değerlendirmesi	4
4. Zemaşşeri, Beydavi ve Neseî Üzerine	7
4. 1. Zemaşşeri.....	7
4. 2. Beydavi	12
4. 3. Neseî	17
BİRİNCİ BÖLÜM	22
ZEMAŞŞERİ, BEYDAVİ VE NESEFİ TEFSİRLERİNDE İBADETLE İLGİLİ FIKHİ AYETLERE YAKLAŞIMLAR.....	22
1. İBADET.....	22
1. 1. Taharet	22
1. 1. 1. Abdest, Gusûl ve Teyemmüm.....	22
1. 1. 2. Abdestsiz Kur'an'a Dokunmak	25
1. 1. 3. Kadının Hayız Hali.....	29
1. 2. Namaz	32
1. 2. 1. Bismele	32
1. 2. 2. Farz Namazlar	34
1. 2. 3. Kıblenin Değişmesi	38
1. 2. 4. Cuma Namazı.....	42
1. 2. 5. Gece Namazı ve Kur'an Okuma	46
1. 2. 6. Yolculuk Namazı.....	50
1. 2. 7. Korku Namazı	52
1. 2. 8. Cünüp ve Sarhoş Olan Kişinin Namaz Kılma Durumu	55
1. 2. 9. Mescitlerin İmarı	58
1. 3. Oruç.....	60
1. 3. 1. Orucun Farz Kılınması	60
1. 3. 2. Hasta ve Yolcunun Durumu	61
1. 3. 3. Orucun Başlangıcı ve Bitişi.....	64

1. 4. Zekât	66
1. 4. 1. Zekâtın Farz Olunması	66
1. 4. 2. Zekâtın Verileceği Yerler	68
1. 5. Hac ve Umre	71
1. 5. 1. Haccın Farz Kılınması	71
1. 5. 2. Hac ve Umrenin Yapılışı	74
1. 5. 3. Sa'y Yapmak	81
1. 6. Kurban İbadeti	82
1. 7. Yemin ve Kefareti	85
1. 7. 1. Allah Adına Yemin Etmek	85
1. 7. 2. Yemin Kefareti	87
İKİNCİ BÖLÜM	91
ZEMAŞERİ, BEYDAVİ VE NESEFİ TEFSİRLERİNDE AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ FIKHİ AYETLERE YAKLAŞIMLAR	91
1. AİLE HUKUKU	91
1. 1. Nikâh	91
1. 1. 1. Evliliğe Teşvik ve Günaha Düşmekten Sakınmak	91
1. 1. 2. Kur'an'da Evliliğin Sınırı	94
1. 1. 3. Mehir	97
1. 1. 4. Boşanan Kadının Mehri	101
1. 1. 5. Mahrem Kadınlar	103
1. 1. 6. Müşriklerle Evlilik	105
1. 1. 7. Hicret Eden Kadınların Durumu	106
1. 1. 8. Evlat Edinme	110
1. 2. Talak	113
1. 2. 1. Talakın Meşru Kılınması	113
1. 2. 2. Ric'i ve Bain Talak	118
1. 2. 3. İlâ	120
1. 2. 4. Zihar ve Kefareti	122
1. 2. 5. Halvetten Önce Boşanmak	128
1. 2. 6. Eşler Arasında Çözüm Bulmak	129
1. 2. 7. Eşler Arasında Lian	132
1. 3. İddet Süresi	135
1. 3. 1. Boşanan Kadının İddet Bekleme Süresi	135
1. 3. 2. Kocasını Ölen Kadının İddet Bekleme Süresi	137
1. 3. 3. Adet Görmeyen Kadının İddet Süresi	139

1. 4. Çocuk Emzirme.....	143
1. 4. 1. Çocuk Emzirmenin Hükümü ve Süresi.....	143
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	147
ZEMAŞERİ, BEYDAVİ VE NESEFİ TEFSİRLERİNDE MUAMELAT VE SOSYAL İLİŞKİLERLE İLGİLİ FIKHİ AYETLERE YAKLAŞIMLAR	147
1. MUAMELAT VE SOSYAL İLİŞKİLER	147
1. 1. Mali Durumlar	147
1. 1. 1. Faiz	147
1. 1. 2. Borcun Yazılması.....	150
1. 1. 3. Rehin	154
1. 1. 4. Karşılıksız Borç Verme (Karz-i Hasen).....	156
1. 1. 5. Akrabalıktan Dolayı Mirasçı Olmak	157
1. 1. 6. Mirasın Durumu	159
1. 1. 7. İslam’da Yetimin Malı	166
1. 2. Cezalar	170
1. 2. 1. Adam Öldürmenin Cezası	170
1. 2. 2. Kısas	173
1. 2. 3. Yol Kesicilerin Cezası.....	174
1. 2. 4. Hırsızlığın Cezası	176
1. 2. 5. Zinanın Cezası.....	178
1. 2. 6. İffetli Kadınlara İftira Atmanın Cezası	180
1. 3. Cihat.....	187
1. 3. 1. İslam’da Savaşın Meşru Kılınması	187
1. 3. 2. Savaştan Kaçmanın Hükümü	190
1. 3. 3. Savaşta Esirler	192
1. 3. 4. Haram Aylarda Savaş.....	195
1. 3. 5. Ganimet	197
1. 3. 6. Ganimetin Paylaşımı	198
1. 3. 7. Sığınmacıların Durumu	200
1. 3. 8. Düşmanla İş Birliği	202
1. 3. 9. Müşriklerin Mescid-i Haram’a Yaklaştırılmaması	203
1. 4. İzin ve Ziyaretler.....	205
1. 4. 1. İzin ve Ziyaret Adabı.....	205
1. 4. 2. Peygamberin Evine Gitme Adabı.....	208
1. 4. 3. Belli Vakitlerde İçeriye Girerken İzin İstemek	212

1. 5. Hicap ve Tesettür	215
1. 5. 1. Müslüman Kadının Örtünmesi	215
1. 5. 2. Yaşlı Kadının Örtüsü.....	220
1. 6. Diğer Konular	221
1. 6. 1. Anne ve Babaya İtaat	221
1. 6. 2. Peygamberimize Salâvat Getirmek	223
1. 6. 3. Şer'i Haberi Gizlemek.....	225
1. 6. 4. Haberin Doğru Olduğunu Araştırmak.....	227
1. 6. 5. Yakınların Evlerinde Yemenin Hükmü.....	230
1. 6. 6. Kumar ve İçki.....	233
1. 6. 7. Sihir	235
1. 6. 8. Temiz Şeylerin Helal ve Pis Şeylerin Haram Olunması	237
1. 6. 9. Helal ve Haram Olan Bazı Hayvanlar ve Yiyecekler	239
1. 6. 10. İslam'da Hilenin Yeri (Hile-i Şer'iyye).....	244
SONUÇ.....	250
KAYNAKÇA	254
ÖZET	259
ABSTRACT	261

ÖNSÖZ

Yüce Allah insanları yarattıktan sonra, onların hayatlarına yön vermek amacıyla ilahi kitaplar göndermiştir. Bu ilahi kitaplardan biri de Kur'an-ı Kerimdir. Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed (a.s)'a vahyolunan son ilahi kitaptır. O, İlahi kitaplar arasında en seçkin özelliğe sahip olup baştan sona kadar bir hikmet hazinesidir. Onun delilleri açık, belgeleri aydındır. Haberleri doğru, hükümleri sağlamdır. Dünyanın çehresini değiştirip mutlu bir toplum oluşturmayı hedefler. Maneviyatı canlandırıp ruhları uyandırır. Din duygusu en kutsal ve en tatlı bir duygu olup insanlık onunla yaşar. Hayat onunla mana kazanır.

İnsanın en hayırlı ameli Allah'ın kitabı olan Kur'an'a hizmet etmektir. Kur'an'ın anlaşılması için asırlar boyunca hizmet edilmiş, nice tefsirler yazılmış ve yazılmaktadır. Aynı zamanda tezler ve makaleler yazılmıştır. Biz de Kur'an'a hizmet etmek amacıyla kısa bir çalışma yaparak bir tez hazırlamaya çalıştık. Bu tezimde ez-Zemahşeri (ö. 538/1144), el-Beydavi (ö. 685/1286) ve en-Nesefi'nin (ö. 710/1310) eserlerinde fıkhi ayetlere dair açıklamalarını mukayese ettik.

Bu çalışmamızı bir giriş ve üç bölümde değerlendirdik. Giriş kısmında müelliflerin hayatlarına kısaca değindik. Birinci bölümde ibadetle ilgili ayetleri, ikinci bölümde nikâh, boşanma ve bu konulara bağlı olan ayetleri, üçüncü bölümde ise muamelat, sosyal ilişkiler ve diğer konularla ilgili ayetleri ele aldık. Bu ayetleri ilk önce alt başlıklara böldük, sonra ayeti, ayetin mealini, ondan sonra müfessirlerin açıklamalarını verdik, bazı yerlerde müfessirlerin açıklamalarından sonra kısa bir değerlendirmede bulunduk. Daha sonra sonuç bölümünde kısa bir değerlendirme yaparak tezimin ana fikrini ve temel esaslarını özetle sunmaya çalıştık. Böylece çalışmamızı sonuçlandırdık.

Çalışmamızın bütün aşamalarında fikirlerinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ'a teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmamızın ders döneminde fikirlerinden istifade etmiş olduğum değerli hocalarıma ve tez izleme komitesinde yer alan Prof. Dr. Halis ALBAYRAK ve Prof. Dr. Nahide BOZKURT'a da şükranlarımı sunarım. Çalışmak bizden muvafık kılmak Yüce Allah'tandır.

Turhan YOLDAŞ

Ankara-2021

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim Yüce Allah tarafından Hz. Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e Arapça olarak indirilen ilahi bir kitaptır. Bu ilahi kitap yirmi üç yıl zarfında peyderpey inmiştir. İnən ayetler ezberlenerek ve yazılarak muhafaza edilip Müslüman olarak yaşamak isteyenler için hayat kılavuzu olmuştur.

Kur'an'ın anlaşılması için asırlar boyunca çalışmalar yapılmıştır. İlk dönemlerden itibaren Kur'an-ı Kerim'in anlamını ve ondan çıkan hükümleri bilmesi için tefsir çalışması yapılmıştır. Şüphesiz Kur'an-ı ilk tefsir eden Hz. Muhammed'dir. Ondan sonra sahabe ve tabiindir. Peygamberimizin amcasının oğlu olan İbn Abbas, Kur'an'ın tercümesi ve ümmetin mürekkebi olmuştur. Tefsir ilmi sahabe ve tabiin âlimleri arasında yayılmış, bir toplum diğer topluma aktarmış ve büyük tefsirler meydana gelmiştir. İlk dönemlerde meydana çıkan tefsirler genel olarak Peygamberimizden, sahabeden ve tabiinden rivayetler şeklinde, rivayet tefsirleri olmuştur. Rivayet tefsirlerinde dirayetle beraber rivayet tefsiri ağırlıklıdır. Daha sonra dirayet ilminin gelişmesiyle birlikte dirayet tefsirleri de ortaya çıkmıştır. Dirayet tefsirlerinde rivayetlerle birlikte dirayet tefsiri ağırlıklıdır. Zemahşeri (ö.538/1144), Beydavi (685/1286) ve Nesefi'nin (ö. 710/1310) tefsirleri de bu dirayet tefsirlerdendir. Biz bu tefsirleri araştırıp, onların fıkhi ayetlerdeki yorumlarını ele alarak mukayese edeceğiz.

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an-ı Kerim genel hatlarıyla itikat, ibadet, muamelat ve ahlak konularını ihtiva etmektedir. İtikat esasları kesin kural olduğundan dolayı zaman ve mekâna göre herhangi bir değişikliğe uğramazlar. Ahlak kuralları da içerik itibariyle esaslı kurallar olup, herhangi bir değişikliği arz etmezler. Muamelat ve ibadet konuları

feri konular olup, bu konuda hükmü açık ve kesin olan konularda da değişiklik arz edilmez. Hükmü açık olmayan konular zaman, mekân ve müçtehidin içtihadına göre değişiklik gösterebilir. Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşaf*, Kadı Beydavi'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Nesefi'nin (ö. 710/1310) *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil* Tefsirleri dirayet metoduyla yazılan eserlerdir. İlk önce *el-Keşşaf* Tefsiri sonra *el-Beydavi* Tefsiri ve daha sonra *en-Nesefi* Tefsiri telif edilmiştir. Bu geçen zaman içinde aynı metotla yazılan bu tefsirlerdeki fıkhi ayetlerin önem arz etmektedir. Çalışmamızda bu eserlerdeki fıkhi ayetlere yaklaşım ve yorumlar ele alınıp incelenecektir. Bu yaklaşım ve yorumlar mukayese edilip, birbirine benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmamızın genel amacı, tefsir ilmi içinde yazılmış olan bu tefsirlerde, müfessirlerin fıkhi ayetlerin yorumlarını ve bu ayetlerde müfessirlerin özgün ve ortak bakış açılarını tespit edip, onların yaklaşımlarını ortaya koymaktır. Bu sayede Kur'an-ı Kerim'de fıkıhla ilgili ayetlerin doğru bir biçimde anlaşılmasına yardımcı olmak ve katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Kur'an'ın anlaşılması için asırlar boyunca hizmet edilmiş, nice tefsirler yazılmış ve yazılmaktadır. Aynı zamanda makaleler, tezler yazılmış ve sempozyumlar düzenlenmiştir. Bu çalışmamızda Keşşaf, Beydavi ve Nesefi tefsirlerini inceleyip bu tefsirlerdeki müfessirlerin fıkhi ayetlerdeki açıklamalarını ve yaklaşımlarını ele alıp değerlendireceğiz. Bu üç tefsir, dirayet tefsirleri olup müfessirler bu tefsirlerde gramer, belagat ve beyan ilmilerini ağırlıklı olarak kullanıp, Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmişlerdir. İtikadi mezhepte Zemahşeri (ö. 538/1144) Mutezile mezhebine, Beydavi (ö. 685/1286) ve Nesefi (ö. 710/1310) ise ehl-i sünnet mezhebine mensupturlar. Ameli mezhepte ise Beydavi Şafii mezhebine, Nesefi ise Hanefi mezhebine mensuptur. Kimi âlimlere göre Zemahşeri de amelde Hanefi mezhebine mensuptur. Fıkhi ayetlerde bu üçü arasında bir mukayese

yapılırsa, onların yaklaşım ve yorumları daha iyi anlaşılacağını ve çalışmamızın bu açıdan Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasına katkı sağlayacağını ümit ederiz. Bu nedenle bilim çerçevesi açısından bu çalışma önemlidir.

2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

ez-Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşaf*, el-Beydavi'nin (ö. 685/1286) *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, en-Nesefi'nin (ö. 710/1310) *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil* tefsirleri üzerine değişik alanlarda, çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak üçü arasında fıkhi ayetlerle ilgili bir çalışma yapılmamıştır. Biz bu alanda bir çalışma yaparak üç müfessirinin fıkhi ayetlerle ilgili açıklamalarını ele alıp mukayese ettik. Çalışmamızda ilk önce Keşşaf, Beydavi ve Nesefi tefsirlerini inceleyip, okuduk. Bu tefsirlerde yer alan fıkhi ayetleri tespit ettik. Bu ayetleri konularına göre bölümlere böldük ve farklı alt başlıklara ayırdık. İlk önce bu başlıklar altında ayeti ve ayetin mealini verdik. Sonra bu ayetlerdeki müfessirlerinin açıklamalarını inceleyip verdik. Daha sonra onların açıklamalarını mukayese ederek bir değerlendirme yaptık. Kur'an'ı Kerim'in ayetlerine atıf yaparken, ayetin sonunda parantez içerisinde ilk önce ayetin geçtiği surenin ismini, sonra ayetin numarasını verdik. Tefsirlere atıf yaparken, ilk dipnotta müfessirin ismini, künyesini ve tefsirlerin ismini tam olarak verdik. Daha sonraki dipnotlarda müfessirlerin künyesini ve tefsirlerin adını kısa olarak vermeyi yeterli bulduk.

Çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşur. Giriş kısmında tezin önemini, amacını, yöntemi ve müfessirlerin şahsiyetleri ele aldık. Diğer bölümlerde Keşşaf, Beydavi ve Nesefi tefsirlerindeki fıkhi ayetlere yaklaşım ve yorumları ele alıp inceledik. Daha sonra bu yaklaşım ve yorumları mukayese ettik. Sonuç bölümünde kısa bir değerlendirme yapıp, çalışmamızı sonlandırdık.

Bu alanla ilgili yaptığımız çalışma son çalışma olmayacaktır. İnsan oğlu kıyamete kadar ilahi sırrı tüketemeyecektir. Hiçbir sorunun cevabı nihai olarak verilmemiştir, şayet böyle olsaydı araştırmaların durması gerekirdi. Her seviyede ilim bizi kuşatır, ufuk merhale olarak kendini gösterir. Kur'an'ın manası çok derindir. Her Müfessir kendi ufkuyla Kur'an'a bakar ve kendi ufkuna göre Kur'an'ın manası anlar.

Kur'an ilmi ile uğraşan müfessirin ufku değişir. “Hiçbir Kur'an yorumcusu ilahi hitaba boş bir zihinle yönelmemekte, ilahi hitabı yorumlamaya çalışan yorumcunun ufku ve evreni, yaşadığı tecrübeler ve edindiği müktesebat, ister istemez Kur'an metnine bakış ve onun muhtevasına dair anlayışını da etkiler.”¹

“Kur'an, salt bir metin olarak değil hitap olarak algılanır, hitap da akıl ve kalbe, iletme yoluyla ulaşmanın hedeflendiğini dikkate alınır, ilahi kelamın hususiyetleri daha net bir biçimde kavranmış olur.”²

3. Kaynak Değerlendirmesi

Bu tezdeki çalışmamızı Zemahşeri'nin (ö 538/1144) *el-Keşşaf*, Beydavi'nin (ö. 685/1286) *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil* ve Nesefi'nin (ö. 710/1310) *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil* adlı tefsir eserlerinden yaptık. Biz bu eserlerdeki fıkhi ayetleriyle ilgili müfessirlerin açıklamalarını verip, bu açıklamaları mukayese ettik. Sonraki müfessirlerin önceki müfessirlerden ne şekilde etkilendiğini veya ne kadar bağımsız kaldıklarını belirtmeye çalıştık. Bununla birlikte gerekli görüldüğü durumlarda aynı metotla yazılan eserlere özellikle er-Razi'nin (ö.

¹ Mesut Okumuş, *Kur'an'ın Felsefi okunuşu İbn Sina Örneği*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2003, s. 27.

² Mesut Okumuş, “*Kur'an'ın Tedrici Nüzul Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine*” Eskiye Dergisi, Sayı: 27, Güz 2013, s. 8.

606/1210) *Mefatihü'l-Gayb* adındaki tefsirine, zaman zaman konuyla ilgili telif edilen fıkhi mezheplerin fıkıh eserlerine ve kaynak hadis kitaplarına başvurduk. Müfessirlerin hayatı ve ilmi şahsiyetleri hakkında bilgi ile ilgili başta tabakat eserleri olmak üzere, usul eserlerinden ve konuyla ilgili yazılan “*DİA*” maddelerinden yararlandık.

Keşşaf, Beydavi ve Neseî tefsirleri üzerine değişik alanlarda, çok sayıda çalışma yapılmıştır. Konuyla ilgili “*DİA*’ya” baktığımızda Zemahşeri ve *Keşşaf* ile ilgili Ali ÖZEK “*el-Keşşaf*” maddesini, M. Suat MERTOĞLU “*ez-Zemahşeri*” maddesini yazmışlardır. Beydavi ile ilgili Yusuf Şevki YAVUZ “*Beyzavi*” maddesini, İsmail CERAHOĞLU “*Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Tevil*” maddesini yazmışlardır. Neseî ile ilgili Murteza BEDİR “*Neseî Ebu’l-Berekar*” maddesini, Mustafa ÖZTÜRK “*Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevil*” maddesini yazmışlardır. Doktora ve yüksek lisan tez çalışmalarına baktığımızda Zemahşeri ve *Keşşaf* üzerine; Fatma SOLAKER “*Zemahşeri’nin Keşşaf Tefsirindeki Ahkam Ayetlerini Yorumlama Metodu*” (2019) konulu doktora tezi, Ferit DİNÇER “*el-Keşşaf’ta Sarf Vezinlerdeki Farklılar ve Anlam Üzerindeki Etkisi*” (2019) doktora tezi, Zekeriya EFE “*Zemahşerî Tefsirinin Rivayet Boyutu*” (2021) konulu doktora tezi, Şerif GEDİK “*Keşşaf Tefsirine Göre Ayet ve Sureler Arasındaki Munasebat ve Ahenk*” (2014) konulu yüksek lisans tezi, Şule AKMAN “*Keşşaf’ta Mütevatir Olmayan Kıraatlar ve Tefsir İlişkisi*” (2010) konulu yüksek lisans tezi, Musa ALP “*Zemahşeri’nin Mutezili Görüşlere Filolojik Yaklaşımlar*” (1998) konulu yüksek lisans, Abdulcelil BİLGİN “*Kur’an’daki Deyimler ve Zemahşeri’nin Keşşafı*” (2007) konulu doktora tezi, İsmail BAYER “*Keşşaf Tefsirinde Belagat Uygulamaları*” (2013) konulu doktora tezi, Halis ÖREN “*Keşşaf ve Neseî Tefsirinde Hz. Musa ile İlgili İsrailiyat*” (1998) konulu yüksek lisans, Mesut Tay “*el-Keşşaf Tefsiri Bağlamında Ahkam Ayetlerin Tahlili*” (2018) konulu yüksek

lisans tezi hazırlamışlardır. Beydavi üzerine; Harun ABACI “*Beyzavi ve Neseî’de İtızal Etkilerinin İncelenmesi (Beydavi ve Neseî Tefsirlerine Eleştirel Bir Yaklaşım)*” (2006) konulu yüksek lisans tezi, Lawand ALİ “*Tefsirde Nahiv Kaideleriyle İlgili Şiirle İstişad (Beydavi’nin Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Tevil Örneğinde)*” (2019) konulu yüksek lisans tezi, Mehmet BAĞIŞ “*Beyzavi Tefsiri’nin Ulümu’l-Kur’an ve Tefsir Usulü Açısından Tahlili*” (2019) konulu doktora tezi, Müslüm YILDIRIM “*Beyzavi Tefsiri’nin İsrailiyat Açısından İncelenmesi*” (2012) konulu yüksek lisans tezi, Talip İÇÖZ *Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Tevil’de İşari Tefsir*” (2010) konulu yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Neseî üzerine; Harun BULANIK “*Neseî Tefsirinde İ’cazu’l-Kur’an*” (2005) konulu yüksek lisans tezi, Hasan SELBES “*Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevil’in İsrailiyat Açısından Tahlili*” (1998) konulu yüksek lisans, Talha YAVUZ “*Neseî’nin Medariku’t-Tenzil’inde Mu’tezile’ye Yönelttiği Eleştiriler*” (2018) konulu yüksek lisans, Recai ÇETRES “*Neseî’nin Medariku’t-Tenzil Adlı Eserinde Hadislerin Rolü ve Hadislerin Tercihi*” (2001) konulu yüksek lisans, Hilal KARA “*Neseî Tefsirindeki Ahkam Ayetlerin Yorumu*” (2014) konulu yüksek lisans, Bedreddin ÇETİNER “*Ebu’l-Berekat Abdullah ibn Ahmet en-Neseî (ö. 710/1310) ve Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevil Adlı Eseri*” (1983) konulu doktora tezi, Sıddık BAYSAL “*Ebu’l-Berekat en-Neseî’nin Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevil Adlı Eserinde Tefsir-Tevil İlişkisi*” (2015) konulu doktora tezi, Mehmet AKIN “*Neseî Tefsirinde Müşkilü’l Kur’an*” (2016) konulu doktora tezi, Abdurrazak SUNAR “*Neseî’nin Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevil’inde Nahiv Uygulamaları*” (2014) konulu yüksek lisans tezi, Hasan ÇELİK “*Tefsir Geleneğinde İntihal Olgusu: Neseî Zemahşeri Örneği*” (2013) konulu yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal ÖNDER “*Ebu’l-Berekat en-Neseî’nin Kıraattaki Yeri (Kıraat Açısından Medarik Örneği)*” (2002) konulu yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Ancak üç müfessir arasında fihri

ayetlerle ilgili bir çalışmaya rastlamadık. Biz bu konuyla ilgili çalışma yaparak üç müfessirinin fıkhi ayetlerine ilişkin açıklamalarını mukayese ederek değerlendirdik. Bu açıdan bizim çalışmamız yapılan diğer çalışmalardan farklıdır.

4. Zemahşeri, Beydavi ve Nesefi Üzerine

4. 1. Zemahşeri

A. Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) Hayatı ve İlmi Şahsiyeti

“Ebu'l-Kasım Mahmut b. Ömer b. Muhammed el-Harezmi ez-Zemahşeri (ö. 538/1144), 1074 (h. 467) senesinde Harezm'in Zemahşer kasabasında doğmuş, 1144 (h. 538) senesinde Curcâniyye'de vefat etmiştir.”³

“Zemahşeri, Mekke'de Kâbe'ye mücavir olarak bulunduğu ‘Cârullah’, mensup bulunduğu bölgenin övünç kaynağı sayıldığı için ‘Fahr-i Harizm’ lakaplarıyla anılır. Zemahşeri'yi genelde Fars kökenli kabul edenlerin yanında, özellikle yaşadığı dönemde Harizm'deki nüfusun büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturulmasından dolayı Türk asıllı kabul edenler de vardır. Bununla birlikte Zemahşeri eserlerinin hemen tamamını Arapça olarak kaleme almış, hatta eserleriyle bu dile hizmet etmeyi şeref saymıştır. Şiirlerindeki bazı ifadelerinden onun dindar bir aileden geldiği anlaşılmaktadır.”⁴

³ Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, *et-Tefsir ve'l-müfessirun*, Mektebetu Musab bin Ümeyr el-İslamiyye, 2004, I, 3004; Yakut Ebü Abdullah Şihabuddin bin Abdullah el-Hamevi, *Mu'cemü'l-üdeba*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, Lübnan, trs., VII, 147; İbnu'l-İmad Ebu'l-Fellah Abdullah bin Ahmed bin Muhammed, *Şezeratu'z-zeheb fi ahbari men zeheb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, Lübnan, trs., IV, 118.

⁴ Mustafa Öztürk, Mehmet Suat Mertoğlu, “Zemahşeri” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, XLIV, 235.

“Zemahşeri, başta babası tarafından terzilik mesleğine verildi fakat onun ısrarı üzerine medreseye gönderildi, vefatından birkaç yıl öncesine kadar ilim tahsili ve icazet almak için çaba sarf etmiştir. Gençlik yıllarından itibaren Harizm, Buhara ve Bağdat gibi ilim merkezlerinde birçok âlimim derslerine katıldı.”⁵

“Zemahşeri (ö. 538/1144), Bağdad’a giderek büyük âlimlerle buluşup onlardan ilim tahsil etmiş, sonra çok defa Horasana gitmiştir. Zemahşeri hangi beldeye gitmişse, onun etrafında çok kişi toplanıp ona öğrenci olmuşlardır. Onunla tartışmaya giren ona teslim olmuştur. Onun ismi her yerde zikredilmiş ve kendi asrının imamı olmuştur.”⁶

“Zemahşeri 512 (1118) yılında şiddetli bir hastalığa yakalandı. Bu sırada gördüğü bir rüya üzerine devlet adamlarına bir daha methiye yazmamaya karar verdi. Sağlığına kavuştuktan sonra Mekke’ye gitmek üzere yola çıktı, Mekke’ye vardığında Emir İsa b. Vehhâs tarafından karşılandı. Bu arada Arap yarım adasının birçok bölgesini dolaştı. Seyahatleri esnasında Arap kabileleriyle görüştü; Arapça’nın incelikleri ve farklı lehçeleri hakkında geniş bilgiye sahibi oldu.”

“Mekke’de iki yıllık ikametinin ardından Harizm’e döndü. Memleketine döndükten bir müddet sonra yine Mekke’ye gitti. Mekke’de gittiğinde Emir İsa b. Vehhâs’tan yine sıcak ilgi gördü. Bu arada gelen talepler üzerine meşhur tefsiri *el-Keşşaf*’ı yazmaya başladı. İki yıl dört ay gibi bir zamanda eserini tamamladı ve bir süre sonra memleketine dönmeye karar verdi.” “533 (1138) yılına rastlayan bu seyahat sırasında bir defa daha Bağdat’a uğradı. Burada hem ders verdi hem de Nizamiye Medresesi müderris Mevhüp b. Ahmed el-Cevaliki’nin derslerine katılıp altmış altı yaşında iken ondan icazet aldı. Ardından Harizm’e giderek Özbekistan sınırları

⁵ Öztürk, Mertoğlu, “Zemahşeri” *DİA*, XLIV, 235.

⁶ ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-müfessîrun*, I, 304; Celaleddin Abdurrahman bin Ebubekir es-Suyuti, *Tabakatu’l-müfessîrin*, Mektebetu Vehebe, Kakire, Mısır, 1976, s. 104.

içindeki Cürcâniye ‘ye yerleşti. 9 Zilhicce 538 (13 Haziran 1144) tarihinde arefe gecesi burada vefat etti.”⁷

“Zemahşeri, gerek kendisinin Ebü’l-Kasım el-Mu’tezili şeklinde takdim edilmesini istemesi, gerekse ‘hâtemü’l-Mu’tezile’ diye anılması bu mezhebe bağlılığının çok güçlü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte dil âlimi ve müfessir olarak tanınmış, muhtasar bir eser olan *el-Minhâc* dışında kelâma dair bir eser yazmamıştır. Mu’tezile kelâmı açısından etkili bir isim değildir. Diğer taraftan onun Mu’tezile içinde hangi fırkaya mensup olduğu da tartışmalıdır. Kendisi bu mezhebin Harizm’de yayılan her iki fırkasının mensuplarıyla temasa geçmiştir.”⁸

“Bazı rivayetlere göre, Zemahşeri bir evin kapısına gidip kapıyı çaldığı zaman, kim o, denildiğinde, ben Mu’utezili olan Zemahşeriyim dediği nakledilir.”⁹

“Zemahşeri (ö. 538/1144), fıkıhta Hanefi mezhebine mensup olup fıkhi meselelerdeki Kur’an’ın ayetlerinde fazla derine gitmeyip mutedil ve mensup olduğu mezhepte taassup etmemiştir.”¹⁰

“Zemahşeri nahivde, dilde, edebiyatta ve tefsirde eşsiz, zeki bir âlimdi. Telif etmiş olduğu *el-Keşşaf* tefsirinde mezhebini desteklemiştir. Kendi zekâsını kullanarak ayetin işaret ettiği uzak manaları ile Mu’tezile mezhebini desteklemiş, karşı görüşleri de ret etmiştir. Ancak diğer yönden sarf, nahiv, edebiyat, belagat ve beyan ilmi açısından Kur’an’ın açıklamasına güzellik katmıştır.”¹¹

⁷ Öztürk, Mertoğlu, “Zemahşeri” *DİA*, XLIV, 235-236.

⁸ Öztürk, Mertoğlu, “Zemahşeri” *DİA*, XLIV, 236; Ebu’l-Hasanat Muhammed Abdulhay bin Muhammed el-Leknevi, *el-Fevaidü’l-bahiyye fi Teracimi’l-hanefiye*, Daru’l-Erkam, Beyrut, Lübnan, 1998, s. 343; Adil Nüveyhid, *Mu’cemü’l-müfessirin min sadri’l-İslam hata’l-asri’l-hazır*, Muessesetu’s-Sekafiyye, Beyrut, Lübnan, 1983, II, 666.

⁹ ez-Zehebi, *et-Tefsir ve’l-müfessirun*, I, 304.

¹⁰ ez-Zehebi, *et-Tefsir ve’l-müfessirun*, I, 334.

¹¹ Mennau’l-Kattan, *Mebahis*, s. 338.

“Zemahşeri’nin telif etmiş olduğu *el-Keşşaf* tefsiri, müfessirlerinin ilgisini çekip luğat, nahiv ve belagat ilkelerini dikkate alarak Kur’an’ı Kerim’in i’caz yönlerini ortaya koymuştur. Bu özellikleriyle çok beğenilmiş ve hemen bütün müfessirlerce kaynak olarak alınmıştır.”¹²

“Kaynaklarda Zemahşeri’nin bir bacağı takma olduğu, bu yüzden uzun elbise giydiği belirtilir. Onun topal kalmasının sebebiyle ilgili olarak bir seyahat sırasında şiddetli soğuktan ayağının donması, damdan veya binek hayvanından düşmesi, çocukluk yıllarında bir kuşun ayağını kopardığı için annesinin bedduasını alması gibi olaylardan söz edilir.”¹³

Ignaz Goldziher Zemahşeri (ö. 538/1144) hakkında şu açıklamaları yapmıştır: “Müfessirler bir taraftan Zemahşeri’nin esrinden yararlanmışlar, bir taraftan da onu eleştiri konusu yapmışlardır. Ancak bütün bunlara rağmen *el-Keşşaf* hala değerinden hiçbir şey kaybetmemiş ve günümüz müfessirleri tarafından da öncelikli bir referans olarak kabul edilmiştir.”¹⁴

İbn Haldun (ö. 808/1406) da Zemahşeri hakkında şu açıklamada bulunmuştur: “İkinci kısım tefsir; dil kaidelerini, irap ve manayı destekleyen belagat üslubu açısından telif edilmiş olan tefsirlerdir. Bu kısım tefsir birinci kısım tefsirden az miktarda ayrıdır. Bu da ancak dil ve dil ile ilgili ilimler sanat olduktan sonra meydana çıkmıştır. Bazı tefsirlerde bu üslup çok olur. Bu kısım tefsirlerden biri de Harezmi ehlinden olan Zemahşeri’ye ait *el-Keşşaf* tefsiridir. Ancak Zemahşeri, itikad bakımından Mu’tezili olup onların görüşlerini desteklemiştir.”¹⁵ “Mu’tezile görüşü

¹² Ali Özek, “*el-Keşşâf*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, XXV, 330.

¹³ Öztürk, Mertoğlu, “*Zemahşeri*” *DİA*, XLIV, 235; Şemsuddin Muhammed bin Ahmed ez-Zehebî, *Tarihu’l-İslam ve vefiyatu’l-meşahir ve’l-a’lam*, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut, Lübnan, 1987. XLIV, 145.

¹⁴ Ignaz Goldziher, *İslam Tefsiri Ekolleri*, (trc. Mustafa İslamoğlu), İstanbul, 1997, s. 146-150.

¹⁵ Abdurrahman İbni Haldun, *Mukaddimetu ibni Haldun*, Daru’l-Fecr, Kahire, 2004, s. 530.

açısından Ehl-i sünnet âlimleri ondan uzak durmuşlardır. Diğer taraftan belagat ve beyan ilmi açısından onun ayağının sabit olduğunu belirtmişlerdir. Ehl-i sünnete mensup güvenilir âlimler onun Mu'tezile görüşlerini bir tarafa bırakarak onun delillerinden yararlanabilirler. Son zamanda ıraktaki bazı âlimlerin bu yöndeki telifleri bize ulaşmıştır.”¹⁶

B. Zemahşeri'nin Hocaları

“Zemahşeri (ö. 538/1144), Bağdat'ta Ebü'l-Hasan Ali b. Muzaffer en-Nisaburi ve Ebü Nasr el-İsfehani'den edebi ilimler, Ebü'l-Hattab Nasr b. Ahmed İbnü'l-Batir (ö. 494/1101), Ebü Sa'd eş-Şekkani ve Ebü Mansur Nasr el-Hâris'den hadis, Ebü Abdullah ed-Dâmeğani'den hadis ve fıkıh dersleri aldı. Mekke'de Ebü Bekir Abdullah b. Talha el-Ya'rubî'den Sibeveyhi'nin *el-Kitab*'ını okudu; Ebü's-Saâdât İbnü's-Şeceri'den nahiv ve edebiyat tahsil etti. Talebe seçiminde ve icazet verme hususunda çok titiz davranan Zemahşeri Harizm, Bağdat, Mekke gibi şehirlerde birçok öğrenci yetiştirmiştir.”¹⁷

C. Zemahşeri'nin Eserleri

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144), tefsir ilminde; “*el-Keşşaf*” nahiv ilminde; “*el-Muhacat fil-mesaili'n-nahviyye*” “*el-Mufasaal fi'n-nahvi*” “*el-Mufred vel-murekkep fil-arabiyye*” hadis ilminde; “*el-Faik fi tefsiri'l-hadis*” fıkıh ilminde; “*Ruusu'l-mesail fil-fikhi*” başlıca eserleridir.”¹⁸

Zemahşeri'nin Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelamda Eserleri; 1. “*el-Keşşaf*” 2. “*Nüketü'l-i'rap fi garibi'l-i'rab*” 3. “*el-Keşşaf fi'l-kıra'at*” 4. “*el-Fâ'ik fi garibi'l-*

¹⁶ İbni Haldun, *Mukedimetu ibni Haldun*, s. 530.

¹⁷ Öztürk, Mertoğlu, “*Zemahşeri*” *DİA*, XLIV, 235.

¹⁸ ez-Zehebi, *et-Tefsir ve'l-müfessirun*, I, 304.

hadis” 5. “*el-Muhtasar min Kitabi’l-Muvafaka beyne Ehli’i-beyt ve’s-şahabe*” 6. “*Ru’u-sü’l-mesa’il*. 7. *el-Minhac fi usuli’d-din*.”¹⁹

Zemahşeri’nin Dil, Lugat, ve Edebiyatta Eserleri; 1. “*el-Mufasal fi sana’ati’l-i’rab*” 2. “*el-Ünmûzec*” 3. “*el-Mufred ve’l-mü’ellef (el-müfredve’l-mürekkeb)*” 4. “*Mes’ele (Risale) fi kelimeti’s-şehâde*” 5. “*el-Muhâcat (el-Muhâcat) bi’l-mesâ’ili’n-nahviye*” 6. “*Şerhu ebyati Kitabi Sibeveyhi*” 7. “*Mukedimatü’l-edep*” 8. “*Esâsü’l-belağ*” 9. “*Kitabü’l-Cibal ve’l-emkine ve’l-miyah*” 10. “*Divanü’s-şi’r (Divanü’l-edeb)*” 11. “*A’cebü’l-aceb fi şerhi Lâmiyeti’l-Arab*” 12. “*el-Müktasat fi’l-emsal*” 13. “*Nevabigu’l-kelim (el-Kelimü’n-nevabig)*” 14. “*ed-Dürrü’d-dâ’ir el-muntehab fi kinayati ve’ssti’arati ve teşabihâti’l-Arab*” 15. “*el-Kustasü’l-müstakim fi’l-arûz*” 16. “*Kaside fi sü’ali’l-Gazali*.”²⁰

Zemahşeri’nin Diğer İlimlerde Esreleri; 1. “*Atvâku’z-zeheb fi’l-mevâ’iz ve’l-hutab*” 2. “*Makâmat (en-Nasâ’ihu’l-kibar)*” 3. “*Rebi’u’l-ebrar ve nususü’l-ahbar (fususü’l-ahbar)*” 4. “*Nühzetü’l-müte’ennis ve nühzetü’l-muktebis*” 5. “*Hasa’isü’l-aşerti’l-berere*” 6. “*el-Kasidetü’l-ba’ûdiyye ve tahmisühâ*” 7. “*Ta’limü’l-mübtedi ve irşadi’l-muktedi*.”²¹

4. 2. Beydavi

A. Beydavi’nin (ö. 685/1286) Hayatı ve İlmi Şahsiyeti

“Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali el-Beydavi (ö. 685/1286); Ebu’l-Hayr, Nasiruddin ve Kadı’l-Kuddat lakapları ile meşhur olmuştur. Fıkıhta Şafii mezhebine mensuptur.”²² “Beydavi fars diyarında, Şiraz yakınlarında bulunan Beyda kentine

¹⁹ Öztürk, Mertoğlu, “Zemahşeri” *DİA*, XLIV, 236-237.

²⁰ Öztürk, Mertoğlu, “Zemahşeri” *DİA*, XLIV, 237.

²¹ Öztürk, Mertoğlu, “Zemahşeri” *DİA*, XLIV, 238.

²² ez-Zehebi, *et-Tefsir ve’l-müfessirun*, I, 211.

mensup olup”,²³ “hicri VII. asırda doğmuş ve hicri 685 senesinde Tebriz şehrinde vefat etmiştir.”²⁴ “Beydavi’nin hocaları ve talebeleri hakkında pek fazla bilgi olmamakla birlikte, Beydavi’nin babası baş kadı olup aynı zamanda onun da hocasıdır. Kendisi de Şiraz’ın baş kadısı olduğu bilinmektedir.”²⁵

“Şiraz kâdılkuddâtlığı yaptığı için ‘kâdı’ ve ‘kâdılkuddât’ diye de tanınır. Şiraz yakınlarındaki Beyza kasabasında dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber h.585, m. 1189 yılı civarında dünyaya gelip 100 yıl yaşadığı rivayet edilmiştir.”²⁶

“Çocukluğu Beyza’da geçti. Babasının Fars atabegi Ebu Bekir b. Sa’d tarafından başşehir kâdılkuddâtlığına tayin edilmesinden sonra ailesiyle birlikte Şiraz’a gitti ve hayatının çoğunu burada geçirdi.” “Fars emîrinin Moğollarla iyi geçinmesinin bir sonucu olarak Moğol istilasından kurtulmuş ve bu sebeple de istiladan kaçan komşu ülkelerin âlimlerine sığınak teşkil eden Şiraz’da geniş bir ilmi çevre buldu.” “Babasından icazet aldıktan sonra herhangi bir ilmi seyahate gerek kalmadan kendi memleketindeki Ehl-i sünnet âlimlerinden akli ve nakli ilimleri tahsil etti. Bizzat kendisi Hz. Peygamber’e kadar varan bir ulema zinciri sayarak

²³ İmam Şihâbuddin Yakut bin Abdullâh, el-Hamevi er-Rumi el-Begdadi, *Mu’cemü’l-buldan*, Daru’l-Fikr, Beyrut, trs. III, 163.

²⁴ ez-Zehebi, *et-Tefsir ve’l-müfessirun* I, 211; Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-zünun an usami’l-kutub ve’l-funun*, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arap, Beyrut, 2008, I, 186; es-Suyuti, *Buğyetu’l-vuât fi tabakati’l-luğeviyin ve’n-nuhâr*, Thk. Muhammed Ebu’l-Fadi İbrahim, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, Lübnan, trs., II, 50; Hayruddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Zirikli, *el-A’lam*, Daru’l-İlim li’l-Melayim, Beyrut, Lübnan, 2002, IV, 110-111.

²⁵ ez-Zehebi, *et-Tefsir v’el-müfessirun*, I, 211.

²⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “*Beyzavi*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, VI, 100.

bağlı bulduğu ilmi silsileyi zikreder. Bununla beraber babasının dışında doğrudan kendilerinden faydalandığı hocalarının kimler olduğu hakkında fazla bilgi yoktur.”²⁷

“Babasının vefatından sonra Fars emri Abaka tarafından Fahreddin eş-Şirazi’den boşalan Şiraz kâdılkudâtlığına tayin edilen Beyzavi (ö. 685/1286) bir müddet bu görevde kaldı. Bir taraftan da talebe yetiştirdi. Kemâleddin el-Meraği, Abdurrahman b. Ahmed el-İsfehani, Ahmed b. Hasan el-Cârberdi ve Zeynuddin el-Henki onun meşhur talebelerindendir.”²⁸ “İlmi Şahsiyeti. İslami ilimlerin hemen hepsine dair birçok eser telif ederek ‘âllame’ unvanını kazanan Beyzavi’nin güçlü bir ilmi şahsiyeti vardır. Hayatından bahseden müellifler onun illeri derecede ilmi kabiliyete ve geniş bir kültüre sahip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Daha çok tefsir, kelam, fıkıh ve usul-i fıkıh sahasında meşhur olmuştur.”²⁹

“Kaynaklarda, İslami ilimlerde hemen her alanda kendini yetiştiren Beydavi’nin (ö. 685/1286) bu yetişkinliği-kimi zaman mübalağalı ifadelerle-dile getirilmiştir.”³⁰

“Beydavi’nin tefsir ilminde telif etmiş olduğu *Envârü’l-Tenzil* adlı eseri onun tefsirciliğini gösteren en önemli kaynaktır.” “Beyzâvi bu eserinde kendisinden önceki başlıca tefsir kitaplarını ustaca özetlemiş, ayetlere getirdiği yorumlar yanında dil kaidelerine dayanarak yaptığı açıklamalarda da büyük bir müfessir olduğunu göstermiştir.”³¹

²⁷ Yavuz, “Beyzavi” *DİA*, VI, 100.

²⁸ Yavuz, “Beyzavi” *DİA*, VI, 100.

²⁹ İsmail Cerahoğlu, *Tefsir tarihi*, Ankara, 1988, II, 295; ed-Davudi, *Tabakatu’l-müfessirin*, Beyrut, trs, I, 242; Ahmed bin Muhammed el-Enderuvi, *Tabakatu’l-müfessirin*, Mektebetu’l-Ulum ve’l-Hikem, Medine, 2008, I, s. 254; İbni Kesir, *el-Bidaye ve’n-nihayye*, yy., trs., XIII, 309.

³⁰ Abdullah Mustafa el-Meraği, *el-Fethu’l-mubin fi tabakati’l-usuliyin*, Matbaatu Ensari’s-Sünne el-Muhammediyye, Lohor, trs., II, 88.

³¹ Yavuz, “Beyzavi” *DİA*, VI, 100.

“Beydavi, kelim ilmini dini ilimlerinin temelini kabul edip bu ilimle uğraşmayı bir vecibe sayan, aynı zamanda önemli bir kelim âlimidir. Ayrıca felsefi kültürün yaygın olduğu bir dönemde yaşadığı için felsefe ile ilgilenmiş, kendisinden önce Râzi ile Âmedi’nin başlattığı felsefe ile kelim birleştirme işini daha da ileri götürerek iki ilmin meselelerini birbirinden ayırt edilmeyecek şekilde birleştirmiştir. Onun oldukça ileri derecedeki bu eklektik metodu daha sonra Teftâzânî ve Cüreynî’yi de etkilemiştir.”³²

“Beyzavi (ö.685/1286), usul-i fıkha dair eserleri ile bu alandaki dirayetini de kabul ettirmiştir. Onun bu yönünü Celâleddin Abdurrahman *el-Kâdi Nasîrüddin el-Beyzavi ve eş-Şerhü fi Usuli’l-Fıkıh* adlı kitabında ele almıştır. Beyzavi usul-i fıkıhta Fahreddin er-Râzi ile Taceddin el-Urmevi’nin tesirinde kalmış ve eserlerini bunların metoduna uyarak telif etmiştir. Fıkıhtaki yerini de Ali Miyodin el-Karadağı *el-Gayetü’l-Kuva*’nın mukaddimesinde ele alarak incelemiştir. Beyzâvi’nin şeyh Muhammed b. Muhammed el- Kütahai ile olan ilişkileri ve eserlerindeki bazı görüşleri onun tasavvufla da ilgilendiğini gösterir mahiyetindendir.”³³

B. Beydavi’nin Eserleri

1. “*Envârü’t-Tenzil ve Esrau’t-Te’vil*” bu eser üzerinde 255 civarında şerh ve haşiye yapılacak kadar takdir görüp ün kazanarak defalarca basılmıştır. 2. “*Havasü’l-Kur’an*” 3. “*Tevali’u’l-envar min Metali’i’l- Enzar*” 4. “*Mişbahu’l-Ervah*”; bir mukaddime ile üç bölümden meydana gelen bu eser de kelâma dairdir. 5. “*Müntehabu’l-Müna fi Şerhi Esmâ’illahi’l-hüsna*”; bu eser bir giriş ve iki bölümden gelmiştir. 6. “*Minhacü’l-Usul ila İlmi’l-Vusul*.” 7. “*Tuhfetu’l-ebrâr Şerhu Meşâbihi’s-sünne*” adıyla da bilinen kitap Begavi’nin “*Meşâbihi’s-sünne*” adlı hadis mecmuasının şerhi olup Beyzavi’ye ait olduğu kendi ifadesiyle sabittir. 8.

³² Yavuz, “Beyzavi” *DİA*, VI, 100.

³³ Yavuz, “Beyzavi” *DİA*, VI, 100.

“*Lübabü’l-elbab fî ilmi’i-irab*”; İbn Hacıb’in nahiv konusunda yazdığı “*el-Kaḫḫiye’nin*” muhtasarıdır. 9. “*Nizamatü’t-tevarih*”; Hz. Âdem’den itibaren müellifin vefatına kadar geçen önemli olaylar, özellikle peygamberler tarihi ve ayrıca Emeviler, Abbasiler, Sâmâniler, Gazneliler, Deylemler, Selçuklular ve Moğollar hakkında değerli bilgiler ihtiva eden bu Farsça eser Seyyid Mansur tarafından neşredilmiştir. 10. “*Risale fî ta’rifati’l-ulum ve mevza’atihi*”; dini ve din dışı ilimlere ait tariflerin yapıldığı ve konularının belirtildiği risale orta boy üç buçuk varaktır.”³⁴

“Beydavi’nin (ö. 685/1286) usulü fıkıhta “*Kitabu’l-minhac ve şerhihi*” kelimada “*Kitab’t-tevali fî usulu’d-din*”, tefsirde “*Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Tevil*” önemli eserleridir.”³⁵

“Beydavi’nin (ö. 685/1286), “*Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Tevil*” eseri orta hacimde bir eserdir. Beydavi, bu eseri Arap dili kaidelerine göre ve Ehl-i sünnetin usulüne göre telif etmiştir.”³⁶

Beydavi, bu eserini *el-Keşşaf*’daki Mu’tezile görüşlerini terk ederek *Keşşaf*’dan, Fahrettin er-Razi’nin *Mefâtihi’l-Gayb* eserinden ve Ragıb el-İsfehâni’den özetleyerek telif etmiştir. Bunlara sahabeden ve tabiinden gelen rivayetleri ekleyerek aklını kullanmış, ince nüktelere ve belağı üsluba veciz bir şekilde değinerek nahiv sanatını da kısa olarak kullanmış ve bazen de kıraat vecihlerine değinmiştir.”³⁷

“Beydavi, rivayet ve dirayet tefsir yöntemini birlikte vermiştir.”³⁸ “İtikadi konulara ilişkin ayetleri tefsir ederken Mu’tezile ile Ehl-i sünnet arasındaki

³⁴ Yavuz, “*Beyzavi*” *DİA*, VI, 101.

³⁵ ez-Zehebî, *et-Tefsir ve’l-müfessirun*, I, 211.

³⁶ Muhammed Abdulazim ez-Zerkani, *Menahilu’l-irfan fî ulumi’l-Kur’an*, Daru’l-Kutubu’l-Arabi, Beyrut, 1995, II, 67.

³⁷ ez-Zehebî, *et-Tefsir v’el-müfessirun*, I, 211-212.

³⁸ Muhsin Demirci, *Tefsir tarihi*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yay. İstanbul, 2011, s. 172.

ihtilaflara temas etmiş; ancak Ehl-i sünnet görüşünü daha isabetli bularak tercih etmiştir.”³⁹

“Edebi ve felsefi tahlillerin veciz bir üslupla ifade edilmesinden dolayı zor anlaşılmasına rağmen eser büyük itibar görerek medreselerde okutulmuş ve daha sonra yazılan tefsirler için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. Özellikle felsefe, kelam ve tabiat konularına dair açıklamaları belagat kaideleriyle mezcedip edebi bir üslupla ortaya koyması onun beğenilen özellikleri arasındadır.”⁴⁰

Beydavi (ö. 685/1286), fıkhi ayetlerdeki açıklamalarında fazla derinliğe girmeden genellikle mensup olduğu Şafii mezhebinin destekler.⁴¹ Hanefi mezhebinin görüşünü de belirttiğini anlaşılmaktadır.

4. 3. Neseî

A. Neseî'nin (ö. 710/1310) Hayatı ve İlmi Şahsiyeti

“Ebu'l-Berakât Abdullah bin Ahmet Bin Mahmut en-Neseî (ö. 710/1310), mutaahir âlimlerinden ve itibar sahibi imamlardandır. Fıkıhta Hanefi mezhebine mensup olup kendi zamanında eşi bulunmayan, fıkıh ve usul ilminde önde gelen, hadis ilminde parlayan, tefsir ilminde idrak sahibi olan bir âlimdir.”⁴²

“Neseî, Buhara yakınlarındaki Neseî şehrinde doğmuştur. Kaynaklarda hocaları hakkında verilen bazı bilgilerden hareketle, h. 622, m. 1223 yılı civarında dünyaya geldiği tahmin edilmekte ve h. 710, m. 1310 yılında Bağdat'tan memleketine dönerken Huzistan eyaletinin İzec şehrinde vefat etmiştir.”⁴³

³⁹ Demirci, *Tefsir tarihi*, s. 173.

⁴⁰ İsmail Cerrahoğlu, “*Envâru 't-tenzîl ve esraru 't-tevil*” *DİA*, XI, 261.

⁴¹ ez-Zehebî, *et-Tefsir ve 'l-müfessirun*, I, 212.

⁴² ez-Zehebî, *et-Tefsir ve 'l-müfessirun*, I, 216.

⁴³ Murteza Bedir, “*Neseî, Ebü'l-Berekât*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, XXXII, 567; W. Heffanî, “*Neseî*” *İA*, İstanbul, 1987, XI, 199.

“Nesefî (ö. 710/1310), Hanefî mezhebinin önemli bir ilim merkezi olan Buhara’da yetişmiştir. Ahmet b. Mahmut el-Atabî ⁴⁴ ve Şemsu’l-Eime’ el-Kerderî’den ders alarak öğrenimini tamamlayan Nesefî özellikle Hamîdüddin ed-Darîr’den çok faydalanmış ve hocasının ölümüne kadar onun yanından ayrılmamıştır.”⁴⁵“Moğol hanının yağma ve katliamına uğrayan Buhara şehri bazı tarihçilerin belirttiğine göre yedi yıl boyunca ıssız ve harabe halinde kalmıştır. Bu dönemde Nesefî’nin nisbi bir refah ve istikrarın bulunduğu Kirmana’ya gittiği ve oradaki Kutbiyye-Sultaniyye Medresesi’nde uzun süre ders verdiği görülmektedir.”⁴⁶

“Nesefî’nin (ö. 710/1310) Kirmana’da ne kadar kaldığı, oradan ne zaman ayrıldığı ve bu sırada orta Asya’ya dönüp dönmediği bilinmemekte, ancak Mahmut b. Süleyman el-Kefevî’nin düştüğü bir kayıktan onun 689 (1290) yılında hâlâ Kirman’daki medresede ders verdiği anlaşılmaktadır. Kaynaklar Nesefî’nin bundan sonraki hayatı hakkında bilgi ihtiva etmemekte, sadece 710 (1310) yılında Bağdat’a geldiğini, aynı yıl Bağdat’tan memleketine dönerken Hûzistan eyaletinin İcaz şehrinde vefat ettiğini ve oraya defnedildiğini kaydedilmektedir.”⁴⁷

⁴⁴ ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-müfessîrûn*, I, 216; Ramazan Şeşen, “*Buhara*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, VI, 365.

⁴⁵ Bedir, “Nesefî, Ebü’l-Berekât” *DİA*, XXXII, 567; İzzuoddin İbnu’l-Esir el-Cezerî, *el-Lubab fî tenzihi’l-ensab*, Mektebetu’l-Mussenâ, Bağdat, trs., III, 308; Muhammed bin Ahmed el-Makdisî, *Ehsenü’t-tekasim fî ma’rifeti’l-ekalim*, Leiden, M. J. De Goeje, trs., 276; Ahmet Özel, “*Kerderî*” *DİA*, TDV Yay., XXV, 276-277.

⁴⁶ Bedir, “*Nesefî Ebü’l-berekât*” *DİA*, XXXII, 567; Şihabuddin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Ahmed ibn Hacer el-Askalani, *ed-Duru’l-kâmineti fî a’yani’l-mietî’s-samine*, Daru’l-Cebel, trs., Beyrut, II, 247.

⁴⁷ Bedir, “*Nesefî, Ebü’l-berekât*” *DİA*, XXXII, 567.

“Nesefi (ö.710/1310), Hanefi mezhebi çerçevesinde çok etkili olmuştur. Onun bu başarısının temelinde, olgunluk dönemi yaşayan İslami ilimlerinin çeşitli dallarına ait bilgileri özellikle medrese öğrencileri için sistematik biçimde özetlemesi yatmaktadır. Nesefi’nin Kelama dair *el-Umde* ile *Medariku’t-tenzil* adlı tefsiri klasik İslami bilgilerin doyurucu özetleri olarak ilim çerçevesinde yaygın kabul görmüştür.”⁴⁸ “Ancak Nesefi’yi sadece bir derleyici ve klasik bilgilerinin sistematik sunumu yapan bir müellif olarak görmek eksik bir değerlendirme olur. Bilhassa en fazla meşgul olduğu füru-i fıkıh alanında bazı âlimlere göre ictihad, bazı âlimlere göre temyiz yetkisine sahip bir hukukçu olduğu kabul edilmektedir.”⁴⁹

B. Nesefi’nin Eserleri

Nesefi (ö. 710/1310), ilim sahasında değerli eserleri telif etmiştir. Fıkıh alanında “*Metnu’l-Kâfi ve Şerhuhu el-Kafi, kenzu’d-Dakaik*” usulü fıkıh alanında “*el-Mena*”r Kelam ilmi alanında *el-Umde* Tefsir alnında “*Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-tevil*” onun önde gelen eserlerindendirler.⁵⁰

“Füru-i Fıkıhta Nesefi’nin Eserleri; 1. “*el-Müstasfa*”; Ebü’l-Kasım Muhammed b. Yusuf es-Semerkandi’nin “*el-Fikhü’n-Nafi*” adlı kitabının şerhi olup Nesefi dibacede eserini, hocaları Kerderi ve Darir’in derslerinde aldığı notlara daha önce yazılmış geniş eserlerden alınan bilgileri ekleyerek oluşturmuştur. 2. “*el-Mussafa*”; Necmeddin en-Nesefi’nin *el-Menzumetu’n-Nesefiyye* adıyla meşhur olan fikhî ihtilaflara dair eserinin şerhidir. Müellifin belirttiğine göre çalışmasına *el-Mustesfa*’yı bitirdikten sonra başlamış ve 20 Şaban 670’te yazımını tamamlamıştır. 3. “*el-Vafi*”; Hanefi füru doktrinin orta ölçekte bir özeti olup eserde Şafii ve

⁴⁸ Bedir, “*Nesefi, Ebü’l-berekât*” *DİA*, XXXII, 567.

⁴⁹ Bedir, “*Nesefi, Ebü’l-berekât*” *DİA*, XXXII, 567; Muhammed Ebu’l-Hayy el-Lekvani, *el-Fevaidu’l-behiyye*, Mısır, 1324, s. 102; Sami Şemsuddin, *Kamusu’l-alam*, İstanbul, 1314, s. 3510; Bedrettin Çetiner, *Ebu’l-berekât Nesefi ve Medarik tefsiri*, İstanbul, 1995, s. 29.

⁵⁰ ez-Zehebi, *et-Tefsir ve’l-müfessirun*, I, 216.

Malikilerin görüşlerine de yer vermiş ve görüşlerin sahipleri sembollerle tanımlanmıştır. 4. “*Kenzü’l-Dekaik*”; Hanefi doktrininin temel metinlerinden olup *el-Vaḥfi’nin* özetidir. 5. “*el-Kaḥfi fî şerhi’l-Vaḥfi*”; Hem dibacede hem de ferağ kaynağında belirttiğine göre *el-Hidaye’nin* eksik ve muğlak bıraktığı yönleri tamamlamak amacıyla bazı kaynaklardan yararlanılarak telif etmiştir.”⁵¹

Usul-i Fıkıhta Nesefî’nin (ö. 710/1310) Eserleri; 1. “*Menarü’l-Envar*”; Nesefî, Hanefî fıkıh usulü tarihinde üzerinde en fazla çalışma yapılan bu metni Pezdevî ile Serahsî’nin eserinden özetlediğini ve tertibinde Pezdevî’nin tarzına bağlı kaldığını belirtilmektedir. 2. “*el-Münevver fî Şerhi’l-Menar*”; Kaynaklarda belirttiğine göre müellif “*el-Menar*” üzerine biri kısa, biri uzun iki şerh kaleme almıştır. 3. “*Keşfü’l-Esrar fî Şerhi Menari’l-Envar.el-Menar’ın*” geniş şerhi olan eser “musannifin şerhi” olarak yaygın kabul görmüş ve birçok defa yayımlanmıştır. 4. “*Şerhü’l-Müntehab fî Usulî’l-Mezheb*”; Ahsikesî’nin fıkıh usulüne dair muhtasar eseri üzerine yapılan bu şerh, Salim Öğüt tarafından Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi’nde doktora tezi olarak neşre hazırlandıktan sonra yayımlanmıştır.”⁵²

“Diğer İlimlerde Nesefî’nin Eserleri; 1. “*el-Umde*”; Ehl-i sünnet akaidinin bir özeti olup Necmeddin en-Nesefî’nin (ö. 710/1310) Aka’id’inden büyük ölçüde etkilenmekle birlikte ondan biraz daha ayrıntılıdır. 2. “*el-İ’timad fî’l-İ’tikat.el-Umde’nin*” şerhidir. 3. “*Medarikü’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*”; Müellifin olgunluk döneminde yazıldığı anlaşılan eser defalarca basılmıştır.”⁵³

“Nesefî, tefsir alanında “*Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*” tefsirini Beydavi’nin (ö. 685/1286) “*Envâru’t-Tenzil*” ve Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) “*el-Keşşaf*” tefsirlerinden özetleyerek telif etmiştir. Nesefî, *Keşşaf*’ta ki mutezile

⁵¹ Bedir, “*Nesefî, Ebü’l-berekât*” *DİA*, XXXII, 567-568.

⁵² Bedir, “*Nesefî, Ebü’l-berekât*” *DİA*, XXXII, 568.

⁵³ Bedir, “*Nesefî, Ebü’l-berekât*” *DİA*, XXXII, 568.

görüşlerini terk ederek, Ehl-i sünnet çizgisine göre ele alıp irap, kıraat kaidelerine; *Keşşaf*'ta ki belîği nüktelere, muhsinat-i bedii, ince ve kapalı manalara yer vermiştir. Keşşafın soru ve cevap şeklinde açıklama yöntemini değiştirerek ayetin açıklamasına derc etmiş ve Zemahşeri'nin *Keşşaf*'ta surelerin fazileti hakkında zikretmiş olduğu mevzu hadislerle de yer vermemiştir.”⁵⁴

“Nesefî, birinci derecede Ehl-i sünnet vel-Cemaat’i savunmuş, bidat ehlini reddetmiştir. Kendi tefsirini irap ve kıraat yönlerini cemetmiş ve Kur’an’ın belîğ yönlerine veciz ibarelerle işaret etmiştir.”⁵⁵

“Nesefî (ö. 710/1310), “*Medariku’t-Tenzil’in*” mukaddimesinde bu eserin yazılmasının gereği konusunda; davetine icabet edilmesi gereken bazı kişilerin kendisinden orta hacimli, kıraat ve irap vecihlerini içeren, bedii ilminin inceliklerine işaret eden, Ehl-i sünnet görüşlerini içeren, ehli dalalet kişilerin batıl sözlerinden arı olan, ne çok uzun ne de çok kısa olan bir eserin yazılmasını istediklerini belirterek ve kendisi de beşerin gücü dâhilinde, hataya düşmekten sakınmaya çalışarak, Yüce Allah’ın muvaffakıyla bu tefsirin yazılmasına başladığını ve kısa sürede tamamladığını belirtmektedir.”⁵⁶

Nesefî, fıkhi ayetlerin tefsirinde fazla derinliğe girmeden fıkhi mezheplerinin görüşlerini belirtilip Hanefî mezhebinin görüşünü destekleyip genelde diğer mezheplerinin görüşünü muhalif görüş olarak aktarmaktadır.⁵⁷

⁵⁴ ez-Zehebî, *et-Tefsir ve 'l-müfessirun*, I, 216.

⁵⁵ Subhî Salih, *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-İlim, Beyrut, 2007, s, 293; ez-Zerkani, *Menahilu'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'an*, II, 68.

⁵⁶ Ebu'l-Berakât Abdullah bin Ahmed bin muahmud en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakaiku't-tevil*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2008, I, 3.

⁵⁷ ez-Zehebî, *et-Tefsir v'el-müuessirun*, I, 217.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEMAHŞERİ, BEYDAVİ VE NESEFİ TEFSİRLERİNDE İBADETLERİ İLGİLİ FIKHİ AYETLERE YAKLAŞIMLAR

1. İBADET

1. 1. Taharet

1. 1. 1. Abdest, Gusül ve Teyemmüm

Maide suresinin 6. ayetinde namaz kılmak için abdest almak gerektiğini, cünüp olan kişinin de gusül çıkarması gerektiğini, su bulunmazsa veya bir mazeretten dolayı su kullanılamıyorsa teyemmüm edilmesi gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ” “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve başınıza mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinse ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredersiniz.” (Maide 5/6)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Namaza kalkma zamanından kasıt, namaza kalkma isteği demektir.

Buradaki hitap abdesti olmayan kişilere mahsustur. Ya da buradaki hitap genel olup namaz vaktinde abdesti olan kişilere de abdest almak sünnettir.⁵⁸ İhtiyati olarak bütün âlimler dirsekleri de yıkamaya dâhil etmişlerdir. Şafii'ye göre başın en az miktarını, Ebu Hanife'ye göre başın dörtte birini, Maliki'ye göre başın tümünü mesh etmek gerekir. Ayaklarınızın kelimesi (وارجلکم), üstün hareke ile okunduğu için ayakların yıkanması gerekir. Bazılar esre ile okumuşlardır, esre ile okunsa da, ayakların üzerine su dökmek gerekir.⁵⁹ Cünüp olan kişinin bedeninin tümünü yıkaması gerekir. Temizlik konusunda Yüce Allah, insanlara zorluk yüklememiş, insanların temiz olmasını istemiştir. Yüce Allah, teyemmüm ile ruhsat sağlamıştır. Su kullanmak zor olduğu zaman, toprak ile teyemmüm almak gerekir.⁶⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Namaza kalkacağınız zamandan, namaza kalkmayı istediğiniz zaman kastedilmektedir. Ayetin zahirine göre abdesti olan ve olmayan herkesin namaz vaktinde abdest alması gerekir. İcma ise bunun tersinedir. Bir rivayete göre fetih gününde Peygamberimiz (a.s) bir abdest ile beş vakit namazı kılmıştır, Hz. Ömer, "Ey Allahın Elçisi! Bugün yapmadığın şeyi yaptın" dediğinde, Peygamberimiz (a.s): "Bilerek yaptım", diye buyurmuştur.⁶¹ Cumhura göre dirseklerin de yıkanması gerekir. Şafii'ye göre başın en az miktarını, Ebu Hanife'ye göre başın dörtte birini, Maliki'ye göre başın tümünü mesh etmek gerekir. Ayaklarınızın kelimesi (وارجلکم), fetha ile okunmuştur. Yaygın sünnet ve sahabenin ameli bunu destekler. Bazıları esre ile okumuşlardır. Kuranda bunun benzeri çoktur. Nahivcilerin bu konuda

⁵⁸ Ebu'l-Kasım Mahmud bin Ömer bin Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki ğavamidi't-tenzill ve uyuni'l-akavil fi vucuhi't-te'vil*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2015, I, 596-597.

⁵⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 598.

⁶⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 599-600.

⁶¹ Abdullah bin Ömer Kadı el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl ve esraru't-tevil*, Daru'l-Mearife, Beyrut, Lübnan, 2013, s. 278.

açıklamaları vardır. Ayaklar, esre ile okunursa da yine onlara su dökmek gerekir.⁶² Cünüp olan kişinin yıkanması gerekir. Yüce Allah, abdest almak ve teyemmüm etmek ile insanlara zorluk göstermemiş, insanların temiz olmasını istemiştir. Su kullanmak zor olduğu zaman; Yüce Allah, teyemmüm ile insanlara kolaylık sağlamıştır.⁶³

Bu ayetin tefsirinde Nesefi'nin (ö. 710/1310) de açıklaması şu şekilde olmuştur: Namaza kalkacağınız zamandan, namaza kalkmayı istediğiniz zaman kastedilmiştir. Bu ayette “abdestiniz olmadığı zaman” ibaresi takdir edilmiştir. Çünkü Peygamberimiz (a.s)’ın ve sahabenin uygulaması bu yöndedir. Dirseklerde yıkamaya dâhildirler. Maliki’ye göre başın tümü, Şafii’ye göre başın en az kısmı, bize göre başın dörtte biri mesh edilmesi gerekir. Ayaklar kelimesi (وارجلکم), fetha ile okunmuştur. Buna göre yüz kollar ve ayaklar yıkanır. Bazı âlimler, ayaklar kelimesini esre ile okumuşlardır. Esre ile okumak mesh için değil az su dökmek içindir.⁶⁴ Cünüp olan kişinin bedeninin tümünü yıkaması gerekir. Yüce Allah, insanlara zorluk çıkarmaz, insanlara kolaylık sağlar, temizlik konusunda su kullanmak zor olduğu zaman toprak ile teyemmüm almak gerekir.⁶⁵

Yukarıdaki ayetin tefsirinde geçen “kadınlara dokunma” konusuna Zemahşeri (ö. 538/1144), değinmemiştir. Nesefi(ö. 710/1310) tevile giderek “cinsel ilişki” manasında ele almıştır. Beydavi de Nisa suresinin 43. ayetindeki açıklamasına işaret ederek burada açıklamada bulunmamıştır. Beydavi (ö. 685/1286) konuyla ilgili Nisa suresinin 43. ayetin tefsirinde, zahiri anlamda tenin tene dokunma manasını tercih etmiş ve cinsel ilişki manasına da işaret etmiştir. Bu ayetin açıklamasında Nesefi,

⁶² el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 278.

⁶³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 278.

⁶⁴ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 308-309.

⁶⁵ en-Nesefî, *Medraiku't-tenzil*, I, 309.

başın mesh etme konusunda Hanefi mezhebinin görüşünü aktarırken, bize göre şeklinde aktarmıştır.

Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında, Hanefi mezhebinde şu bilgilere yer verilmiştir: “Namaz kılmak isteyen bir kişinin abdesti olmadığı zaman abdest alması gerekir. Abdestin farzları dört tanedir. Yüzün yıkanması, kolların dirseklere kadar yıkanması, başın dörtte birinin mesh edilmesi, ayakların topuklara kadar yıkanmasıdır.”⁶⁶ “Kadınlara dokunmak abdesti bozmaz. Maide suresinin altıncı ayetinde geçmekte olan “kadınlara dokunmak” kelimesi tevile açık bir konudur. İbn Abbas’a göre buradaki dokunmaktan kasıt cinsel ilişkidir.”⁶⁷

Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında, Şafii mezhebinde şu bilgilere yer verilmiştir: “Kadınlara dokunmak abdesti bozar. Bunun şekli de perde olmaksızın bir erkeğin bir kadının tenine veya bir kadının bir erkeğin tenine dokunmasıdır. Ayetin zahiri manası buna delildir.”⁶⁸ “Mahrem kadınlara dokunmakla abdest bozulmaz. Çünkü onlardan şehvet alma söz konusu olmaz, onlara dokunmak bir erkeğin bir erkeğe dokunması gibidir.”⁶⁹

1. 1. 2. Abdestsiz Kur’an’a Dokunmak

Vakıa suresinde Kur’an’ı Kerim’e dokunma konusunda Yüce Allah şöyle buyrulmuştur: “فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ (75) وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ” “Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, eğer bilerseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir.” (Vakıa 56/ 75-76)

⁶⁶ Abdullah bin Mahmut bin Mevrid el-Mevsili, *el-İhtiyar li talili'l-muhtar*, Daru'l-Erkam, Beyrut, Lübnan, trs., I, 11.

⁶⁷ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, I, 18.

⁶⁸ Ebu Zekekeriya Muhyeddin Yahya bin Şeref en-Nevevi, *el-Mecmû şerhu'l-muhezzeb*, Daru'l-Fikr Li't-Tabaâti ve'n-Neşri ve-t-Tevzi, Beyrut, Lübnan, trs., II, 23.

⁶⁹ en-Nevevi, *el-Mecmû*, II, 24.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Gecenin son vakti, özel ve büyük durumların meydana gelmenin vakti olduğu için, ya da meleklerin ibadet zamanı olduğu için veya Yüce Allah'ın salih kullarının ibadet için kalkma vakti ve Yüce Allah'ın rahmetin inme zamanı olduğu için, Yüce Allah o vakte yemin etmiştir.⁷⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yıldızların batış yerine veya onların mevki ve mecralarına yemin edilmiştir. Bir görüşe göre “nücüm” Kur'an'ın parçaları olup onların inme vaktine yemin edilmiştir.⁷¹

Bu ayetin tefsirinde Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Gecenin son vakti, özel ve büyük durumların meydana gelme zamanı olduğu için, ya da meleklerin ibadet zamanı olduğu için veya Yüce Allah'ın salih kullarının ibadet için kalkma zamanı ve Yüce Allah'ın rahmetinin inme zamanı olduğu için, Yüce Allah o vakte yemin etmiştir.⁷²

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, Zemahşeri ve Nesefi'nin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Beydavi'nin açıklaması ise onların açıklamalarından bağımsız olmuştur.

“فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ” “O, elbette değerli bir Kur'an'dır.” (Vakıa 56/77)

“Korunmuş bir kitaptır.” (Vakıa 56/78)

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, muhakkak ki Kur'an, kendi cinsi bakımını açısından değerli ve güzel bir kitaptır. O, yakın olan melekler tarafından

⁷⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 456.

⁷¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1008.

⁷² en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 642.

korunmuş, onlardan başka hiçbir kimse ondan haberdar olmamıştır, şeklinde olmuştur.⁷³

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, şüphesiz Kur'an'ı Kerim, dünya ve ahiret hayatının salahı bakımından ilmin önemli usulüne şamil geldiği için önemli bir kitaptır. O, Levh-i Mahfuzda korunmuştur, şeklinde olmuştur.⁷⁴

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, muhakkak Kur'an'ı Kerim, yarar açısından iyi bir kitaptır. Veya Yüce Allah katında değerli bir kitaptır. Kur'an, Levh-i Mahfuzda muhafaza edilmiş, batıl ona karışmamış, mukarrib melekler tarafından korunmuş olup, onlardan başka hiçbir kimse ondan haberdar olmamıştır, şeklinde olmuştur.⁷⁵

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirler, muhtemel olan manaları aktararak birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

“لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ” “Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir.” (Vakıa 56/79)

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kur'an'ı Kerim'e ancak temiz olan insanlar dokunabilir. Okumak için de ona ancak temiz olan insanlar dokunabilir.⁷⁶

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Levh-i Mahfuza ancak cismani kirlerden temiz olanlar dokunabilir. Ya da Kur'an'a ancak büyük ve küçük boy abdestten temiz olanlar dokunabilir. Ya da ona ancak küfürden temiz olanlar dokunabilir.⁷⁷

⁷³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 457.

⁷⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1008.

⁷⁵ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 642.

⁷⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 457.

⁷⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1008.

Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Levh-i Mahfuza ancak bütün günahların kirlerinden temiz olanlar dokunabilir. Ya da bu Kur'an'ın yazılı olan kısmına, ancak temiz olan insanlar dokunabilir.⁷⁸

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirler gramer açısından muhtemel olan manalara vurgu yaparak birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Muhtemel olan manalardan biri, bu ayeti kerime “meknun kitabın” sıfatı olursa, Levh-i Mahfuza ancak belli sıfatlar taşıyan melekler dokunabilir, şeklinde müfessirler mana vermişlerdir. Bir diğer muhtemel mana ise bu ayeti kerime “meknun kitabın” değil de, “Kur'an'ın sıfatı” olursa, Kur'an'ı Kerim'e ancak cünüp olmayıp, abdesti olan kişi dokunabilir, şeklinde mana vermişlerdir. Gramer açısından bu ikinci ihtimal daha kuvvetlidir.

“تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ” “*Âlemlerin Rabb'inden indirilendir.*” (Vakıa 56/79)

Zemahşeri'nin açıklaması, bu ayet, Kur'an'ı Kerim'in dördüncü sıfatıdır. Kur'an Yüce Allah tarafından parça parça olarak inen bir kitaptır, şeklinde olmuştur.⁷⁹

Beydavi'nin açıklaması, bu ayet, Kur'an'ın üçüncü veya dördüncü sıfatıdır. Kur'an Yüce Allah tarafından inen bir kitaptır, şeklinde olmuştur.⁸⁰

Nesefî'nin açıklaması, bu ayet, Kur'an'ı Kerim'in dördüncü sıfatıdır. Kur'an'ı Kerim, Yüce Allah tarafından parça parça olarak inmiştir, şeklinde olmuştur.⁸¹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

⁷⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 1008.

⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 457.

⁸⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 1008.

⁸¹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 642.

1. 1. 3. Kadının Hayız Hali

Bakara suresinin 222 ve 223. ayetlerinde ay halini gören kadının durumuna değinilip bu durumda olan kadına yaklaşmaması gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ” *“Sana kadınların ay hâlini sorarlar. Deki: O bir ezadır. Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”* (Bakara 2/222)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Ay halini gören kadına yaklaşmaktan kasıt, onunla beraber olmamak demektir. Cahiliye döneminde bir kadın ay halini gördüğü zaman, Yahudilerin ve Mecusilerin yaptığı gibi, cahiliye dönemindeki insanlar da o kadınla yemek yemez, su içmez ve onunla bir örtünün üstünde oturmazlardı. Sonra bu ayet inince insanlar, ay halini gören kadını evden çıkardılar. Bu durum Peygamberimiz (a.s) iletilti, Peygamberiz (a.s): “Ay halini gören kadınla beraber yaşamanız size emredildi, acemlerin yaptığı gibi onu evden çıkarmak size emredilmedi, şeklinde buyurdu.”⁸² Ebu Hanife’ye göre bir kadın ay halinden temizlenip henüz boy abdestini almadan önce eşi ona yaklaşabilir. Şafii’ye göre gusül ay başından temizlenen bir kadın boy abdestini aldıktan sonra ancak eşi ona yaklaşabilir.⁸³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yahudilerin ve Mecusilerin yaptığı gibi, cahiliye döneminde insanlar ay halini gören kadınla yemek yemez, su içmez ve onunla oturmazlardı. Bir gurup sahabe bu konuyu Peygamberimize sordular ve bu ayet nazil oldu. Ay halini gören kadına

⁸² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 262.

⁸³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 263.

yaklaşmaktan kasıt, onunla beraber olmamak anlamındadır. Bu konuda Peygamberimiz (a.s)’dan gelen bir hadiste: “Ay halini gören kadını acemlerin yaptığı gibi onu evden çıkarmanız değil, ona yaklaşmamanız size emredilmiştir” şeklinde rivayet edilmiştir. Ay halini gören kadın temizlenip boy abdestini aldıktan sonra ancak eşi ona yaklaşabilir. Ebu Hanife’ye göre ise ay halini gören bir kadın temizlenip henüz boy abdestini almamışsa da eşi ona yaklaşabilir.⁸⁴

Bu ayetin tefsirinde Nesefî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Ay halini gören kadına yaklaşmaktan kasıt, onunla beraber olmamak demektir. Bir kadın ay halini görüp temizlenir ve henüz guslünü çıkarmamışsa, bize göre eşi ona yaklaşabilir. Bu ayeti bu şekilde yorumlamak daha iyidir. Şafii’ye göre guslünü çıkardıktan sonra ancak eşi ona yaklaşabilir.⁸⁵

Bu ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında, müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Mezhepler arasında bulunan görüş farklılığını Zemahşeri, herhangi bir mezhebin görüşünü tercih etmeden, onu olduğu gibi vermektedir. Beydavi ise Şafii mezhebinin görüşünü tercih ederek, Hanefi mezhebinin görüşünü de karşı görüş olarak vermiştir. Nesefî de Hanefi mezhebinin görüşünü “bize göre” şeklinde verip, Şafii mezhebinin görüşünü de karşı görüş olarak vermektedir.

Bakara suresini 223. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ” *“Kadınlar sizin ekeneginizdir. Ekeneginize nasıl isterseniz öyle yaklaşın. Kendiniz için de önceden hazırlık yapın. Allah’tan sakının ve bilin ki O’na kavuşacaksınız. Müminleri müjdele.”* (Bakara 2/223)

⁸⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 138.

⁸⁵ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, I, 123.

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Burada mecaz vardır. Nutfe kadının rahmine düşüp oradan insanın nesli meydana geleceği için, kadın ekinliğe benzetilmiştir. Bu ayette temsil vardır. Tarlanızı hangi taraftan ekmeğe başlayacağınız gibi, methal bir olduktan sora dilediğiniz şekilde eşlerinize yaklaşabilirsiniz. Bu ayette latif kinaye, güzel sunumlar vardır. Bu ayet ve bu ayete benzer ayetlerde Allah'ın kelimasında mü'minler için öğrenilmesi gereken güzel edepler vardır.⁸⁶

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kadınlarınız ekinliğinizdir, ifadesinde mecaz vardır. Tarlaya tohum atılacağı için ve kadının rahmine de nutfe düşeceği için, kadınlar tarlaya benzetilmiştir. Yahudiler bir kişi arkadan eşine yaklaşırsa doğan çocuğun şaşı olacağını iddia ediyorlardı. Bu konu Peygamberimize (a.s) iletili ve bu ayet nazil oldu.⁸⁷

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yahudiler bir kişi arkadan eşine yaklaşırsa doğan çocuğun göz bakışı şaşı olur diyorlardı, buna karşı bu ayet nazil oldu. Kadının rahmine nutfe düşeceğinden dolayı, kadın tarlaya benzetilmiş ve çocuk da tohuma benzetilmiştir. Tarlanızı hangi taraftan ekmeğe başlayacağınız gibi, methal bir olduktan sora dilediğiniz şekilde eşlerinize yaklaşabilirsiniz. Bu ayette temsili teşbih vardır.⁸⁸

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin yorum ve açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

⁸⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 263.

⁸⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 138.

⁸⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 124.

1. 2. Namaz

1. 2. 1. Besmele

Kur'an'ı Kerim'de her surede olduğu gibi Fatiha suresine de besmele ile başlanılmıştır. Bismelenin hükmü konusunda ihtilaf vardır. Biz burada besmele ile ilgili müfessirlerin yaklaşımlarını vermeye çalışacağız: “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”
“*Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla.*” (Fatiha 1/1)

Besmele ile ilgili Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Medine, Basra ve Şam kurralarına göre besmele ne Fatiha'nın ne de Kur'an'daki diğer surelerin bir ayetidir. Ancak başlangıç ve teberrük için zikredilmiştir. Bu da Ebu Hanife ve ona tabi olanların mezhebidir. Bundan dolayı onlara göre namazda besmele sesli olarak okunmaz.”⁸⁹ “Mekke ve Kûfe kurralarına göre besmele Fatiha'nın ve Kur'an'daki her surenin bir ayetidir. Şafii ve ona tabi olanlar bu görüş üzeredirler. Bundan dolayı onlara göre namazda Fatiha ile beraber besmele sesli olarak okunmalıdır. Şafiiler, Kur'an'dan olmayan bir şeyin Kur'an'a yazılmayacağını selef-i salihin tespit ettiğini söylemişlerdir. Onun için ‘âmin’ kelimesi Kur'an'da yazılmamıştır.”⁹⁰

Bu konuda Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Mekke, Kûfe ve onlara uyan kurralara göre besmele Fatiha'nın ve Kur'an'daki her surenin bir ayetidir. Şafii'nin mezhebi bu yöndedir.”⁹¹ “Medine, Basra, Şam ve onlara uyan kurralara göre besmele Fatiha'nın ve Kur'an'daki diğer surelerin bir ayeti değildir. Ebû Hanife bu görüşte olup, besmele Fatiha'nın bir ayeti olmadığını söylemiştir.”⁹² Bismelenin Fatiha'nın bir ayeti olduğuna dair birçok hadis-i şerif bizim için delildir.

⁸⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 11.

⁹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 11.

⁹¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 22.

⁹² el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 22.

“Bir hadisi şerifte, Peygamberimiz (a.s): ‘*Kitabın Fatiha’sı yedi ayettir. Birincisi besmeledir.*’ şeklinde buyurmuştur.”⁹³ “İcma’ya göre iki kapak arasındaki her şey Kur’an’dır. Bunun içindir ki Kur’an’ı Kerim’de “âmin” kelimesi yazılmamıştır.”⁹⁴

Bu konuda Nesefî (ö. 710/1310) de şu açıklamada bulunmuştur: “Medine, Basra ve Şam kurralarına göre besmele ne Fatiha’nın ne de Kur’an’da başka bir surenin ayetidir. Ancak başlangıç ve teberrük için zikredilmiştir. Ebu Hanife’nin mezhebi böyledir. Onun içindir ki Hanefî mezhebine göre besmele namazda sesli olarak okunmaz.”⁹⁵ “Mekke, Kûfe kurralarına göre besmele Fatiha’nın ve Kur’an’daki diğer surelerin bir ayetidir. Şafîi’nin mezhebi de böyledir. Bundan dolayıdır ki Şafiiler namazda besmeleyi sesli olarak okurlar. Şafiilere göre iki kapak arasındaki her şey Kur’andır.”⁹⁶ “Ebu Hureyre’den gelen bir hadis bizim için delildir.”⁹⁷ Ebu Hureyre’den rivayet edilen bir hadis doğrultusunda Fatiha suresine hamd **اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** ile başlanılmıştır. Hamd ile Fatiha’ya başlanması besmelenin Fatiha’nın bir ayeti olmadığına delildir. Bu hadis sahih kitaplarda

⁹³ Ali bin Ömer ed-Darekutni, *Süneni darekutni*, Daru’l-Mearif, Beyrut, 1966, I, 306 (17 Numaralı Hadis).

⁹⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 22.

⁹⁵ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 5.

⁹⁶ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 5.

⁹⁷ Ahmed bin Şuayb en-Nesai, *Süneni’n-nesai*, Mektebetu’l-Metbeati’l-İslamiyye, Halep, 1986, I, 316 (981 Numaralı Hadis); Ebu Davud Süleyman bin Aşas es-Sicistani, *Camiu’s-sahih süneni ebi davud*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, trs., I, 301 (820 Numaralı Hadis); Muhamed bin İsa et-Tirmizi, *Süneni’t-tirmizi*, Daru’l-İlahiyat, Beyrut, trs., V, 201 (2953 Numaralı Hadis); Abdulazim bin Abdulkavi el-Manzuri, *Muhtasaru’s-sahihi’l-müslim*, Daru’l-Hadis, Beyrut, 2003, s. 97 (281 Numaralı Hadis); Abdullah bin Zubeyr Ebu Bekir el-Hamidi, *Musnedi hamidi*, Daru Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, trs., II, 9, 430 (904 Numaralı Hadis).

geçmektedir. Karşıt görüşlerinin getirmiş olduğu deliller, bize zarar vermez. Besmele Kur'an'ın bir ayeti olup surelerin arasını ayırtmak için gelmiştir.⁹⁸

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman Zemahşeri (ö. 538/1144) Hanefi ve Şafii mezheplerinin delillerini vererek, herhangi bir mezhebinin görüşünü tercih etmeyip, Şafii ve Hanefi mezheplerine karşı eşit mesafede durmuştur. Beydavi (ö. 685/1286) Şafii ve Hanefi mezheplerinin görüşlerini vererek, Şafii mezhebinin delillerine bizim delillerimiz deyip, kendisi Şafii mezhebine mensup olduğunu açık olarak belirtmiştir. Nesefi (ö. 710/1310) de Hanefi ve Şafii mezheplerinin görüşlerini vererek Hanefi mezhebinin delillerine bizim delillerimiz deyip, Hanefi mezhebine mensup olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu açıklamalara bakıldığında, amelde Beydavi Şafii mezhebine, Nesefi de Hanefi mezhebine mensup olduğunu açıkça ortaya çıkarmıştır.

1. 2. 2. Farz Namazlar

Kur'an'ın birçok ayeti celilede namazdan bahsedilmiştir. Kur'an'da namaz genellikle salât kavramıyla ifade edilmektedir. Salât, sözlükte dua anlamına gelir. Dini terim olarak salât, namaz anlamındadır. İsrâ suresinin 78. ayetinde, belli vakitlerde Müslümanların namaz kılması gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulur: “أَمِمْ الصَّلَاةَ لِلدُّلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا” *“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahittir.”* (İsrâ 17/78)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, dulûk, güneşin kayacağı vakittir. Bu da öğle namazın vaktidir. Bir hadisi şeriflerinde Peygamberimiz (a.s.)'dan: “Güneş kayınca Cebrail (a.s) bana geldi benimle öğle namazı kıldı” şeklinde rivayet edilmiştir. Gecenin karanlığında kılınan namaz yatsı

⁹⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 6.

namazıdır. Fecrin çıkacağı vakit, sabah namazın vaktidir. Bu ayet-i kerime beş vakit namazlarının vakitlerini kapsamıştır. Sabah namazına hem gecenin melekleri hem de gündüzün melekleri şahitlik ederler. Gecenin melekleri sabah namazında yukarıya çıkarlar, gündüzün melekleri de o vakitte inerler. Veyahut sabah namazına sabah namazını kılan çok kişi şahit olur, şeklinde olmuştur.⁹⁹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, güneş kayınca kılınması gereken namaz öğle namazıdır. Gecenin karanlığına kadar kılınması gereken namaz, yatsı namazıdır, bu vakit yatsı namazının son vaktidir. Bir de fecirden sonra sabah namazını kılması gerekir. Sabah namazına hem gecenin melekleri hem de gündüzün melekleri şahitlik etmektedirler. Ya da karanlığı aydınlığa çeviren gücün şahitleri şahitlik etmektedirler. Bu ayet beş vakit namazın vakitlerini kapsamıştır, şeklinde olmuştur.¹⁰⁰

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, güneş kayınca öğle namazın vaktidir. Gece karanlık olunca yatsı namazın vaktidir. Fecir atınca sabah namazın vaktidir. Dulûk, güneşin kayması manasına gelirse, bu ayet beş vakit namazın vakitlerini kapsamaktadır. Sabah namazına hem gecenin melekleri hem de gündüzün melekleri şahitlik ederler. Gecenin melekleri sabah namazında yukarıya çıkarlar, gündüzün melekleri de o vakitte inerler. Ya da sabah namazına sabah namazını kılan çok kişi şahit olur, şeklinde olmuştur.¹⁰¹

Hud suresinin 114. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ

”الْحَسَنَاتِ يُدْهِئْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ“ (Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve

gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.

Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.” (Hud 11/114)

⁹⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 659-660.

¹⁰⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 588.

¹⁰¹ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 725.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Gündüzün her iki tarafında ve gecenin gündüzün son vaktine yakın zamanında namaz kılınması emredilmiştir. Gündüzün ilk vaktinde kılınması gereken namaz, sabah namazıdır. Gündüzün son kısmında ise kılınması gereken namaz, öğlen ve ikindi namazlarıdır. Gündüzün son vaktine yakın gecenin bir kısmında kılınması gereken namaz ise akşam ve yatsı namazlarıdır.¹⁰²

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Sabah ve akşam namaz kılınması emredilmiştir. Gündüze yakın gecenin bir kısmında da namaz kılınması emredilmiştir. Günün ilk kısmındaki kılınması emredilen namaz, sabah namazıdır. Diğer kısmındaki kılınması emredilen namaz, ikindi namazıdır veya hem öğle hem de ikindi namazıdır. Gecenin bir kısmında kılınması emredilen namaz da akşam ve yatsı namazlarıdır.¹⁰³

Nesefî (ö. 710/1310) de şu açıklamada bulunmuştur: Günün her iki tarafında kılınması gereken namaz, sabah namazı ile öğle ve ikindi namazıdır. Gecenin gündüze yakın vakitte kılınması gereken namaz da akşam ve yatsı namazıdır.¹⁰⁴

Bu iki ayette farz namazlara vurgu yapılmıştır. Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Müfessirler bu ayetlerde beş vakit namazların vakitlerine vurgu yapmışlardır.

Rum suresinin 17 ve 18. ayetlerinde belli vakitler zikredilmiş ve bu vakitlerde Yüce Allah'a tespih ve hamd edilmesi gerektiğini belirtilmiştir. Bazı müfessirlerin açıklamalarına göre bu ayetlerdeki hamd ve tespihten, namaz kastedilmektedir. Ayeti kerimlerde şöyle buyrulur: “فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ” “Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih edin.” (Rum 30/17) “وَلَهُ الْحَمْدُ فِي

¹⁰² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 418.

¹⁰³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 487.

¹⁰⁴ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 589-590.

السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ “Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah’ı tespih edin.” (Rum 30/18)

Bu ayetlerin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Zahir manaya göre tesbihin anlamı, bu vakitlerde Yüce Allah’ı tenzih etmek ve hayır ile onu övmektir. Bazı görüşlere göre buradaki tespih namaz manasındadır. “İbn Abbas’a, Kur’an’da beş vakit namazlar var mıdır? diye sorulduğunda, kendisi bu ayeti okuyarak, akşama girildiğinde, akşam ve yatsı namazların vaktidir. Sabaha kavuşturulduğunda, sabah namazının vaktidir. Gündüzün sonu, ikindi namazının vaktidir. Öğlen, öğle namazın vaktidir, şeklinde cevap vermiştir.”¹⁰⁵

Bu ayetlerin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Bu ayetler, haber şeklinde olup inşa manasındadırlar. Bu vakitlerde Yüce Allah’ın kudreti tecelli edeceği için onu tenzih etmek ve ona sena getirmek gerekir. Yüce Allah’a tespih getirmek, sabah ve akşam vakitlerine tahsis edilmiştir. Çünkü bu vakitlerde Yüce Allah’ın kudret ve azametinin eseri ortaya çıkmaktadır. O’na hamd etmek ise, öğlen ve günün sonuna tahsis edilmiştir. Çünkü bu vakitlerde nimetlerin yenilenmesi daha fazladır.¹⁰⁶ “İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre, bu ayetler beş vakit farz namazları kapsamakta olup akşam vaktinden, akşam ve yatsı namazların vakti manası kastedilmektedir. Sabah vaktinden, sabah namazının vakti kastedilmektedir. Günün sonundan, ikindi vakti namazı kastedilmektedir. Öğlen vaktinden, öğlen namazın vakti kastedilmektedir.”¹⁰⁷

Bu ayetlerin tefsirinde Nesefi’nin (ö. 710/1310) de açıklaması şu şekilde olmuştur: “Zahir manaya göre tespihin manası, bu vakitlerde Yüce Allah’ın

¹⁰⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 456-457.

¹⁰⁶ el-Beydavi, *Envâru ’t-tenzîl*, s. 793.

¹⁰⁷ el-Beydavi, *Envâru ’t-tenzîl*, s. 793.

nimetleri ortaya çıkacağından dolayı O’nu tenzih etmek ve ona sena getirmektir veya namaz kılmaktır. İbn Abbas’a, beş vakit namazın vakitlerini Kur’an’da var mıdır? diye sorulduğunda kendisi evet deyip bu ayeti okumuştur. Akşama girildiğinde, akşam ve yatsı namazlarının vaktidir. Sabaha kavuşturulduğunda, sabah namazının vaktidir. Gündüzün sonu, ikindi namazının vaktidir. Öğlen, öğle namazının vaktidir.”¹⁰⁸

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirler tespih ve hamdın zahiri manalarını verip, ardından İbn Abbas’tan gelen bir rivayeti aktararak burada hamd ve tespihin beş vakit farz namazlarının manasına gelebileceğini belirtilerek birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

1. 2. 3. Kiblenin Değişmesi

Namazın farz kılındığı ilk dönemde kible Mescid’i-Aksa idi. Peygamberimiz ve Müslümanlar Mescid’i-Aksa’ya dönerek namaz kılıyorlardı. Sonra gelen vahy ile kible değişip Mescid’i-Haram oldu. Kiblenin değişmesine değinen ayetler Bakara suresinde geçmektedir. Bakara suresinin 142. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “سَيَقُولُ

“Bir takım *السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ*” *kendini bilmez insanlar, “onları (Müslümanları) yönelmekte oldukları kibleden çeviren nedir?” diyecekler. De ki: “Doğu da Batı da Allah’ındır. Allah dilediği kimseyi doğru yola iletir.”* (Bakara 2/142)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, kendini bilmez (sufeha) kişilerden kasıt Yahudilerdir. Çünkü onlar Kâbe’ye dönmek istemiyorlardı. Bir görüşe göre bunlardan kasıt münafıklardır. Çünkü onlar din konusunda çok

¹⁰⁸ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 303-304.

eleştiri yapıyorlardı. Bir diğer görüşe göre bunlardan kasıt müşriklerdir, şeklinde olmuştur.¹⁰⁹

Beydavi (ö. 685/1286), burada geçmekte olan süfeha olan kimseler akılları kıt olup körü körüne taklide bağlı olan, kıblenin değişmesini istemeyen münafıklar, Yahudiler ve müşrikler, şeklinde izah etmiştir.¹¹⁰

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, süfeha kişilerden kasıt Yahudilerdir. Çünkü Yahudiler Kâbe'ye yönelmeyi istemiyorlardı. Ya da bunlardan kasıt münafıklardır. Çünkü münafıklar, din konusunda çok eleştiri yaparlardı. Veya bunlardan kasıt, müşriklerdir, şeklinde olmuştur.¹¹¹

Görüldüğü üzere bu ayette yer alan süfeha kelimesi üç tefsirde de aynı minvalde açıklanmaktadır.

Bakara suresinin 143. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ عَلَى النَّاسِ لُكْبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُءُوفٌ رَحِيمٌ” “Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resul'e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırt edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve merhametlidir.” (Bakara 2/143)

Zemahşeri (ö. 538/1144) bu ayetin tefsirinde şu açıklamaya yer vermiştir: “Peygamberiz Mekke'de iken Kâbe'ye dönerek namaz kılardı. Hicretten sonra ehli

¹⁰⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 196.

¹¹⁰ el-Beydavî, *Envârü't-tenzîl*, s. 107.

¹¹¹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 87.

kitabın kalbini ısındırmak için Mescid-i Aksaya doğru namaz kıldı. Sonra tekrar Kâbey'e döndürüldü.”¹¹²

Bu ayeti kerimede Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamayı yapmıştır: Vasat, aslında bir şeyin ortası için kullanılır, sonra güzel hasletler için istiare edilmiştir. “Sizi vasat bir ümmet yaptık” demek, sizi ilim ve amel ile tezkiye edip adil ve seckin bir ümmet yaptık, demektir.¹¹³

Bakara suresinin 144. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَجْهَكَ فِي السَّمَاءِ” قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الْأُدِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الْأُدِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ

“(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerde olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.” (Bakara 2/144)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Hz. Muhammed (a.s) Yüce Allah tarafından kiblenin değişmesini bekliyordu. Kâbe, Atası Hz. İbrahim'in kiblesiydi. Arapları imana çağırmak için bu en uygundu. Çünkü Kâbe Arapların kendisiyle övündüğü yerd. Hem de onların ziyaret ve tavaf alanıydı. Hz. Muhammed kiblenin değişmesi için Hz. Cebrail'i vahy ile inmesini bekliyordu.¹¹⁴ “Peygamberimiz (a.s) Medine'ye hicret ettikten sonra 16 ay Mescid'i-Aksa'ya dönerek namaz kıldı. Sonra Kâbe'ye yüzünü cevirdi.

¹¹² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 199.

¹¹³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 107.

¹¹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 201.

Peygamberiz (a.s) Beni Seleme diyarında sahabe ile beraber öğle namazı kılarken vahiy indi, Peygamberimiz (a.s) iki rekât namaz kılmıştı, hemen Kâbe’ye dönerek namazı tamamladı. Kadınlarla erkekler yer değiştiler, mescit iki kibleye sahip “mescid-i kibleteyn” diye adlandırıldı.”¹¹⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, Peygamberimiz (a.s) bazen gökyüzüne yüzünü çevirerek kiblenin değişmesi için vahyin inmesini beklerdi. Çünkü Kâbe hem Peygamberimizin Atası olan Hz. İbrahim’in kiblesiydi ve hem de iki kibleden en eskisiydi. Burada edebin kemaline işaret vardır, çünkü Peygamberimiz (a.s) kiblenin değişmesini beklemiş ve istememiştir, şeklinde olmuştur.¹¹⁶

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Zaman zaman Hz. Peygamberimiz (a.s) kiblenin değişmesi için yüzünü gökyüzüne çevirirdi. Çünkü Kâbe hem Peygamberimizin atası olan Hz. İbrahim’in kiblesiydi, hem de Arapların ziyaret ve tavaf alanıydı, bunun için Arapları imana çağırmak için kiblenin değişmesi en iyi yol idi.¹¹⁷

Bakara suresinin 145. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَلَقَدْ أَتَيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَغْضُكُمْ بِنَاحٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ” *“Andolsun, sen kendilerine kitap verilenlere her türlü mucizeyi getirsen de, onlar yine senin kiblene uymazlar. Sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kiblesine de uymazlar. Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyfiyetlerine uyacak olursan, o takdirde sen de mutlaka zalimlerden olursun.”* (Bakara 2/145)

¹¹⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 201.

¹¹⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 108.

¹¹⁷ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, I, 89.

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Şayet bütün delileri onlara sunsan da yine de onlar senin kıblene tabi olmazlar. Onlar bir delil eksikliğinden kibleyi terk etmemişler, onlar ancak kibir ve inattan dolayı senin kıblene tabi olmazlar. Onlar birbirinin kıblesine de tabi olmazlar. Çünkü Yahudiler Beyti'l-Makdis'e Hristiyanlar ise güneşin çıkış yerine tabi olurlar.¹¹⁸

Nesefi (ö. 710/1310) bu ayetin tefsirinde şu açıklamalara yer vermektedir: Onların Hz. Muhammed (a.s)'a tabi olmamaları bir delil eksikliğinden değildi, onların inkârı ancak kibirden ve kendi kitaplarında yazılı olan Hz. Muhammed (a.s)'ın naatlarına karşı inattandı.¹¹⁹ Yahudilerin ve Hristiyanların kiblesi de aynı değildi, Yahudiler Beyti'l-Makdis'e Hristiyanlar da güneşin doğuş yerine doğru dururlardı.¹²⁰

Zemahşeri (ö. 538/1144) de bu ayetin açıklamasında yukarıdaki açıklamalara şu açıklamayı ilave etmektedir: Hem Yahudilerin hem de Hristiyanların kiblesi batıldır.¹²¹

Yukarıdaki ayetlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, üç müfessir de konunun mahiyetini aynı çizgi ve aynı düşünce çerçevesinde ele alarak birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

1. 2. 4. Cuma Namazı

Cuma suresinin 9,10 ve 11. ayetlerinde cuma günü, cuma namazı için ezan okunduğu zaman, alışverişi bırakarak Cuma namazına gidip Yüce Allah'ı zikretmesi gerektiğini, namaz bitikten sonra yer yüzene dağılıp Yüce Allah'ın nimetlerini talep

¹¹⁸ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 109.

¹¹⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 90.

¹²⁰ en-Nesefî, *Medariku't-tenzi*, I, 90.

¹²¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 202.

edilebileceğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ” *“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.”* (Cuma 62/9)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamayı yapmıştır: “Cuma günü namaz için yapılan çağrı ezandır. Peygamberimiz (a.s)’ın bir tane müezzini vardı. Peygamberimiz (a.s) minbere çıkıp oturduğu zaman, müezzin caminin kapısında ezan okurdu, Peygamberimiz (a.s) minberden indiği zaman müezzin namaz için kamet yapardı. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanında da böyle devam etti. Hz. Osman halife olunca insanlar çoğaldılar, evler uzak oldu, Hz. Osman bir müezzin daha tuttu. Birinci müezzin dışarıda zevra denilen evin damında ezan okurdu, ikinci müezzin ise Hz. Osman minbere çıkıp oturduğu zaman caminin içinde ezan okurdu, Hz. Osman minberden indiği zaman, müezzin namaz için kamet yapardı, sonra uygulama böyle devam etti.”¹²² “İslam tarihinde Peygamberimiz (a.s) hicret etmeden önce ilk Cuma namazını Medine’de Es’ad bin Zurare kılmıştır. Peygamberimiz (a.s) ise ilk olarak hicret esnasında Ranune vadisinde cuma namazını kılmıştır.”¹²³ “Ebu Hanife’ye göre cuma şehirde, imam tarafından veya imamın kendisine izin verdiği kişi tarafından kılınır, imam dışında cemaat sayısı üç kişi olmalıdır. İmam-i Şafii’ye göre cemaat sayısı kırk kişi olmalıdır. Cuma namazı misafirlere, kölelere, kadınlara, hastalara, sakatlara ve tek başına yürümeyecek olan yaşlılara farz değildir.”¹²⁴ Allah’ın zikri, hutbe ve namazdır. Koşmaktan kasıt,

¹²² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 520.

¹²³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 520.

¹²⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 522.

normal yürümektir. Cuma vaktinde alışveriş fasit değil, mekruhtur. Çünkü buradaki nehiy alışverişin kendisine yönelik değil, cuma vakti içindir.¹²⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: İnsanların namaz için bir araya geldikleri güne, cuma günü denilmiştir. “Araplar cuma gününe arube günü diyorlardı. Peygamberimiz (a.s) hicret esnasında Kuba'ya varınca, cuma gününe kadar orada ikamet etti, sonra Medine'ye doğru yola çıktı, öğle vaktinde Beni Salim'e ait vadide cuma namazını kıldı, bu Cuma namazı Peygamberimiz (a.s)'ın kıldığı ilk cuma namazıdır.”¹²⁶ Cuma namazı için ezan okunduğu zaman, koşmadan acele edilerek cuma namazına gidiler. Allah'ın zikri hutbedir, bir rivayete göre namazdır.¹²⁷

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, cuma günü yapılan çağrı ezandır. Cuma günü haftanın diğer günlerinin efendisidir. Acele etmek, yürümek ve gitmek aynı manada olup koşmak manasında değildirler. Cumhura göre Allah'ın zikri hutbedir. Ebu Hanife'ye göre hutbede Allah'ın adını zikretmek yeterlidir, şeklinde olmuştur.¹²⁸

Cuma namazıyla ilgili fıkıh kitaplarında şu bilgilere yer verilmiştir: “Cuma namazının şartlarını taşıyan kişiye Cuma namazı farz-ı aynıdır. Cuma namazı bu ümmetin özelliğidir, öğle namazının kısaltma hali değil, müstakil bir namazdır.”¹²⁹ “Cuma namazı şehir veya şehir hükmündeki yerlerde hür, sağlıklı ve mukim olan kişilere farzdır. Kölelere, hastalara, misafirlere ve kadınlara farz değildir.”¹³⁰

¹²⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 523-524.

¹²⁶ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1032.

¹²⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1032.

¹²⁸ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 684.

¹²⁹ Ebu Bekir Osman bin Muhammed Şata ed-Dimyati el-Bekri, *İlanetu't-talibin ala hilli elfazi fethi'l-muin*, Daru'l-Fikr Li't-Tabaâti ve'n-Neşri ve't-Tevzi, Beyrut, Lübnan, 1997, II, 62.

¹³⁰ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, I, 122.

“*Namaz kılınca*” فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ“

artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfünden nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.” (Cuma 62/10)

Beydavi'ye (ö. 685/1286) göre buradaki emir, yasağı kaldırmak içindir. “Nehiyden sonraki emir helallik ifade eder” diyen kişiler bunu delil olarak göstermişlerdir.¹³¹

Nesefi'ye (ö. 710/1310) göre buradaki emir helallik içindir. Yüce Allah'ın lütfü; rızık talep etmek, ilim talep etmek, hastayı ziyaret etmek ve Allah için bir kardeşini ziyaret etmektir.¹³²

“(Durum *وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِو وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ*)” *böyle iken) onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koşular ve seni ayakta bıraktılar. De ki Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.*” (Cuma 62/11)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bir rivayete göre Medine ehline açlık ve kıtlık isabet etmişti, bir gün Peygamberimiz (a.s) hutbe okurken, Dihye bin Halife Şam'dan yağ ile ticaret için geldi, camide bulunan insanlardan sekiz veya on iki kişi hariç, herkes ona doğru gitti. Peygamberimiz (a.s): Şayet hepiniz çıksaydınız, Yüce Allah, bu vadiden ateş gönderirdi, şeklinde buyurdu.” Bir yerden kervan geldiği zaman, davul ve alkış ile karşılanırdı, eğlenceden kasıt budur.¹³³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) de bu ayetin tefsirinde geçen nüzul sebebini aktararak şu açıklamada bulunmuştur: “Bir rivayete Peygamberimiz (a.s) cuma günü hutbe okurken, yiyecek taşıyan bir kervan geçti, on iki kişi hariç, camide

¹³¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1033.

¹³² en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 684.

¹³³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 524-525.

bulunan insanlar kervana doğru gittiler, sonra bu ayet nazil oldu.” “Eğlenceden kasıt, davuldur. Kervanlar davul ile karşılanırdı, kimi insan sadece davulu dinlemek için giderdi. Davul dinlemek için camiye terk edip kervana doğru gitmek, alışveriş için gitmekten daha günahtır.”¹³⁴

Nesefi (ö. 710/1310) de bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin naklettiği rivayeti vererek şu açıklamada bulunmuştur: “Bir rivayete göre Medine ehline açlık ve kıtlık isabet etmişti, bir gün Peygamberimiz (a.s) cuma hutbesini okurken, Dahiyye bin Halife Şam’dan yağ ile ticaret için geldi, sekiz veya on iki kişi hariç herkes ona doğru gitti.” “Peygamberimiz (a.s): şayet hepiniz çıksaydınız, Yüce Allah, bu vadiden ateş gönderirdi, diye buyurdu.” Kervan geldiği zaman, insanlar davul ve alkış ile kervanı karşılardı. Eğlenceden kasıt budur.¹³⁵

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, Zemahşeri (ö. 538/1144) birinci ayette cuma namazıyla ilgili tarihi rivayetlere ve cumanın sıhhat şartlarında mezheplerinin görüşlerine yer vermiştir. İkinci ayetin açıklamasına ise değinmemiştir. Beydavi (ö. 685/1286) ve Nesefi (ö. 710/1310) ise Zemahşeri’nin birinci ayette cuma namazıyla ilgili değinmiş olduğu rivayetlere ve cumanın sıhhat şartlarındaki mezheplerinin görüşlerine değinmemişlerdir.

1. 2. 5. Gece Namazı ve Kur’an Okuma

Müzzemil suresinin ilk dört ayeti kerimelerde Peygamberimize gecenin bir bölümünde Yüce Allah’a ibadet etmek ve tertil şeklinde Kur’an okumak emredilmiştir. Birinci ayeti kerimede Peygamberimiz (a.s)’a seslenilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الْمَرْءُ الْكَرِيمُ” “Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! (Muzemil 73/1)

¹³⁴ el-Beydavi, *Envâru’l-tenzîl*, s. 1033.

¹³⁵ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, II, 684-685.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Peygamberimiz (a.s) geceleyin bir örtüye bürünüp uyurken uyarıldı ve kınanma şekli ile çağrıldı. Örtüye bürünüp derin uykuya hazırlanmak, mühim ve önemli bir işi olmayan kişilerin halidir.¹³⁶ Yüce Allah, Peygamberimiz (a.s)'a elbiseye bürünme yerine kollarını sıvamayı, uyuma yerine geceleyin ibadet etmeyi, ibadetlerde gevşek kalma yerine Yüce Allah yolunda cihat etmeyi emretti. Şüphesiz peygamberimiz (a.s) ve sahabe geceleri ihya ettiler, yataklarını kaldırdılar, ayakları şişinceye kadar ibadet ettiler, renkleri sarardı, alınlarında izler çıktı, Yüce Allah, onlara rahmet edip onlar için kolaylık sağlayıncaya kadar onlar böyle devam ettiler.¹³⁷ “Bir rivayete göre Peygamberimiz (a.s) korktuğu zaman, Hz. Hatice'ye (r.a) gelerek beni örtün dedi ve Cebrail (a.s) onun peşinden gelerek bu ayeti kerimeyi kendisine getirdi.”¹³⁸

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Müzzemil” elbiseye bürünen kişi demektir. Peygamberimiz (a.s)'a müzzemil denilmesinin nedeni ise, Peygamberimiz (a.s) uyurken elbiseye büründüğü içindir. Vahyin ilk döneminde Peygamberimiz (a.s)'ın korkudan dolayı örtüye bürünmesinden dolayı da olabilir.¹³⁹ Ya da Peygamberimiz (a.s) ağırlık konusunda elbiseye bürünen kişiye benzetilmiştir. Bundan sonra geceleyin kalmak Peygamberimiz (a.s)'a emredilmemiştir. Veyahut “müzzemil” taşımak manasında olup, Peygamberlik yükünü sırtına alan kişi demektir.¹⁴⁰

¹³⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 621-622.

¹³⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 623.

¹³⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 623.

¹³⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1065.

¹⁴⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1065.

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, Peygamberimiz (a.s) geceleyin elbiseye bürünüp uyurken, kalkıp namaz kılması kendisine emredildi, şeklinde olmuştur.¹⁴¹

“فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا (2) نِصْفُهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا” “Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt.” (Muzemil 73/2-3)

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, Peygamberimiz (a.s)'a gecenin yarısından az veya gecenin yarısı veya gecenin yarısından daha fazla kalkma seçeneği verilmiştir.¹⁴² Gece namazının hükmü Hz. Ayşe'ye sorulmuş, o da “Önce farz idi, sonra nafil oldu”, şeklinde cevap vermiştir. Bir rivayete göre “gece namazı beş vakit namazdan önce farz idi, beş vakit namaz farz olduktan sonra nafil oldu”, şeklinde olmuştur.¹⁴³

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, Peygamberimiz (a.s)'a geceleyin kalkıp namaz kılması için, gecenin yarısından az veya gecenin yarısı kadar veya gecenin yarısından daha fazla süre kadar şeklinde üç seçenek kendisine verilmiştir, şeklinde olmuştur.¹⁴⁴

Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, Peygamberimiz (a.s)'a gecenin yarısı veya gecenin yarısından az veya gecenin yarısından daha fazla süre kadar kalkıp namaz kılması için üç şey arasında muhayyer kılınmıştır, şeklinde olmuştur.¹⁴⁵

“أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا” “Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku.” (Muzemil 73/4)

¹⁴¹ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 740.

¹⁴² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 624.

¹⁴³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 624.

¹⁴⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 1065.

¹⁴⁵ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, s. 740.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekildedir: “Tertil” Kur'an'ı Kerim'in harflerini açık bir şekilde çıkarmak ve harekelerinin hakkını tam olarak vermektir. Hz. Ayşe'ye Hz. Peygamberin Kur'an okuyuşu sorulmuş, o da Peygamberimizin okuyuşu, sizin sandığınız gibi değildi, onu dinleyen bir kişi onun okuyuşundaki harfleri sayabilirdi şeklinde demiştir.¹⁴⁶

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, “tertil” Kur'an'ı Kerim'in açık bir şekilde okunması ve Kur'an'ın okunmasını dinleyen kişinin onun harflerini sayabilecek imkânda olunmasıdır, şeklinde olmuştur.¹⁴⁷

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, “tertil” harfleri açık bir şekilde çıkarmak, vakfeleri muhafaza etmek ve harekelerinin hakkını vermektir, şeklinde olmuştur.¹⁴⁸

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamaları ifade ve netice bakımından birbirine yakın olup Zemahşeri'nin açıklaması biraz daha detaylı olmuştur.

İsra suresinin yetmiş dokuzuncu ayetinde de gece namazına değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا” “*Gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın.*” (İsra 17/79)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Teheccüd” gecenin bir kısmında namaz için uykudan kalmaktır. Teheccüd namazı farz namazlar dışında bir ibadettir. Teheccüd ile nafilâ aynı

¹⁴⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 624.

¹⁴⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1066.

¹⁴⁸ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 740.

manaya gelirler. Farz namazlar dışında teheccüd namazı da Peygamberimize farz idi. Onun ümmetine ise sünnettir.¹⁴⁹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, “teheccüd” gecenin bir bölümünde uykuyu terk edip kalkıp namaz kılmaktır. Teheccüd namazı beş vakit namaz dışında Peygamberimize farz olan bir ibadettir, şeklinde olmuştur.¹⁵⁰

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, “teheccüd” gecenin bir kısmında namaz için uykuyu terk etmektir. Teheccüd namazı beş vakit namaz dışında Peygamberimize farz olan bir ibadettir. Teheccüd ile nafile aynı manalara gelirler. Teheccüd namazı peygamberimize farz, onunun ümmetine ise sünnet olan bir ibadettir, şeklinde olmuştur.¹⁵¹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ayetlerin değerlendirmesinden teheccüd namazı olarak bilinen gece namazının Peygamberimiz (a.s) için önemli bir ibadet olduğu anlaşılmaktadır.

1. 2. 6. Yolculuk Namazı

Nisa suresinin 101. ayetinde seferde namaz kılma konusuna değinilerek, seferde olan bir kişinin namazını kasır olarak kılınmasından bir sakınca olmadığını belirtilerek şöyle buyrulmaktadır: “وَإِذَا صَرَيْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلْيَسْ عَلَيْنَا جُنَاحٌ أَنْ تُقْصِرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عُذُوًّا مُبِينًا” *“Yeryüzüne sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmamasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanlarınızdır.”* (Nisa 4/101)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Namazı kısaltmanın mesafesi Ebu Hanife'ye göre üç gün ve üç gece

¹⁴⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 660.

¹⁵⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 589.

¹⁵¹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 725.

yürüme mesafesidir. Şafii'ye göre en az dört konak, toplam iki gün tam yürüme mesafedir.¹⁵² Ayetin zahirine göre kasır ve tam arasında bir seçenek vardır, kasır ise daha faziletlidir. Şafii bu seçeneği tercih etmiştir. Hz. Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir: Peygamberimizle beraber umreye gittim, Mekke'ye vardığımız zaman Peygamberimize, “Annem ve babam sana feda olsun ey Allahın Elçisi! Namazımı bazen tam olarak kıldım, bazen de kasır olarak kıldım”, dedim. Peygamberimiz (a.s): “İyi yaptın ey Ayşe” diye buyurdu. Ebu Hanife'ye göre namazı kısaltarak (kasır) kılmak vaciptir. Hz. Ömer: “Yolculuk namazı iki rekâttır” şeklinde rivayet etmiştir.¹⁵³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Sefere çıkıldığı zaman, namaz rekâtlarının sayısını yarıya düşürmekte bir günah yoktur. Bu da seferde namazın kısaltarak kılmanın vacip değil, caiz olduğuna delildir. Peygamberimiz (a.s) seferde namazını tam olarak kılmıştır. Hz. Aişe (r.a) Peygamberimizle beraber umreye giderken, Peygamberimiz (a.s)'a: “Ya Resulallah! Namazımı bazen tam olarak kıldım, bazen de kısaltarak kıldım” şeklinde söylemiştir. Peygamberimiz (a.s): “İyi yaptın ey Ayşe” dedi. Ebu Hanife'ye göre seferde namazı kısaltarak kılmak vaciptir. Hz. Ömer'den: “Sefer nazmı iki rekâttır” şeklinde rivayet edilmiştir. Ebu Hanife bunu delil olarak kabul etmiştir.¹⁵⁴

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) de açıklaması şu şekildedir: Sefere çıkıldığı zaman, dört rekâtlı namazları kasır yapıp iki rekât olarak kılmakta bir sakınca yoktur. Ayetin zahirine göre seferde namazı kasır olarak kılmak bir seçenektir. Şafii bu görüştedir. Bize göre seferde namazı kasır olarak kılmak

¹⁵² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 546-548

¹⁵³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 546-548.

¹⁵⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 254.

vaciptir, tam olarak kılmak ise caiz değildir. Hz. Ömer'den: “Yolculuk namazı iki rekâttır” şeklinde rivayet edilmiştir.¹⁵⁵

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında zaman, üç müfessir de ayetin zahirine göre seferde namazı kasır olarak kılmak bir seçenek olduğunu ifade etmişlerdir. Zemahşeri ve Beydavi hem İmam-i Şafii ve hem de Ebu Hanife'nin görüşlerini aktararak, onların delillerini de sunmuşlardır. Neseî ise Şafii'nin tercihini aktararak onun delilini sunmamış ve Hanefî mezhebinin görüşünü, “bize göre” şeklinde sunmuştur.

Bu konuda Hanefî mezhebinin fıkıh kitaplarında şu bilgilere yer verilmiştir: “Seferde dört rekâtlı namaz iki rekâttır. Sabah, akşam ve vitir namazlarında kasır yoktur.”¹⁵⁶ “Yolculukta dört rekâtlı namaz iki rekât olarak kılınır. Şafii'ye göre kasır ruhsattır.”¹⁵⁷ Şafii mezhebinde de şu bilgilere yer verilmiştir: “Seferde dört rekâtlı namazı kasrederek kılmak caizdir, iki rekâtlı ve dört rekâtlı namaz hariçtir.”¹⁵⁸ “Yolculukta genelde meşakkat vardır, meşakkat kolaylık ister, bundan dolayı yolculukta dört rekâtlı namaz iki rekât olarak kılınabilir.”¹⁵⁹

1. 2. 7. Korku Namazı

Nisa suresinin 102 ve 103. ayetlerinde savaş esnasında ve korku halinde namaz kılma şekline değinilmiştir. Yüz ikinci ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ

¹⁵⁵ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 287.

¹⁵⁶ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, I, 118-119.

¹⁵⁷ Ali bin Ebubekir Burhanuddin Ebu'l-Hasan el-Ferğani, *el-Hidaye şerhu bidayeti'l-mubtedi*, Daru'l-Erkam, Beyrut, Lübnan, trs., I, 96.

¹⁵⁸ Ahmet bin Hüseyin Ebu Şucca, *Şerhi'l-ibni kasım* Salah Bilici Kitap Evi, Beyazıt, İstanbul, trs., s. 22.

¹⁵⁹ Ebubekir bin Muhammed el-Huseyni ed-Dımişki, *Kifayetu'l-ahyar fi hilli ğayeti'l-ihtisar*, Daru'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, trs., I, 140.

لَهُمُ الصَّلَاةُ فَلْيَتَّقُوا طَائِفَةً مِنْهُمْ مَعَكُمْ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكُمْ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

Cephede sen de onların(mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırдыңın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silahlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar. İnkâr edenler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyalarınızdan bir gafıl olsanız da size ani bir baskın yapsalar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın). Şüphesiz Allah, inkârcılara alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.” (Nisa 4/102)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamalara yer vermiştir: Ayetin zahirine göre korku namazı Peygamberimiz (a.s)’ın yaşadığı döneme has olma şeklindedir, çünkü korku namazı “Sen onların içinde olduğun zaman” şekilde kayda bağlanmıştır. Bazı âlimlere göre Peygamberimizden sonra her asırda, imamlar nöbet tutan kişidirler. Peygamberimizin yaptığı şeyleri onlarda yapmalıdırlar. Buradaki hitap Peygamberimize olup, korku esnasında cemaat ile birlikte namaz kılacak olan tüm imamları kapsamaktadır.¹⁶⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Ayetin zahirine göre korku namazı Peygamberimiz (a.s)’ın hazırda olduğu döneme has olan bir namazdır. Fıkıhçıların çoğunluğuna göre korku namazı ne şekilde kılınacağı Yüce Allah, Peygamberimize öğretmiş olup Peygamberimizden sonra

¹⁶⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 548.

imamlarda o şekilde kılmalıdırlar. Çünkü imamlar Peygamberimizden sonra nöbet tutan kişidirler.¹⁶¹

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) de açıklaması şu şekilde olmuştur: Ayetin Zahirine göre Peygamberimizden sonra korku nazmı yoktur. İmam Yusuf'a göre imamlar her asırda Peygamberimizden sonra nöbet tutan kişilerdir, buradaki hitap Peygamberimize olup, emir tüm imamları kapsamaktadır.¹⁶²

Bu konuda Fahreddin er-Râzi (ö. 606/1210) şu açıklamalarda bulunmuştur: Ayetin zahirine göre korku namazı Peygamberimizin yaşadığı döneme has bir namazdır. Ancak fakihlere göre korku namazı Peygamberimizin dışında diğer insanlara da meşru kılınmıştır. Çünkü herkesin Peygamberimize tabi olması gerekir.¹⁶³

Nisa suresinin 103. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا” “وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا” *“Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.”* (Nisa 4/103)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) açıklaması, Korku ve savaş halinde namaz kılındığı zaman, ayakta kılıç kullanılırken, oturarak ok atılırken, yaralanıp yan yatılırken, yüce Allah'ı zikrederek namaz kılınmalıdır. Savaş bitip, güven ortamı olduğu zaman namaz kaza edilmelidir, şeklinde olmuştur.¹⁶⁴

¹⁶¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 256.

¹⁶² en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 278.

¹⁶³ Fahreddin er-Râzi Ebu Abdullah Muhammed bin Ömer, *Mefâtihi'l-Gayb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyyi, Beyrut, Lübnan, trs., XI, 205.

¹⁶⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 549.

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, namaz kılınırken Yüce Allah, çokça, zikredilmeli, ya da savaş kızışınca imkân bulunduğu şekilde namaz kılınmalıdır. Korku bitip, güvende olunduğunu hissedilirse, namazın şartlarını ve rükünlerini yerine getirilerek namaz tam olarak kılınmalıdır, şeklinde olmuştur.¹⁶⁵

Bu ayetin tefsirinde Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, namaz kılındığı zaman Yüce Allah çok zikredilmelidir veya namaz kılmak istendiği zaman ne şekilde imkân bulunursa o şekilde kılınmalıdır. Korkunun gitmesiyle güvende olunduğunu hissedilirse, namaz tam olarak kılınmalıdır, şeklinde olmuştur.¹⁶⁶

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, Zemahşeri savaş esnasında, imkân dâhilinde kılınan namazın, korku geçtikten sonra, kaza edilmesi gerekir, şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Beydavi ve Nesefi ise birbirine yakın açıklamalarda bulunarak, savaş esnasında imkân dâhilinde kılınan namazın, savaş bittikten sonra kaza edilir diye bir açıklamada bulunmamışlardır.

1. 2. 8. Cünüp ve Sarhoş Olan Kişinin Namaz Kılma Durumu

Nisa suresinin 43. ayetinde cünüp ve sarhoş olan kişinin namaza yaklaşılması gerektiğini belirtilmiş, ayetin ikinci kısmında suyu bulamayan bir kişinin temiz toprak ile ellerini ve yüzünü mesh ederek teyemmüm alması gerektiğini belirterek şöyle buyrulur: “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا

عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ” “Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi

bilinceye kadar, bir de-yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanuncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut

¹⁶⁵ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 257.

¹⁶⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 279.

biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.” (Nisa 4/43)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bir rivayete göre Abdurrahman bin Avf yemek yapıp bir kısım sahabeyi yemeye çağırdı, o zaman henüz içki helal idi, onlar da yemek yiyip içki içtiler, sonra akşam namazının vakti girince bir kişi imam olup, ne dediğini bilmeden ayeti karıştırarak yanlış okudu. Bu duruma karşı bu ayet indi, sonra insanlar namaz vakitlerinde içki içmiyorlardı, yatsı namazı kılınınca içki içip, ayık olarak sabahlıyorlardı. Daha sonra içki tümüyle haram oldu”.¹⁶⁷ Namaza yaklaşmayın demek, namaz kılmak için bir hazırlık yapmayın, ondan uzak durun, demektir. Cünüp bir kişi de namaz kılmaz, camide durmaz ancak camiden geçebilir.¹⁶⁸

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalara yer vermiştir: Bir kişi sarhoş iken, ayıklayıp ne dediğini bilinceye kadar namaza yaklaşılmamalıdır. “Bir rivayete göre henüz içki helalken Abdurrahman bin avf ziyafet hazırlayıp bir gurup sahabeyi yemeye çağırdı, onlar yiyip içtiler, sonra sarhoş oldular, akşam namazının vakti girince bir kişi imam olup ne dediğini bilmeden ayeti karıştırdı, bu duruma karşı bu ayet indi”.¹⁶⁹ Cünüplük durumunda da namaza yaklaşılmaz, ancak camiden geçmek istisnadır. Abdesti bozulan veya cünüp olan bir kişi yolcu olup su bulmazsa ya da hasta olan bir kişi suyu kullanamazsa, temiz bir toprak ile teyemmüm alması gerekir. Teyemmüm ancak temiz bir toprak ile alınır.¹⁷⁰

¹⁶⁷ ez-Zamehşeri, *el-Keşşâf*, I, 502.

¹⁶⁸ ez-Zamehşerî, *el-Keşşâf*, I, 502-503.

¹⁶⁹ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 238

¹⁷⁰ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 238.

“Kadınlara dokunduğunuz zaman” kelimesi, sizin teniniz kadınların tenine dokunduğu zaman, manasındadır. Şafii bu manayı delil göstermiştir. Bazılar cinsel ilişki manasında tevil etmişler. “Lems” kelimesinin cinsel anlamda kullanılması azdır.¹⁷¹

Bu ayetin tefsirinde Nesefi (ö. 710/1310) de şu açıklamalara yer vermiştir: Sarhoşluk halinde olan bir kişi, ne okuduğunu bilinceye kadar namaza yaklaşmamalıdır. Burada sarhoş olan bir kişinin mürtet olmayacağına bir delil vardır. Çünkü kâfirun suresindeki la kelimelerini (لَا) atmak küfürdür. Burada (sarhoş olan kişi namazda la kelimelerini atarak okumuş) la kelimelerini atan kişiye iman ismi ile hitap edilmiştir.¹⁷² Cünüp olan bir kişi de namaza yaklaşamaz, ancak camiden geçebilir. Abdesti bozulan, cünüp olan, yolcu olup suyu bulmayan, kadınlar ile cinsel ilişki yaşayan veya hasta olup suyu kullanamayan bir kişi, temiz bir toprak ile teyemmüm almalıdır. Toprağın olmadığı bir yerde, bir kaya parçasıyla da teyemmüm alınabilir.¹⁷³

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında zaman, üç müfessir de birbirine yakın bir yaklaşımla ayetin açıklamasını vermişlerdir. Ancak Beydavi ve Zemahşeri, ayetin nüzul sebebini vermişlerdir, Nesefi ise ayetin nüzul sebebini açık olarak vermemiştir. Toprak konusunda ise Beydavi, Şafii mezhebine göre yaklaşım yaparak “ancak temiz bir toprak ile teyemmüm olur” şeklinde açıklama yapmıştır. Nesefi ise, Hanefi mezhebinin görüşüne göre yaklaşım yaparak, “toprak dışında temiz bir kaya parçasıyla da teyemmüm alınabilir” şeklinde açıklama yapmıştır. Ayeti kerimede geçmekte olan “kadınlara dokunma” konusuna Zemahşeri, değinmemiştir. Beydavi zahiri manasında, tenin tene dokunma

¹⁷¹ el-Beydavî, *Enveru't-tenzil*, s. 238.

¹⁷² en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 254.

¹⁷³ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 254-255.

manasında ele alıp cinsel ilişki manasına da işaret etmiştir. Nesefi ise tevile giderek cinsel ilişki manasında ele almıştır.

1. 2. 9. Mescitlerin İmarı

Tevbe suresinin 17 ve 18. ayetlerinde mescitlerin imarına değinilmiştir. On yedinci ayetinde Müşriklerin Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemeyeceğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ” *“Allah'a ortak koşanların, inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşe ebedi kalacaklardır.”* (Tevbe 9/17)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Allah'ı açıkça inkâr edip dururken, Mescid-i Haramı veya herhangi bir mescidi onarmak müşrikler için düşünülemez. Allah'ın evini onarmak ile Allah'ı inkâr etmek bir arada olamaz. Onlar inkârlarını açıkça belirtmiş, Kâbe'nin etrafına putlar dikip Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmişlerdir. Onların iyi amelleri de boşa gitmiştir.¹⁷⁴

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalara yer vermiştir: Allahın mescitlerini onarmak müşrikler için düşünülemez, onlar için Mescid-i Haramı onarmak ise hiç düşünülemez. Onlar, açıkça Allah'a ortak koşup ve Peygamber (a.s.)'ı inkâr etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki onların kendisiyle övünmüş oldukları amelleri boşa gitmiştir.¹⁷⁵

Bu ayetin tefsirinde Nesefi (ö. 710/1310) de şu açıklamalara yer vermiştir: Mescid-i Haramı veya herhangi bir mescidi onarmak müşrikler için düşünülemez.

¹⁷⁴ ez-Zamehşeri, *el-Keşşâf*, II, 245.

¹⁷⁵ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 414.

Onlar putlara ibadet ederek Allah’a ortak koşmayı itiraf etmişlerdir. Birbirine zıt iki şeyi bir arada yaşamak mümkün değildir.¹⁷⁶

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

Tevbe suresinin 18. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَمِمَّنْ يَخْشَى اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ
إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَمِمَّنْ يَخْشَى اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ
ancak Allah’a ve ahret gününe inanan, namazı dost doğru kılan, zekâtı veren ve
Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu
bulanlardan olmaları umulur.” (Tevbe 9/18)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, mescitleri temizleyip sermek, ışıklarla aydınlatmak, onları yüceltmek, onları ibadete hazırlamak, onlarda zikir yapmak ve onlarda ilim tahsil etmek onların onarımıdır, şeklinde olmuştur.¹⁷⁷

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, Allah’ın Mescitlerini, ancak bu ayetteki ilmi ve ameli vasıfları kendinde taşıyan kişiler imar ederler.¹⁷⁸ Mescitleri sermek, süslemek, ışıklarla aydınlatmak, içinde ibadet etmek ve içinde ilim tahsil etmek mescitlerin onarımıdır. Umulur ki Yüce Allah, onları doğru yola iletir, şeklinde olmuştur.¹⁷⁹

Bu ayetin tefsirinde Nesefi’nin (ö. 710/1310) de açıklaması, mescitleri temizlemek, onları sermek, ışıklarla onları aydınlatmak, mescit için yapılmayan

¹⁷⁶ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 489.

¹⁷⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 246.

¹⁷⁸ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 414.

¹⁷⁹ el-Beydavî, *Envru’t-tenzil*, I, 414.

şeylerden mescitleri korumak mescitlerin onarımıdır. Çünkü mescitler ibadet, zikir ve ders için yapılan yerlerdir, şeklinde olmuştur.¹⁸⁰

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 3. Oruç

1. 3. 1. Orucun Farz Kılınması

Bakara suresinin 183. ayetinde önceki ümmetlere oruç farz kılındığı gibi Müslümanlara da farz kılındığını belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ” *“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.”* (Bakara 2/183)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Öncekilerden kasıt, Hz. Âdem’den zamanımıza kadar gelmiş olan peygamberler ve onların ümmetlerdir. Yüce Allah, sadece bize değil bütün ümmetlere orucu faz kılmıştır. Hz. Ali’den gelen bir rivayete göre, ilk önce Hz. Âdeme oruç farz olmuştur.¹⁸¹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) de şu açıklamalara yer vermiştir: Öncekilerden kasıt, Hz. Âdem’den sora ki peygamberler ve onların ümmetlerdir. Bu ayette tekid ve oruca teşvik vardır. Oruç sözlükte, nefsin istediği şeyden korumaktır. Istılahta ise, imsakten sonra orucu bozan şeylerden korumaktır.¹⁸²

¹⁸⁰ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 489.

¹⁸¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 223.

¹⁸² el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 121.

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, oruçtan kasıt ramazan ayının orucudur. Bu eski bir ibadettir. Önceki peygamberlere ve onların ümmetlerine oruç farz kılındığı gibi, bize de farz kılınmıştır, şeklinde olmuştur.¹⁸³

Konuyla ilgili bu ayetin tefsirinde er-Razi (ö. 606/1210) şu açıklamalarda bulunmuştur: Oruç sözlükte bir şeyden korunmaktır. Dini terimde ise fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar olan sürede oruca niyet etmiş olan bir kişinin orucu bozan şeylerden kendi nefsinin korumasıdır.¹⁸⁴ Yüce Allah, orucu sadece bu ümmete değil, Hz. Âdemden beri bütün peygamberlere ve ümmetlere farz kılınmıştır. Oruçta zorluk vardır, zor olan bir şey genel olursa, kolay olur.¹⁸⁵

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında zaman, Zemahşeri ve Nesefî oruç kelimesinin sözlük manasına değinmemişlerdir. Beydavi ise er-Razi'nin değinmiş olduğu orucun sözlük anlamına o da değinmiştir. Genel muhteva olarak her üç müfessir de er-Razi'den yararlandıkları gözükmemektedir.

Konuyla ilgili fıkıh kitaplarına baktığımız zaman, buradaki oruçtan kasıt ramazan ayının orucudur. Oruç, niyet edilerek belli zamanda belli şeylerden sakınmaktır. Zaman ise ramazan ayında gündüz vaktidir.¹⁸⁶

1. 3. 2. Hasta ve Yolcunun Durumu

Bakara 184. ayetinde yolcu ve hasta olan kişilerin oruç tutma durumuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ” “Oruç, sayılı

¹⁸³ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 103.

¹⁸⁴ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 239.

¹⁸⁵ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 239.

¹⁸⁶ Muhammed bin Ahmet bin Muhammed ibn Rüşt el-Kurtubi, *Bidayetu'l-müctehid ve nihayetu'l-muktesid*, Daru Mektebeti'l-Mearif, Beyrut, Lübnan, 2012, s. 272.

günlerdir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutmadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülde kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.” (Bakara 2/184)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamayı yapmıştır: Sayılı günler, sayısı belli veya az olan günlerdir. Hastalık hakkında ihtilaf vardır. Bazı âlimlere göre her hastalıktık ruhsattır. Bazı âlimlere göre ise oruçluya zarar veren hastalık demektir.¹⁸⁷

Beydavi (ö. 685/1286) de şu açıklamada bulunmuştur: Sayılı günler, belli veya az günler demektir.¹⁸⁸ Burada oruçtan kasıt ya ramazan ayın orucudur ya da tutulması gereken oruçtur.¹⁸⁹ Hastalıktan kasıt, oruçluya zarar veren hastalıktır.¹⁹⁰

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Hastalıktan kasıt, oruçla beraber hastaya zarar veren hastalıktır. Hasta veya yolcu olan bir kişi tutmadığı günlerin sayısı kadar başka günlerde oruç tutmalıdır.¹⁹¹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

Bakara suresinin 185. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “*شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ*” “(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık

¹⁸⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 223.

¹⁸⁸ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 121.

¹⁸⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 121.

¹⁹⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 121.

¹⁹¹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 103.

delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinde kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.” (Bakara 2/185)

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Zemahşeri şu açıklamaya yer vermiştir: Kim ramazan ayının hilalini görürse, mukim olup yolcu veya hasta olmazsa, oruç tutması gerekir.¹⁹²

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Ramazan ayında ve Kadir gecesinde Kur'an inmeye başlamıştır. Veya buradaki inmeden kasıt, Kur'an'ı Kerim'in toplu olarak dünya semasına ve oradan da parça parça olarak yeryüzüne inmesi demektir. Ya da Ramazan ayı hakkında Kur'an inen aydır.”¹⁹³ Bir kimse ramazan ayının hilalini görüp hasta veya yolcu olmazsa, o kişinin oruç tutması gerekir.¹⁹⁴

Bu ayeti kerimenin tefsirinde Nesefi (ö. 710/1310) herhangi bir açıklamada bulanmamıştır.

Bakara suresinin 186. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ” *“Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.”* (Bakara 2/186)

¹⁹² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 226.

¹⁹³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 122.

¹⁹⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, 122.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, “Bir bedevi Peygamberimize (a.s)’a gelerek, Yüce Allah bize yakın mı yoksa uzak mı? Ona seslenelim, dedi. Bu konuda bu ayet nazil oldu”, şeklinde olmuştur.¹⁹⁵

Beydavi (ö. 685/1286) bu ayetin tefsirinde şu açıklamaya yer vermiştir: Yüce Allah İnsanlara Ramazan ayının orucunu tutmayı emredince, buna teşvik olarak O, insanlara çok yakın olduğunu, her şeyi görüp, işittiğini ve her şeye cevap vereceğini bildirmiştir.¹⁹⁶

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) de açıklaması, duaya cevap vermek, bazen hemen olur. Bazen gecikmeli olur. Bazen ahrete ertelenir. Bazen de kişinin yararına başka şekilde olur, şeklinde olmuştur.¹⁹⁷

1. 3. 3. Orucun Başlangıcı ve Bitişi

Bakara suresinin 187. ayetinde orucun başlangıç ve bitiş vakitlerine değinilerek şöyle buyrulmaktadır: “أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةُ الصَّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِيَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُوا الصَّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ” “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size

örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşıp) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla

¹⁹⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 127.

¹⁹⁶ el-Beydavi, *Envârü't-tenzîl*, s. 123.

¹⁹⁷ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 105.

birlikte siz mescitlere itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, ayetlerini insanlara böylece açıklar.” (Bakara 2/187)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “İlk dönemde yatsı namazının vaktine kadar ya da uyuma vaktine kadar Müslümanlara yeme, içme ve kadınlara yaklaşmak helal idi, bu vakitten sonra yeme, içme ve kadınlara yaklaşmak haramdı. Bir gün Hz. Ömer ağlayarak Hz. Peygambere geldi, ben helak oldum ya Resulellah, ben hanımına yaklaştım dedi. Bunun üzerine bu ayet inerek imsak vaktine kadar Müslümanlara yeme, içme ve kadınlara yaklaşmak helal kılındı.”¹⁹⁸ Bu ayette (من الفجر) kaydından dolayı belîğ teşbih vardır.¹⁹⁹ Bu ayette gündüz vaktinde Ramazan ayının orucuna niyet etmek, imsakten sonra cenabetlikten gusül çıkarmak caiz olduğunu ve cenabetliğin oruca mâni olmadığının delili vardır.²⁰⁰

Beydavi (ö. 685/1286) bu ayetin tefsirinde şu açıklamayı yapmıştır: Orucun farz olduğu ilk dönemde, Müslümanlara yatsı vaktine kadar yeme, içme ve kadınlara yaklaşmak helal idi, bu da Müslümanlara zor geliyordu. Yüce Allah imsak vaktine kadar Müslümanlara yeme, içme ve kadınlara yaklaşmayı helal kıldı.²⁰¹ Bu ayette sünnetin ayet ile nesh olacağının delili vardır. Çünkü birinci hüküm sünnet ile sabit olmuştu.²⁰² Bu ayette imsak vakti siyah ve beyaz ipe benzetilmiştir. (من الفجر) kaydı temsili teşbih içindir. Bu kayıttan dolayı bu ayet istiareden çıkmış ve içinde temsili

¹⁹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 227.

¹⁹⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 229.

²⁰⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 130.

²⁰¹ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 123.

²⁰² el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 123.

teşbih vardır.²⁰³ Bu ayet fecirden sonra cenabetlikten gusül çıkarmak caiz olduğuna ve cenabetliğin oruca zarar vermediğine delalet eder.²⁰⁴

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Gündüz vaktinde ramazan orucuna niyet etmek, imsakten sonra cenabetlikten gusül çıkarmak caizdir. Cenabetlik oruca mâni değildir. Yeme ve içme ile orucunu bozan kişiye kefaret gerekir.²⁰⁵

Yukarıdaki ayetlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, Beydavi gündüz vaktinde ramazan ayının orucuna niyet etmeye değinmemiştir. Zemahşeri ve Neseî gündüz vaktinde niyetin getirilmesi caiz olduğunu belirtmişlerdir. Gündüz vaktinde ramazan ayının orucuna niyet getirilmesinin caiz olunması Hanefi mezhebine göredir. Şafii mezhebine göre sadece sünnet oruca öğle vaktine kadar niyet edilebilir. Farz ve kaza orucun niyetini imsakten önce getirilmesi gerekir.

1. 4. Zekât

1. 4. 1. Zekâtın Farz Olunması

Kur'an'ı Kerim'in birçok yerinde zekâtın konusu geçmektedir. Zekât genelde namazla beraber geçip, Müslümanların vasfını belirleme niteliğindedir. Bazı yerlerde ise emir kalıbında olup Müslümanlara, zekât verme konusunda emretme mahiyetindedir. Kur'an'ı Kerim'de zekât konusu bazen zekât kavramı ile aktarılmaktadır. Bazen de sadaka kavramı ile aktarılmaktadır. Tevbe suresinin 103. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ” “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir

²⁰³ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 124.

²⁰⁴ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 124.

²⁰⁵ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 106.

sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Tevbe 9/103)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamalara yer vermemiştir: Onların mallarından onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka al veya onların mallarından bir sadaka al ki bu onları temizler ve onlara dua et. Şüphesiz Yüce Allah’ın onların tövbesini kabul etmesine dair, senin duan onların kalbi için bir sükûnettir. Yüce Allah, senin dualarını, onların günahlarının itiraflarını işitendir, onların gizlediği şeyi bilendir.²⁰⁶

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Onların mallarından bir sadaka al ki onları gûnahtan ve mal sevgisinden temizlesin. “Bir rivayete göre “onların mallarından sadaka al” şeklindeki ayeti kerime kayıtsız ve mutlak olarak inince, insanlar Hz. Muhammed (a.s)’a gelip, ya Rasûllelah! Malımız budur, onunla sadaka ver dediler. Hz. Muhammed: “Ben sizin mallarınızdan bir şey almakla görevlendirilmedim, diye buyurdu.” Ve “onları temizlesin” ayetin kısmı da indi. Bir de onlar için dua ve istiğfarda bulun. Muhakkak senin duan onlar için bir güvendir ki onların kalpleri onunla mutmain olurlar. Yüce Allah, onların itiraflarını işitendir, onların pişmanlığını bilendir.”²⁰⁷

Bu ayetin tefsirinde Nesefî’nin (ö. 710/1310) de açıklaması şu şekilde olmuştur: Onların mallarından bir sadak veya zekât al ki onların günahlarına kefarete olsun ve onların günahlarını temizlesin. Ve onlar için duada bulun. Muhakkak senin duan onlar için bir sükûnettir ve onların kalpleri onunla mutmain olur. Yüce Allah onlar için senin duanı veya onların günahlarının itirafını işitendir, onların içindeki pişmanlığını bilendir.²⁰⁸

²⁰⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 297.

²⁰⁷ el-Beydavi, *Envâru’l-tenzîl*, s. 436.

²⁰⁸ en-Nesefî, *Medâriku’l-tenzîl*, I, 517.

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirler birbirine yakın açıklamada bulunmuşlardır.

Bakara suresinin 43. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ” *“Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.”* (Bakara 2/43)

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, Müslümanların kılmış olduğu namazı kılın ve onların vermiş olduğu zekâtı verin. Bunlar dışında ne namaz vardır ne de zekât vardır. Burada Yüce Allah, İslam'ın usullerini emrettikten sonra İslam'ın furuatını da emretmiştir. Zekâtı verilen mala bereket girer, zekât malı kötülükten, bencillikten ve hasetlikten temizler, şeklinde olmuştur.²⁰⁹

Bu ayetin tefsirinde Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, Müslümanların namazını kılın ve onların zekâtını verin, namaz kılan kişilerle beraber namaz kılın, şeklinde olmuştur.²¹⁰

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 4. 2. Zekâtın Verileceği Yerler

Tevbe suresinin 60. ayetinde zekâtın verileceği yerler zikredilerek şöyle buyrulmuştur: “إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ” *“Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir. Hüküm ve hikmet sahibidir.”* (Tevbe 9/60)

²⁰⁹ el-Beydavî, *Envâr't-tenzil*, s. 75.

²¹⁰ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 50.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Sadaka çeşitleri bu sekiz sınıf kişilere verilmesine sınırlandırılmıştır. Bir kişi zekâtını bu sekiz sınıf kişilerin tümüne verebileceği gibi, bu sınıfların bir kısmına da verebilir. Hanefi mezhebi bu yöndedir. “İbn Abbas, Huzeyfe ve bazı sahabelerden gelen rivayete göre, bu sekiz sınıf kişilerden hangisine verilirse kâfidir. Şafii'ye göre bir kişi zekâtını bu sekiz sınıf kişilerin tümüne verilmelidir.”²¹¹ “Bu sınıf kişiler; fakirler, düşkünler zekâtı toplamakla görevlendirilmiş olan memurlar, Müslüman oldukları zaman İslam'a ısındırmak için eşraf olan kişiler, borç altına girip ve borçları kadar nisaba sahip olmayan kişiler, Allah yolunda savaşan veya hac yolunda alıkonulan kişiler ve yolcu olup malına ulaşmayan kişilerdir.”²¹²

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalara yer vermiştir: Zekât, sadece bu ayette geçen sekiz sınıf insanlara verilir. Bu sekiz sınıf; “ihtiyacını gidermek için malı ve çalışması olmayan, malı ve çalışması olup ancak ihtiyacını karşılamak kadar malı olmayan, zekâtı toplamak ile görevlendirilmiş olan memurlar, Müslüman olup niyetleri zayıf olan kişiler veya Müslüman olup henüz İslam'a ısınmamış olan eşraf kişiler, efendisi kendisiyle mal karşılığı sözleşme yapmış olan köle, günah ve israf durumu dışında zengin olsa bile borç altına girip borcunu ödeme imkânına sahip olmayan, Allah yolunda cihad eden ve yolcu olup malına ulaşmayan kişilerdir.”²¹³ Ayetin zahirine göre zekât, bu sekiz sınıf kişilerin tümüne eşit bir şekilde verilmesi gerekir. Şafii'nin görüşü bu yöndedir.²¹⁴ “İbn Abbas, Huzeyfe ve bir kısım sahabeden gelen rivayete göre, zekât bu sınıflardan bir kişiye verilirse

²¹¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 273-274.

²¹² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 274.

²¹³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 426.

²¹⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 420

kâfidir. Üç imam bu görüştedirler. Bazı arkadaşlarımız da bu görüşü tercih etmiş, benim hocam ve babam da bununla fetva verirlerdi.”²¹⁵

Bu ayetin tefsirinde Nesefi(ö. 710/1310) de şu açıklamalara yer vermiştir: Sadaka çeşitleri sadece bu sınıf kişilere verimsisine sınırlandırılmıştır. Mezhebimizin görüşü de olduğu gibi bu sınıflarının tümüne zekât verilebileceği gibi bu sınıf kişilerden bir kişiye de verilebilir. “İbn Abbas, Huzeyfe ve bir kısım sahabeden gelen rivayete göre, bu sınıf kişilerden bir kişiye verilirse yeterlidir. Şafii’ye göre her sınıftan kişilere verilmelidir.”²¹⁶ “Bu sekiz sınıf insanlar; az malı olup istemeyen fakir, hiç malı olmayıp isteyen fakir, zekât toplamak ile görevlendirilmiş olan memur, Müslüman olup henüz İslam’a ısınmayan Arapların eşrafları veya Müslüman olup Henüz İslam’a ısınmamış olan diğer toplumlardan kişiler, azat etmeleri için kendisiyle sözleşme yapılan köleler, borç altına girmiş olan kişiler, Allah yolunda cihad edenler veya hac yolculuğunda alıkonulan hacılar ve yolda kalıp malına ulaşmayan yolcu olan kişilerdir.”²¹⁷

Fıkıh kitaplarında konuyla ilgili Hanefi mezhebinde şu bilgilere yer verilmiştir: “Mal sahibi zekâtını tüm sınıflara verebileceği gibi bir kişiye de verebilir.”²¹⁸ Şafii mezhebinde de şu bilgilere yer verilmiştir: İmam zekâtı dağıtıyorsa tüm sınıflara dağıtılmalıdır, tüm sınıflar bulunmazsa mevcut olan sınıflara dağıtılmalıdır. Mal sahibi malının zekâtını dağıtıyorsa en az üç kişiye vermelidir.”²¹⁹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında zaman, Nesefi mezheplerinin görüşünü aktarırken, Hanefi mezhebinin görüşünü” bizim

²¹⁵ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 426.

²¹⁶ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, I, 503.

²¹⁷ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, I, 503.

²¹⁸ el-Mevsîlî, *el-İhtiyar*, I, 172.

²¹⁹ Şemsuddin Muhammed bin Ahmet Hatip eş-Şirbini, *Muğni’l-muhtaç ila mârifeti maani elfazi’l-minhac*, Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1994, IV, 194.

mezhebimiz” şeklinde aktarmıştır. Zemahşeri ve Beydavi ise mezheplerinin görüşlerini aktarırken, herhangi bir mezhebinin görüşüne “bize göre” şeklinde aktarmamışlardır. Ayrıca Beydavi, kendi babasının ve hocasının görüşünü de vererek Şafii mezhebinin dışındaki diğer mezheplerinin görüşünü destekleme mahiyetinde bir açıklamada bulunmuştur.

1. 5. Hac ve Umre

1. 5. 1. Haccın Farz Kılınması

Al-i İmran suresinin 96. ayetinde insanlar için ibadet yeri olarak Kâbe’nin önemine değinilerek şöyle buyrulmuştur: “إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ”
“Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke’de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe’dir.” (Al-i İmran 3/96)

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamalara yer vermiştir: İnsanlar için mabet olarak ilk konulan ev, Kâbe’dir, Onu kuran ancak Yüce Allah’tır. Bekke ve Mekke harem için kullanılan iki kavramdırlar. Kâbe’de hac yapan, umre yapan, orada itikâfa giren ve orada tavaf yapan kişiler için çok sevap ve günahlardan bağışlama vardır.²²⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalara yer vermiştir: İnsanlara ibadet için mabet olarak kurulan ilk ev, şüphesiz Kâbe’dir. Onu kuran Yüce Allah’tır. Bekke, Mekke için kullanılan bir kavramdır. Bazı görüşlere göre Bekke, Mescid-i Harm’ın yerin adıdır.²²¹ Kâbe’de hac yapan, umre yapan, orada itikâfa giren ve etrafında tavaf yapan kişiler için çok mükâfat vardır.²²²

²²⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 378-379.

²²¹ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 190.

²²² el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 191.

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

Bu ayeti kerimenin tefsirinde er-Razi (ö. 606/1210) de şu açıklamalara yer vermiştir: Yüce Allah tarafından İnsanlar için konulan ilk ev muhakkak ki Kâbe'dir. Bu da Yüce Allah'ın yaratmış olduğu ilk ev veya yeryüzünde ortaya çıkan ilk ev anlamına gelmez, ayetin zahirine göre Kâbe, bütün insanlar için konulmuş ve bütün insanlar onda müşterektirler.²²³ Yüce Allah Kâbe'yi insanlar için itaat, ibadet ve sevap yeri kılmıştır. Orası namaz için kible, hac için mekân ve ibadetler için sevapların fazla olduğu yeridir.²²⁴

Al-i İmran suresinin 97. ayetinde gücü yeten kişiler haccın farz olduğunu belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ”
“Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır.

Oraya kim girse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanımazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)” (Al-i İmran 3/97)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Orada apaçık deliller ve Makam-ı İbrahim vardır. Orası herkes için bir güven yeridir.”²²⁵ Kâbe'ye yolculuk yapabilecek güçte olanlara, Allah için hacc etmek vaciptir. Güç, azık ve binek olarak açıklanmıştır. Maliki'ye göre güç, beden gücüdür.²²⁶

²²³ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII, 295.

²²⁴ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII, 295.

²²⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 381-382.

²²⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 381-382.

Bu ayetinin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kâbe'nin etrafı harem bölgesi kılınmıştır. Orda avlanmak yasaklandığı için yabani hayvanlar güvendedirler. Oraya kötülük için kasteden zalimler Yüce Allah tarafından yok edilmişlerdir. Oraya giren kişi güven içindedir.²²⁷ Kâbe'ye yolculuk yapabilecek güce sahip olanlara, Allah için hacc yapmak bir haktır. Güç, azık ve binek olarak açıklanmıştır.²²⁸

Bu ayetin tefsirinde Nesefi (ö. 710/1310) de şu açıklamalara yer vermiştir: Kâbe'ye yolculuk yapabilecek güce sahip olanlara, Yüce Allah haccı farz kılmıştır. Güç, azık ve binek anlamındadır. Bu ayet inince Peygamberimiz (a.s) insanları toplayıp ve onlara hitap ederek: “Yüce Allah haccı farz kılmış ve hacc ibadetini yapınız”, diye buyurdu.²²⁹

Fıkıh kitaplarında haccın tanımı şu şekilde geçmektedir: Sözlükte hacc kastetmek anlamına gelir. Terimde ise dinin rükünlerinden birini eda etmek üzere tazim için Kâbe'yi ziyaret etmektir.²³⁰ “İbadetler üç kısımdır. Bedeni, mali ve hem mali hem bedeni ibadetlerdir. Bedeni ibadetler namaz ve oruç gibi ibadetlerdir. Mali ibadetler zekât gibi ibadettir. Hem bedeni hem de mali ibadetler hacc gibi ibadettir.”²³¹

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

²²⁷ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 191.

²²⁸ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 192.

²²⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 192.

²³⁰ Ebubekir bin Ali bin Muhammed ez-Zebedi, *Cevheretu'n-neyyire şerhu muhtasari'l-kuduri*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2006, I, 265.

²³¹ ez-Zebedi, *Cevheretu'n-neyyire*, I, 265.

1. 5. 2. Hac ve Umrenin Yapılışı

Birçok ayeti celilerde hac ve umre konuları birlikte geçmektedirler. Bu başlık altında hac ve umrenin yapılmasına değinen ayetleri ve bu ayetlerdeki müfessirlerin açıklamalarını vermeye çalışacağız. Bakara suresinin 196. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَأَتُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِلُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ

اللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ” *“haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulmayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir. Allah’a karşı gelmekten sakının ve Allah’ın cezasının çetin olduğunu bilin.”* (Bakara 2/196)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Haccı ve umreyi bütün şartlarıyla ve farzlarıyla Allah rızası için tamamlayın. Buradaki emir hacın veya umrenin vacip veya sünnet olmakla ilgili değildir. Buradaki emir ikisini tamamlamasıyla ilgilidir. Bazen vacip bazen de sünneti tamamlamak için emredilir. “Peygamberimiz (a.s)’a umre de hac gibi farz mıdır? diye soruldu, Peygamberimiz (a.s): Hayır, farz değildir. Ama yaparsan bu

senin için daha hayırlıdır, diye buyurdu.”²³² İhsar, ya düşman tarafından veya hastalıktan dolayı ya da korkudan dolayı engeldir. Hedyin kesim yeri haremdir. Engellenen kişi de kurbanını hareme göndererek orada kestirmelidir. Peygamberimiz (a.s) Hudeybiye’de kurbanını kesmiştir. Çünkü Hudeybiye harem sınırları içerisindedir.²³³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Haccın ve umrenin bütün vaciplerini Allah rızası için tamamlayın. Buradaki emir sığasının zahirine göre hem haccın hem de umrenin farz olduklarını anlaşılır. “Ancak Peygamberimiz (a.s)’a: Umre de hacc gibi faz mıdır? diye soruldu. Peygamberimiz (a.s): “Hayır farz değil, ama yaparsan senin için hayırlıdır”, şeklinde buyurdu.”²³⁴ İhsar, Şafii ve Maliki’ye göre düşman tarafından engel olunmaktı²³⁵ Deve, sığır ve küçükbaş hayvanlardan hangisi kolay gelirse, hedy olarak kurban edilebilir. Bir kişi nerede engellenirse orada kurbanını kesebilir, çünkü Peygamberimiz (a.s) Hudeybiye senesinde Hudeybiye’de kurbanını kesmiştir, Hudeybiye hil belgesindedir. Ebu Hanife’ye göre kurban hareme gönderilerek orada kesilmelidir.²³⁶

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Eksiksiz olarak bütün şart ve vacipleriyle hacc ve umre Allah rızası için tamamlanmalıdırlar. İhsar, düşman, hastalık ve korku gibi şeylerden dolayı engel olunmaktır. İhsar kurbanı ancak haremden kesilebilir. Bu Şafii’ye karşı bizim için bir delildir. Çünkü Şafii’ye göre harem dışında da ihsar kurbanı kesilebilir.²³⁷

²³² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 236.

²³³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 238.

²³⁴ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 126.

²³⁵ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 127.

²³⁶ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 127.

²³⁷ en-Neseî, *Medâriku’l-tenzîl*, I, 110-111.

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, Zemahşeri Hudeybiye harem sınırları içinde olduğunu belirtmektedir. Oysa fıkıh kitaplarına bakıldığı zaman, Hudeybiye harem sınırları içerisinde değil, hil sınırları içerisinde olduğunu anlaşılmaktadır.²³⁸ Zemahşeri bu ayette Hanefî mezhebine yakın olarak görüşünü belirtmiştir. Beydavi de Şafîi mezhebine yakın olarak görüşünü belirtmiştir. Nesefî ise açık olarak Şafîi'ye karşı bizim delilimiz diyerek Hanefî mezhebine göre görüşünü belirtmiştir. Yolda engellenen bir kişinin kurbanını harem bölgesine göndermesi zor olabilir, Şafîi mezhebi burada biraz daha kolaylık sağlamaktadır.

Bakara suresinin 197. ayetinde hac ibadetinin belli aylarda yapılacağını ve hacda belli davranışların yapılamayacağını belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى

مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى

” وَأَتَّقُوا يَا أُولِي الْأَلْبَابِ “*“Hacc (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. (Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takvadır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının.”* (Bakara 2/197)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Haccın vakti belli aylardır. Bu belli aylar; Şeval, Zil-kade ve Zil-hicce ayından Şafîi'ye göre dokuz gün, Ebu Hanife'ye göre on gün, İmam Malik'e göre Zil-hicce ayının tamamıdır.²³⁹ Şafîi'ye göre ihrama ancak bu aylarda girilebilir. Ebu Hanife'ye göre bu aylardan önce ihrama girmek mekruhtur. Kim bu aylarda Şafîi'ye göre niyet ederek Ebu Hanife'ye göre telbiye getirerek veya hediyeleri belirleyip

²³⁸ eş-Şirbini, *Muğni'l-muhtaç*, II, 229.

²³⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 240

sevk ederek hacca başlasa, o kişiye cinsel ilişki, kötü söz, dinin sınırlarından çıkma, dostlarla ve hizmetçilerle tartışmak yasaktır.²⁴⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalara yer vermiştir: Haccın vakti belli aylardır. Bize göre Şevval, Zil-kade ve Zil-hicce ayından da kurban bayramı gecesine kadar olan dokuz gündür. Ebu Hanife'ye göre Zil-hicce ayından on gündür. İmam Malik'e göre Zil-hicce ayının tamamıdır.²⁴¹ Kim bu aylarda Şafii mezhebine göre ihrama niyet ederek, Hanefi mezhebine göre telbiye getirerek hacc yapmaya başlarsa, o kişi için hacc günlerinde cinsel ilişki, kötü söz, günah işleyerek dinden çıkma ve kendi arkadaşı ve hizmetçileriyle tartışma yoktur.²⁴²

Bu ayetin tefsirinde Nesefî (ö. 710/1310) de şu açıklamaları yapmıştır: Haccın vakti belli aylardır. Bu aylar Şevval, Zil-kade Zil-hicce ayının ilk on gündür. Hacla ilgili fiiller ancak bu aylarda olur. Şafii'ye göre ihrama da ancak bu aylarda girilir. Bize göre bu aylardan önce ihrama girmek sahih olmakla birlikte mekruhtur.²⁴³

Müfessirlerin yukarıdaki açıklamalarına bakıldığında, her üç müfessir birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak müfessirler mezhepler arasındaki ihtilafı konuları dile getirirken, Beydavi Şafii mezhebinin görüşünü, bize göre şeklinde dile getirmiştir. Nesefî de Hanefi mezhebinin görüşünü dile getirirken, bize göre şeklinde dile getirmiştir. Zemahşeri ise Şafii ve Hanefi mezheplerinin görüşlerini dile getirirken bize göre veya bizim mezhebimize göre şeklinde bir ifade kullanmamıştır.

²⁴⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 240.

²⁴¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 128.

²⁴² el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 128.

²⁴³ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 112.

Bakara suresinin 198. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ

“(hacc mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat’tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife’ye) akın ettiğinizde, Meş’ar-i Haram’da Allah’ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz.” (Bakara 2/198)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yüce Allah’tan rızkını talep ederek ticaret yapmakta bir sakınca yoktur. Araplardan bir kısım insanlar Zil-hiccenin ilk ön gününde alış veriş bırakıp pazar yerlerini kapatırlardı, alışveriş yapanlara bunlar haccı değildir, dediler. Bu ayet, onlara bu zorluğu kaldırarak onlara alış veriş helal kıldı. Alış veriş insanı ibadetten alıkoymadığı sürece helaldir.²⁴⁴ İnsanlar Arafat’tan akın ettikleri zaman meşar-i haramın yanında telbiye, tehlil, tekbir ve dua ile Allah’ı zikretmelidirler.²⁴⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yüce Allah’tan rızkını talep ederek ticaret edip kar elde etmekte bir sakınca yoktur. Cahiliye döneminde Araplar için bazı yerler vardı, hacc mevsiminde buralarda ticaret yaparlardı. İslamiyet gelince Araplar bu pazar yerlerini terk etiler, bu ayet onlara karşı indi.²⁴⁶ Arafat’tan akın edildiği zaman telbiye, tehlil ve dua ile Yüce Allah, zikredilmelidir.²⁴⁷

Bu ayetin tefsirinde Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: İnsanlar Arafat’tan akın ettikleri zaman hacc mevsiminde rızkını talep etmek için ticaret yapmalarında bir günah yoktur. Bir kısım insanlar hacc mevsiminde ticarettin

²⁴⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 242.

²⁴⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 243.

²⁴⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 129.

²⁴⁷ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 129.

anın (telbiye ve tekbir getirin). Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar içindir. Allah'a karşı sakının ve onun huzurunda toplanacağınızı bilin.” (Bakara 2/203)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Sayılı günler teşrik günleridir. O günlerde her namazdan sonra ve cemrelere taş atıldığında Allah'a tekbir getirilir. Kurban gününden sonra ilk iki günde Mina'dan ayrılanlara günah yoktur. Üçüncü günü de durup taş attıktan sonra Mina'dan ayrılanlara da günah yoktur. Şafii'ye göre üçüncü gün zevalden sonra taş atılır. Ebu Hanife'ye göre üçüncü gün fecirden sonra taş atılabilir.²⁵¹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Teşrik günlerinde farz namazlardan sonra, kurban kesilip ve Şeytana taş atıldığı zaman Yüce Allah'ın ismi zikredilmelidir. Kim eyam-i teşrikin ikinci gününde acele edip, bize göre taşlamadan sonra, Hanefilere göre fecirden önce, Mina'yı terk ederse, ona bir sakınca yoktur. Kim eyam-i teşrikin üçüncü günü zevalden sonra Ebu Hanife'ye göre fecirden sonra cemrelere taş atıp Mina'dan ayrılrsa, ona da sakınca yoktur.²⁵²

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Sayılı günlerde Yüce Allah, zikredilmelidir. Sayılı günler, teşrik günleridir. O günlerde her namazdan sonra ve şeytana taş atıldığında tekbir ile Yüce Allah zikredilir.²⁵³ Kim üçüncü günü beklemeden ilk iki gününde taş atıp Mina'yı terk ederse ona günah yoktur. Kim Mina'da bekleyip üçüncü gününde de taş atıp Mina'dan ayrılrsa ona da günah yoktur.

²⁵¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 247.

²⁵² el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 131.

²⁵³ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 114.

Müfessirlerin yukarıdaki açıklamalarına bakıldığında zaman, Zemahşeri ve Beydavi üçüncü gün taşlamanın zamanıyla ilgili Şafii ve Hanefi mezhebinin görüş farklılığına değinmişlerdir. Nesefi ise buradaki mezheplerinin görüş farklılığına değinmemiştir.

1. 5. 3. Sa'y Yapmak

Bakara suresinin 158. Ayetinde sa'y yapma konusuna değinilerek şöyle denilir:

“إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ”

“Şüphesiz safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah onu bilir, karşılığı verir.” (Bakara 2/158)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamalara yer vermiştir: Sözlükte Hacc, kastetmektir. Umre, ziyaret demektir. İstılahta ise hacc ve umre genel olarak belli rükünleri yerine getirmeye denilir.²⁵⁴ Ebu Hanife'ye göre Safa ve Merve arasında sa'y yapmak vacip olup, rükün değildir. Şafii ve Maliki'ye göre Safa ve Merve arasında sa'y yapmak rükündür.²⁵⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) de şu açıklamayı yapmıştır: Lügatta hacc kastetmektir. Umre ziyaret etmektir. İstılahta ise, belli rükünleri, belli şekilde yerine getirmeye denilir.²⁵⁶ Hacc ve umrede sa'y'ın meşru olduğunu hakkında icma yapılmıştır. Ancak ihtilaf, vacip veya rükün olduğundadır. Safa ve Merve arasında

²⁵⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 206.

²⁵⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 207.

²⁵⁶ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 112.

sa'y yapmak, Ahmed bin Hanbele göre sünnettir. Ebu Hanife'ye göre vaciptir. Şafii ve Maliki'ye göre rükündür.²⁵⁷

Bu ayetin tefsirinde Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, Hac Kastetmektir. Umre ziyaret etmektir. Istılahta ise bilinen nusukları yerine getirmeye denilir.²⁵⁸ Safa ve Merve arasında sa'y yapmak rükün değildir. Şafii ve Maliki'ye göre rükündür, şeklinde olmuştur.²⁵⁹

Müfessirlerin yukarıdaki açıklamalarına bakıldığı zaman, üç müfessir de birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak mezheplerinin görüşünü verme konusunda Nesefi, Hanefi mezhebinin görüşünü tercih ederek kendi görüşü gibi vermiş, Şafii ve Maliki mezheplerinin görüşünü muhalif görüş olarak vermiştir. Zemahşeri ve Beydavi ise herhangi bir mezhebinin görüşünü tercih etmemişlerdir. Ayrıca Beydavi, Hanbeli mezhebinin görüşünü sünnet olarak vermiş, Zemahşeri ve Nesefi ise Hanbeli mezhebinin görüşünü vermemişlerdir.

1. 6. Kurban İbadeti

Hacc suresinin 36 ve 37. ayetlerinde kurban ibadetine değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا” *“Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğiniz) üzere Allah'ın adını anın. Yanları üzerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedin. Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik.”* (Hac 22/36)

²⁵⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 112.

²⁵⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 94.

²⁵⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 94.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Budn, (والبدن) bedeninin çoğuludur. Büyük olduğu için bu ismi almıştır. Bu isim, özel olarak deve için kullanılır. Sığır da devenin hükmündedir. Allah'ın dininin nişanelerindeki izafet tazim içindir.²⁶⁰ Devede insanlar için yararlar vardır. Onun sırtına ihtiyaç duyan kişi ona biner, onun sütüne ihtiyaç duyan kişi onun sütünü içer. Kurbanın kesimi esnasında tekbir getirilerek Yüce Allah'ın ismi zikredilir.²⁶¹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalara yer vermiştir: Budn, bedeninin çoğuludur. Deve büyük olduğu için bu isim onun için kullanılmıştır. Sığırdan deve gibi yedi tane kurban olur. Devede hem dünyevi hem de uhrevi faydalar vardır. Kurbanın kesimi esnasında Yüce Allah'a tekbir getirilerek Yüce Allah'ın ismi zikredilir. Vacip olmayan kurbanın etinden kurban kesen kişinin yemesi sünnettir. Diğer kısmı zor durumda kalmış olan fakire verilir.²⁶²

Bu ayetin tefsirinde Nesefî (ö. 710/1310) de şu açıklamaları yapmıştır: “Budn, bedeninin çoğuludur. Deve ve sığır anlamında kullanılır.” Allah'ın dininin nişanelerindeki izafet tazim içindir. Devede hem dünyada hem de ahirette insanlar için yararlar vardır. Kurbanın kesimi esnasında Yüce Allahın ismi zikredilir. Dileyen kurbanın etinden yiyebilir, diğer kısım fakirlere verilir.²⁶³

Hac suresinin 37. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ” “Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sizin takvanız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır.

²⁶⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 154.

²⁶¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 154.

²⁶² el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 678.

²⁶³ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 115.

Böylece onları sizin hizmetinize verdi ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız. İyilik edenleri müjdele.” (Hac 22/37)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Sadaka olarak verilen etler ve kesim esnasında dökülen kanlar Yüce Allah'a ulaşmaz. Ancak insanlardaki niyet, ihlâs ve takvanın şartlarını muhafaza etmek Yüce Allah'a karşı insana fayda verir.²⁶⁴

Bu ayetin tefsirine Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, kurbanın eti ve kanı, et ve kan olma hasebiyle Yüce Allah'a ulaşmazlar. Ancak Yüce Allah'a ulaşan kalplerdeki takvadır, şeklinde olmuştur.²⁶⁵

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, sadaka olarak verilen et ve kesim esnasında dökülen kan Yüce Allah'a ulaşmaz. Ancak halis niyet ve takva Yüce Allah'a ulaşır, şeklinde olmuştur.²⁶⁶

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, Müfessirlerin açıklamaları ve konuya yaklaşımları birbirine yakın olmuştur.

er-Razi (ö. 606/1210) de bu ayetin tefsirinde şu açıklamalara yer vermiştir: Kurban ibadetini yerine getirecek olan kişinin ancak takvası Yüce Allah'a ulaşır. Bu ayetteki ulaşmaktan kasıt, onun sevabı Yüce Allah katında yazılır anlamındadır.²⁶⁷ Yüce Allah, her şeyden müstağnidir, kul sevap kazanmak için Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmelidir.²⁶⁸

²⁶⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 155.

²⁶⁵ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 678.

²⁶⁶ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 116.

²⁶⁷ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIII, 227.

²⁶⁸ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIII, 227.

1. 7. Yemin ve Kefareti

1. 7. 1. Allah Adına Yemin Etmek

Bakara suresinin 224. ayetinde bazı hususlarda Yüce Allah'ın ismine yemin edip onu siper etmemek gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً”

“لَا يَمَانِكُمْ أَنْ تَبْرُوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ” *“İyilik etmemek, takvaya sarılmamak,*

insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın.

Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Bakara 2/224)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Hayır yapma konusunda Yüce Allah'ı engel yapmayın. Bu ayetteki lam (لام) talil için de olabilir. Talil için olursa, ayetin manası Yüce Allah'ı çok anıp yemin içmeyin, şeklindedir. Bundan dolayıdır ki çok yemin içen kişi kınanmıştır.²⁶⁹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) de açıklaması şu şekilde olmuştur: Hz. Ebu Bekir, Mustah'ın Hz. Ayşe'ye iftira attığından dolayı ona bir şey vermeyeceğine yemin etti. Veya Abdullah bin Ravaha Beşir bin Numan hakkında yemin etti. Bu durumlara karşı bu ayet nazil oldu. Birinci yoruma göre ayetin manası: Hayır yapma konusunda Yüce Allah'ı engel yapmayın, şeklindedir. İkinci yoruma göre ayetin manası: Yüce Allah'ı çok anıp yemin etmeyin, şeklindedir.²⁷⁰

Bakara suresinin 225. ayetinde Yüce Allah, kasıtsız olarak yapılan yeminlerden dolayı kişiyi sorumlu tutmayacağını, ama bilerek yapılan yeminlerden dolayı kişiyi sorumlu tutacağını belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ

“بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَلِيمٌ” *“Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz,*

fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar.

²⁶⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 264-265.

²⁷⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 138.

Allah, çok bağışlayandır, halimdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)” (Bakara 2/225)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yemin-i Lağv, kasıtsız olarak yapılan yemindir. Ebu Hanife'ye göre bir şeyi doğru sanılarak yemin edip sonra o şeyin tersi ortaya çıkmaktır. Şafii'ye göre yemin kastı olmaksızın dil ile Yüce Allah'a yemin etmektir.²⁷¹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, kasıtsız olarak yapılan yeminlerden dolayı Yüce Allah kimseye ceza vermez, bu şekilde yapılan yeminler için herhangi bir kefarete yoktur. Ancak kasıtlı olarak yapılan yeminlerden dolayı kefarete vardır. Ya da kasıtlı olarak yapılan yeminlerden dolayı Yüce Allah bir kimseye ceza verir, şeklinde olmuştur.²⁷²

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Yemin-i Lağv, kendisine itibar edilmeyen bir yemin çeşididir. O da bir şeyin doğru olduğunu zannedip yemin içmek ve sonra tersi ortaya çıkmaktır. Şafii'ye göre yemin kastı edilmeksizin dil ile Yüce Allah'ın adına yemin etmektir.²⁷³ Yemin kastı olmaksızın içilen yeminlerden dolayı bir kefarete gerekmez. Bu yeminden dolayı Yüce Allah kimseye ceza vermez.²⁷⁴

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları ve konuya yaklaşımları birbirine yakın olmuştur.

Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında şu bilgilere yer verilmiştir: “Yemin, Bir işi gerçekleştirmek veya pekiştirmek için Yüce Allah'ın Zatını veya sıfatlarından bir sıfatı anmaktır. Yüce Allah'ın zatına ve O'nun sıfatlarına yemin edileceği gibi

²⁷¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 265.

²⁷² el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 139.

²⁷³ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 125.

²⁷⁴ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 125.

Kur'an'ı Kerim'e, bir sureye ve bir ayeti kerimeye de yemin edilebilir.”²⁷⁵ “Üç kısım yemin vardır. Birinci lağv yemindir, ikinci mün'akit yeminidir. Üçüncü gâmus yeminidir. Lağv yemini, yemin kastı olmaksızın Yüce Allah'ın adına yemin etmektir. Buna kefarete gerekmez. Mün'akit yemin, gelecekte bir işin yapılması ve yapılması için yapılan yemindir. Bu yemin bozulursa kefarete gerekir. Gamus yemin, bilerek yalan yere Yüce Allah'ın adına yemin etmektir. Bu büyük bir günahdır, bunun yerine kefarete verilmez.”²⁷⁶

1. 7. 2. Yemin Kefareti

Maide suresinin 89. ayetinde yemin kefareti hakkında şöyle buyrulmuştur:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْنَةِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yemin kefareti, ailenize yedirdiğinizden orta hâllisinden on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun kefareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin kefareti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah, size ayetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz.” (Maide 5/89)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Boş yemin, bir hükme bağlı olmayan yemindir. Bu yemin şeklinde ihtilaf vardır. Hz. Ayşe'den: “Hayır Allah'a yemin olsun, evet Allah'a yemin olsun, şeklinde rivayet edilmiştir.” Şafii'nin mezhebi bu şekildedir. Mücahit'ten: Bir kişi bir şeyi doğru sanarak ona göre yemin edip ve sonra o şeyin sanıldığı gibi olmadığını ortaya çıkmasıdır, şeklinde rivayet edilmiştir. Ebu Hanife'nin mezhep

²⁷⁵ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-sünne*, Daru'l-Fethi li İlamî'l-Arabiyyi, Kahire Mısır, 1999, II, 76.

²⁷⁶ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-sünne*, II, 79-80.

görüŖü de bu rivayette geçen açıklamaya goredir. Ebu Hanife'ye gre yemin kefareti her fakir için iki avuç yiyecek veya onlara giysi giydirmektir. Ŗafii'ye gre her fakir için bir avuç yiyecektir veya onlara giysi giydirmektir.”²⁷⁷ “Ŗafii bütün kefaretlerde mümin bir köle azat edilmesini Ŗart koŖmuŖtur. Ebu Hanife adam öldürme kefareti hariç, bütün kefaretlerde kâfir köleyi azat etmeyi caiz grmŖtir. Eb Hanife İbn Mesud'un kıraatına dayanarak yemin kefaretinde  gün oruç tutmayı art arda Ŗart koŖmuŖtur.”²⁷⁸

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (. 685/1286) de Ŗu açıklamalara yer vermiŖtir: “BoŖ yemin, bir kiŖi tarafından kasıtsız olarak yapılan yemindir. Ŗafii'ye gre bu yemin; hayır Allah'a yemin olsun, evet Allah'a yemin olsun, Ŗeklindedir. Ebu Hanife'ye gre, bir Ŗeyin doğru olduğunu sanılarak ona göre yemin edilip ve sonra o Ŗeyin aksine olarak ortaya çıkmasıdır. Yemin kefareti on fakire ve her fakir için bir avuç taamdır. Veya onlara giysi giydirmektir.”²⁷⁹ “Ŗafii, yemin kefarecini öldürme kefareatine kıyas ederek kle azat etme konusunda, mümin köleyi azat etmeyi Ŗart koŖmuŖtur. Bu  Ŗeyden herhangi birine gücü yetmeyen veya bunlardan hiçbirini bulamayan bir kiŖi  gün oruç tutmalıdır. Ebu Hanife  gün orucu art arda tutmayı Ŗart koŖmuŖtur.”²⁸⁰

Bu ayetin tefsirinde Nesefi'nin (. 710/1310) açıklaması da Ŗu Ŗekilde olmuŖtur: “BoŖ Yemin, bir Ŗeyin doğru olduğunu sanılarak ona yemin edilip ve sonra o Ŗeyin yemine ters olarak ortaya çıkmasıdır. Ŗafii'ye gre kasıtsız olarak yapılan yemindir.”²⁸¹ “Yemin kefareti sabah ve akŖam on fakiri doyurmaktır. Bu da her fakir için iki avuç taamdır. Ŗafii'ye gre her fakir için bir avuç taamdır. Veya onlara giysi

²⁷⁷ ez-ZemahŖer, *el-KeŖŖf*, I, 659.

²⁷⁸ ez-ZemahŖer, *el-KeŖŖf*, I, 659.

²⁷⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 302.

²⁸⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 303.

²⁸¹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 340.

giydirmektir. Yemin kefaretinde azat edilmesi gereken köle kayıtsız ve mutlaktır, kâfir veya mümin fark etmez. Şafii, mümin köleyi azat etmeyi şart koştur. Bu üç şeyi bulamayan bir kişi üç gün art arda oruç tutmalıdır.”²⁸²

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamasına bakıldığı zaman, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak fıkıh mezheplerinin görüşünü verme konusunda, Beydavi Şafii mezhebinin görüşünü tercih etmiştir. Nesefi ise Hanefi mezhebinin görüşünü tercih etmiştir. Zemahşeri ise herhangi bir mezhebinin görüşünü tercih etmemiştir.

Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında şu bilgilere yer verilmiştir: Yemin içen bir kişinin dünya ve ahrette günahlarının affedilmesi için kefaret vermesi gerekir. Yemin kefaretinin vermekle yükümlü olan kişi Köle azat etme, on fakire yemek verme ve on fakiri giydirme arasında birini seçme hakkına sahiptir. “Bu üçünden birine gücü yetmeyen kişinin üç gün oruç tutması gerekir.”²⁸³

İbadetle ilgili fıkhi ayetlerin tefsirinde müfessirlerinin açıklamalarına baktığımız zaman, ez-Zemahşeri (ö. 538/1144) fıkhi ayetlerin açıklamasında itikatta bağlı olduğu Mu'tezile mezhebinin görüşlerine yer vermeyip, ayetleri Ehl-i Sünnetin fıkhi mezheplerinin görüşleri çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Zemahşeri, ibadet konusundaki ayetlerin tefsirinde belagat ve nahiv kaidelerine baş vurarak, fazla detaya girmeden Hanefi mezhebine bağlı olarak ayetlerin tefsirini vermeye çalışmış ve Şafii mezhebinin görüşünü de belirtmiştir. Zemahşeri bağlı olduğu Hanefi mezhebinin görüşlerini aktarırken bize göre diye bir tabirde bulunmamış ve Hanefi mezhebine bağlılığını da açıkça beyan etmemiştir. Zaman zaman Hanefi ve Şafii mezhebine karşı eşit mesafede durmuştur. Onun Hanefi mezhebine bağlılığı dolaylı olarak onun açıklamalarından anlaşılmaktadır.

²⁸² en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 340.

²⁸³ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-sünne*, II, 81.

el-Beydavi (ö. 685/1286) de ibadetle ilgili ayetlerin tefsirinde fazla detaya girmeden nahiv ve belagat kaidelerini kullanarak, kısa olarak ayetlerin açıklamalarını vermeye çalışmıştır. Beydavi, ibadet konusundaki ayetlerin tefsirinde Şafii mezhebine bağlılığını ön plana çıkararak ayetleri açıklamaya çalışmıştır. Mezhepler arasında ihtilaflı konularda hem Şafii mezhebinin görüşünü hem de Hanefi mezhebinin görüşünü aktarmıştır. Şafii mezhebinin görüşünü aktarırken genellikle “bize göre” şeklinde ve bazı yerlerde de Şafii mezhebine göre şeklinde aktarmaktadır. Beydavi, bazı ayetlerin açıklamasında Şafii mezhebinin görüşü yanında Hanefi mezhebinin görüşünü benimsediğini işaret etmiştir. Tevbe suresinin 60. ayetin açıklamasında zekâtın verilmesi gereken sınıflar hakkında, babasının Hanefi mezhebine yakın olarak vermiş olduğu fetvayı aktararak ve bazı arkadaşlarının da bu görüşte olduğunu belirterek bu konuda Hanefi mezhebinin görüşünü benimsediğini işaret etmektedir.

en-Neseî (ö. 710/1310) de ibadetle ilgili ayetlerin tefsirinde fazla detaya girmeden nahiv ve belagat kaidelerine baş vurarak, ayetleri kısa olarak açıklamaya çalışmıştır. Neseî, ibadet konusunda Hanefi mezhebine bağlılığını ön plana çıkararak ayetlerin tefsirini vermeye çalışmıştır. Mezhepler arasında ihtilaflı konuları aktarırken, Hanefi mezhebinin görüşünü tercih edip Şafii mezhebinin görüşünü de aktarmıştır. Hanefi mezhebinin görüşünü genellikle “bize göre” şeklinde tabir ile aktarmaktadır. Şafii mezhebinin görüşünü de karşı görüş olarak vermektedir.

Bütün bu veriler her üç müfessirinin ibadetle ilgili fıkhi ayetlerinin tefsirinde derin bir ihtilaf içinde olmadıklarını, tercih noktalarında her müfessirinin bağlı olduğu mezhebin görüşünü benimsediğini ve kendi mezhebinden çıkmadan ona bağlı bir şekilde ayetlerin tefsirini vermeye çalıştığını göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ZEMAHŞERİ, BEYDAVİ VE NESEFİ TEFSİRLERİNDE AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ FIKHİ AYETLERE YAKLAŞIMLAR

1. AİLE HUKUKU

1. 1. Nikâh

1. 1. 1. Evliliğe Teşvik ve Günaha Düşmekten Sakınmak

İnsan neslinin sağlıklı ve belli bir düzen içinde devam edebilmesi, evlilik müessesine bağlıdır. Bu amaç doğrultusunda Kur'an'ı Kerim'de evliliğe teşvik edilip harama düşmekten sakınılması gerektiği belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ” “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfüyle zenginleştirir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Nur 24/32)

Zemahşeri (ö. 538/1144), bu ayette yer alan emrin, vücûp hükmünde olmadığını söylemiş ve evliliğin sünnet olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte bazen velilerin, cariye ve köleleri evlendirmelerini vacip olduğunu kendisi belirtmektedir.²⁸⁴

²⁸⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 228.

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Buradaki emir veliler ve hanım efendiler içindir. Köleler ve cariyeler evlenmek istediklerinde, velilerin onları evlendirmeleri gerekir. Fakirlik korkusu evlilikten alı koymamalıdır. Zenginlik geçidir, gelip gider.²⁸⁵

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, evliliğe uygun olan hür erkek, hür kadın, köle ve cariyeler evlendirilmelidirler. Nikâh sünnet olduğu için buradaki emir sığası mendüp içindir. Onlar fakir olsalar, Yüce Allah kendi lütfu ile onları zengin edecektir, şeklinde olmuştur.²⁸⁶

Bu ayetin bağlamında er-Razi (ö. 606/1210) şu açıklamalara yer vermiştir: Ayetin zahirine göre buradaki emir sığası her ne kadar vacip şeklinde görünse de, selef bu konudaki emir sığasının vacibi ifade etmediği konusunda ittifak etmiştir. Buradaki emir sığası vacibi ifade etseydi, Peygamberimizden bize bir nakil gelecekti, bu nakil de selef arasında yaygın olurdu.²⁸⁷

Nur suresinin 33. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُعْطِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبُعَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ نَحْصًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ”

“Evlenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfüyle zengin edecek kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden ‘mükâtebe’ yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükatebe yapın. Allah’ın size verdiği maldan onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa

²⁸⁵ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 708.

²⁸⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 161.

²⁸⁷ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIII, 368.

bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.” (Nur 24/33)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Evlenmeye güçleri yetmeyenler veya evlenmek için gereken malı bulamayanlar, Yüce Allah onları kendi lütfu ile zengin edinceye kadar iffetlerini korumaya çalışmalıdırlar.²⁸⁸

“Mükâtebe” efendinin kölesine şu kadar mal getirirsen serbestsin, şeklinde bir akittir. Ebu Hanife'ye göre mükatebe; peşin, vadeli, toplu veya taksitli olarak olabilir. İmam Şafii'ye göre ancak vadeli ve taksitli olarak olabilir. Mükatebe, belli bir süreliğine bir hizmet karşılığı olarak da yapılabilir.²⁸⁹

Bu ayetin bağlamında Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalara yer vermiştir: Evlenme imkânı bulamayan veya evlenmek için gereken malı bulamayanlar, Yüce Allah onları kendi lütfu ile zengin eder. Onlar evlenmek için gereken imkânları buluncaya kadar, iffetli olmaya çalışmalıdırlar.²⁹⁰ “Mükatebe” bir kişinin kölesine, şu kadar mala karşılık seninle akit yaptım, demektir. Hanefiler, mükatebe akdini ister peşin ister vadeli olsun mutlak olarak caiz görmüşler. Köle bu malı hemen bulma konusunda zorluk çekebileceğinden dolayı mükatebe akdi ancak vadeli olabilir.²⁹¹

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Evlenmek için gerek imkânları bulamayan kişi, Yüce Allah kendi lütfü ile onlara imkân verinceye kadar iffetli olmaya çalışmalıdırlar.²⁹² “Mükatebe” bir efendi kendi kölesine şu

²⁸⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 232.

²⁸⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 232.

²⁹⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 708.

²⁹¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 708.

²⁹² en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 161.

kadar mal getirirsen serbestsin şeklindeki, bir akittir. Buradaki emir mutlak olduğu için mükatebe akdi peşin, vadeli, toplu veya taksitli olarak olabilir.²⁹³

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, müfessirler ayetlerdeki kelimelerden muhtemelen çıkabilecek manalara değinmişlerdir. Kendisiyle kitabet akdi yapılacak olan köle konusunda Zemahşeri, hem Hanefi hem de Şafii mezheplerinin görüşünü aktararak herhangi bir mezhebinin görüşünü diğerine tercih etmemiştir. Beydavi ise Şafii mezhebinin Görüşünü kendi görüşü gibi aktarmış ve Hanefi mezhebinin görüşünü de belirtmiştir. Nesefi de Hanefi mezhebinin görüşünü kendi görüşü gibi aktarmıştır.

1. 1. 2. Kur'an'da Evliliğin Sınırı

Nisa suresinin ilk ayetinde Yüce Allah'ın bütün insanları tek bir özden yarattığını ve ilk çiftten itibaren yeryüzünde insanları, kadın ve erkek şeklinde çoğalttığını belirtilmiştir. Ayetin devamında Yüce Allah'tan sakınması, yetimleri gözetip onların mallını kendilerine verilmesi gerektiğini, adalet ile davranan bir kişinin dörtte kadar evlilik yapabileceğini ve şayet adaletli davranamamaktan korkuyorsa, onun için bir evlilik daha hayırlı olduğunu belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً”

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinize bir gözetleyicidir.” (Nisa 4/1)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: İnsanları tek asıldan yaratan Yüce Allah'tan sakınılmalıdır.²⁹⁴ Tek asıl Hz.

²⁹³ en-Nesefî, *Medarku't-tenzil*, II, 161.

Âdemdir. Yüce Allah Hz. Âdemi topraktan yaratmış, eşi Hz. Havva'yı da ondan yaratmış ve onlardan birçok geçmiş milletleri de yaratmıştır.²⁹⁵

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Buradaki hitap genel olup bütün insanları kapsamaktadır. Tek bir nefis, Hz. Âdemdir. Yüce Allah, Hz. Âdemi yaratıp ve Hz. Havva'yı da ondan yaratmıştır.²⁹⁶

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, tek asıl Hz. Âdemdir. Yüce Allah, Hz. Âdemi yaratıp, eşi Hz. Havva'yı da ondan yaratmıştır. Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan çok erkek ve çok kadını da yaratmıştır, şeklinde olmuştur.²⁹⁷

Nisa suresinin 3. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ” *“Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o taktirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.”* (Nisa 4/3)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, yetim kadın manasına da gelmektedir. Şayet yetimler konusunda adaletsizlikten korkuyorsanız, onlar dışında dört kadınla evlenebilirsiniz. Birden fazla kadınlar arasında da adaletsizlikten korkuyorsanız bir kadın ile evlenin, şeklinde olmuştur.²⁹⁸

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir kişi yetim kızlar ile evlenip onların hakkını eda etmek konusunda korkarsa, kendisine helal olan

²⁹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 451.

²⁹⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 451.

²⁹⁶ el-Beydavî, *Envarut't-tenzil*, s. 220.

²⁹⁷ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 229.

²⁹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 257.

başka kadınlar ile evlenilmelidir. Bir kişi, kendisine helal olan kadınlardan iki, üç ve dört kadın ile evlenebilir. Bu sayı arasında da adaletli davranmayacağından korkarsa, bir kadın ile evlenmelidir.²⁹⁹

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, Yetimler konusunda adaletsizlikten korkuyorsanız, onlar dışında size helal olan iki, üç ve dört kadınlarla evlenebilirsiniz. Birden fazla kadınlar konusunda da adaletsizlikten korkuyorsanız bir tane kadın ile evleniniz, şeklinde olmuştur.³⁰⁰

Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında şu açıklamalar geçmektedir: Hür erkeğe dört kadın ile bir arada evlenmek helal kılınmıştır, dörtten yukarı kadınlar ile bir arada evlenmek caiz kılınmamıştır.³⁰¹

Dört kadın ile bir arada evlenmenin caiz olma konusunda ittifak edilmiştir, beşinci kadın ile evlenmek caiz değildir.³⁰²

Ahzab suresinin 52. ayetinde de Peygamberimizin evlilik sınırına değinilerek şöyle buyrulmuştur: “لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدِّلَ حَيْثُ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ” “Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir.” (Ahzab 33/53)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Peygamberimizin ümmetinin evliliği dört sayı ile sınırlı kılındığı gibi Peygamberimiz (a.s)'ın evliliği de dokuz sayı ile sınırlı kılınmıştır. Peygamberimize kendi eşlerinin hepsini veya bir kısmını boşayıp yerlerine başka eşlerle evlenmesi

²⁹⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 221.

³⁰⁰ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 231.

³⁰¹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 105.

³⁰² Vehbe bin Mustafa ez-Zuheyli, *el-Fıkhü'l-islamiyyi ve Edilletuhu*, Daru'l-Fikr, Dimaşk, Suriye, trs., IX, 6677.

yasaklanmıştır, bu da onların seçimi ve paylarına razı olmalarına karşılık bir mükâfattır. Peygamberimiz (a.s) vefat edince dokuz eşi de hayattaydılar. Bunlar Ayşe, Hafsa, Umm-u Habibe, Sevde, Umm-u Selime, Safiye, Meymune, Zeynep ve Cuveyriye idiler.³⁰³

Bu ayetin bağlamında Beydavi (ö. 685/1286) de şu açıklamalara yer vermiştir: Sana bu dokuz eşinden sonra veya bugünden sonra başka kadınlar helal değildir. Güzellikleri hoşuna gitse dahi, eşlerini boşayıp onların yerine başka kadınlara evlenmek de sana helal değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler bundan müstesnadır. Muhakkak Yüce Allah her şeyi gözetendir.³⁰⁴

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Peygamberimizin evliliği dokuz eş ile sınırlı kılındı, onun ümmetin evliliği de dört eş ile sınırlı kılındı. Peygamberimize kendi eşlerinin hepsini veya bir kısmını boşayıp yerlerine başka eşlerle evlenmesi yasaklandı, bu da onların seçimi ve kendi paylarına razı olmalarına karşılık bir mükâfattır. Peygamberimiz (a.s) vefat edince dokuz eşi de hayattaydılar.³⁰⁵

Bu ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, müfessirler birbirine yakın açıklamada bulunmuşlardır.

1. 1. 3. Mehir

Nisa suresinin 4. ayetinde kadınlara mehir verme konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا” *“Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin.”* (Nisa 4/4)

³⁰³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 536

³⁰⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 823.

³⁰⁵ en-Nesefî, *Medarik't-tenzil*, II, 352.

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, kadınların mehirleri gönül hoşluğu ile kendilerine verilmelidir. Eğer kadınlar gönül hoşluğu ile mehirlerinden bir şey kocalarına verirlerse, kocaları onu harcayabilirler, şeklinde olmuştur.³⁰⁶

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, kadınlara mehirlerini gönül hoşluğu ile ve onlardan bir şey beklemeden verilmelidir. Eğer kadınlar gönül hoşluğu ile kendi mehirlerinden kocalarına bir şey verirseler, helal olarak onu alıp harcayabilirler, şeklinde olmuştur.³⁰⁷

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, Kadınların mehirleri gönül hoşluğu ile kendilerine verilmelidir. Eğer kadınlar kendi mehirlerinden kocalarına bir şey verirlerse, kocaları onu harcayabilirler, ne bu dünyada ne de öbür dünyada onlara bir günah yoktur, şeklinde olmuştur.³⁰⁸

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları ve yaklaşımları birbirine yakın olmuştur.

Ahzab suresinin 50. ayetinde de mehir konusuna değinilerek şöyle buyurulmuştur: “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ

عَمِكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِن وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ

اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا “*“Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiği eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayılarının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helal kıldık. Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de*

³⁰⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 260.

³⁰⁷ el-Beydavî, *Envârü't-tenzîl*, s. 222.

³⁰⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 232.

kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da (sana helâl kıldık.) Mü'minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Ahzab 33/50)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Mehir, nikâh akdinden dolayı koca tarından kadına verilen bir ücrettir. Kadının mehri kendisine ya hemen verilir veya nikâh akdi esnasında miktarı belirlenir. Nikâh akdi esnasında miktarı belirlenen mehir, mehr-i müsemmadır. Nikâh akdi esnasında miktarı belirlenmeyen mehir, mehr-i misildir. Nikâh akdi esnasında mehrin miktarını belirlenmesi daha iyidir. Nikâh akdi esnasında belirlenmeyen ve halvetten önce boşatılan kadına verilmesi gereken mal ise mut'adır.³⁰⁹ Yüce Allah'ın vermiş olduğu rızık, nasıl sadece helal şeylere deniliyorsa, ganimette sadece Yüce Allah'ın vermiş olduğu güzel şeylere denilir. Peygamberimizin yakınlarından Peygamberimizle beraber hicret eden muhacir kadınlar, muhacir olmayan kadınlardan daha üstündürler. Umm-u Hani'den: “Peygamberiz (a.s) beni istedi, ben mazeretimi ilettim, oda beni mazur gördü, sonra bu ayet indi, ben Ona helal olmadım, çünkü ben muhacir değildim” şeklinde nakledilmiştir.³¹⁰ “İbn Abbas'ın rivayetine göre: Peygamberimize nefsinin hibe eden bir eşi yoktur.” “Bazı rivayetlere göre ihtilaf vardır.” Muhakkak Yüce Allah, müminlere eş ve cariyeleri hakkında farz kılmış olduğu şeyi bilir. Peygamberimize bir zorluk olmasın diye, bir maslahat için ona has kıldığı şeyi de bilir.³¹¹

Bu ayetin bağlamında Beydavi (ö. 685/1286) de şu açıklamaları yapmıştır: Mehir, nikâh akdinden dolayı erkek tarafından kadına verilen bir ücrettir. Ayette

³⁰⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 533.

³¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 534.

³¹¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 534.

mehrin helal kaydına bağlanması, acilen verilmesinin gerekliliği için değil, acilen verilmenin daha iyi olacağını ifade etmektedir. Yakınlar, muhacir olma kaydıyla takyit olunmuşlardır. Peygamberimiz (a.s)’a yakınlarının nikâhının helalliği, buna bağlı olma ihtimali vardır. Ebi Talibin kızı Umm-u Hani: “Peygamberimiz beni istedi, ben mazeretimi bildirdim, O da beni mazur gördü, sonra bu ayet indi, ben ona helal olmadım, çünkü ben muhacir değildim” sözü bunu teyit eder.³¹² “Mehir istemeksizin kendini Peygamberimize hibeden, Peygamberimizin eşleri hakkında ihtilaf vardır. Yüce Allah, bir zorluk olmasın diye Peygambere has kıldığı şeyleri bilir, müminler için de eş ve cariyeleri hakkında farz kıldığı şeyleri bilir.”³¹³

Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Mehir, Nikâh akdi ile kadına verilen bir ücrettir. Bundan dolayıdır ki Kerhi (ö. 340/952): Nikâh akdi icar lafzı ile caizdir, demiştir. Bize göre nikâhın şartından biri süresiz olmaktır, icarın şartlarında ise belli bir süre vardır. Dolayısıyla ikisi aralarında bir çelişi vardır. Mehir, koca tarafından kadına ya acilen verilir veya nikâh akdi esnasında belirlenip sonra kadına verilir.³¹⁴ Peygamberimiz (a.s)’ın kendine yakın olan kadınları ile evlenmesi, onların Peygamberiz ile beraber hicret etmelerine bağlanmıştır. “İbn Abbas’ın rivayetine göre: Peygamberimize Mehirsiz nefsin hibe eden bir eşi yoktur.” “Bazı rivayetlere göre bu konuda ihtilaf vardır.” Mehirsiz olarak bir kadın ile evlenmek, Peygamberimize has kılınmıştır. Diğer insanlar için caiz değildir. Yüce Allah, Bir zorluk olmasın diye Peygamberimize has kıldığı şeyleri bilir, müminlere eş ve cariyeler hakkında farz kıldığı şeyi de bilir. Yüce Allah’ın kullarına karşı bağışlaması çok geniştir.³¹⁵

³¹² el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 822.

³¹³ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 822.

³¹⁴ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 350.

³¹⁵ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 350-351.

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, Müfessirlerin ayete yaklaşımları ve açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak Zemahşeri, Peygamberimizin kendi yakın akrabaları ile evlenmesi, Onların Peygamberimizle beraber hicret etmesine bağlanmasını, daha iyi olacağını şeklinde açıklamıştır. Beydavi ve Nesefi ise, Peygamberimizin onlar ile evlenebilmesi için, onların Peygamberimizle beraber hicret etmesinin şartına bağlamışlardır.

1. 1. 4. Boşanan Kadının Mehri

Bakara suresinin iki yüz otuz altıncı ayetinde nikâhı kıyılıp, henüz kocası tarafından kendisine el sürülmemiş ve mehri de belirlenmeyen boşanan kadının mehrinin konusuna değinilmiştir. Bakara suresinin iki yüz otuz yedinci ayetinde ise nikâhı kıyılıp, henüz kocası tarafından kendisine el sürülmemiş ve mehri belirlenmiş olan kadının mehrinin konusuna değinilmiştir. Bakara suresinin 236. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَىٰ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَىٰ الْمَوْسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمَقْتَرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ” *“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) –eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt’a verin. Bu, iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.”* (Bakara 2/236)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kendisine el sürülmemiş kadın, kendisiyle nikâh kıyıldıktan sonra kocasıyla beraber olmayan kadın demektir. Kendisine el sürülmemiş bir kadın boşandığı zaman, mehri belirlenmişse, mehrin yarısı kendisine verilir. Mehri belirlenmemişse, kendisine müt’a verilir. Müt’a, mehrin yarısından az olmaması gerekir.³¹⁶

³¹⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 271.

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir kadınla nikâh kıyılıp kocası onunla beraber olmadan onu boşarsa, kadının mehri belirlenmişse, kadına mehrinin yarısı verilir. Eğer kadının mehri belirlenmemişse, koca tarafından kadına müt'a verilir. Müt'a'nın miktarı hâkimin görüşüne göre belirlenir veya mehrin yarısı olarak belirlenir.³¹⁷

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Kocasıyla henüz beraber olmayan bir kadın boşanırsa, mehri belirlenmişse, mehrin yarısı kendisine verilir. Mehri belirlenmemişse, kocası tarafından kendisine Müt'a verilir. Müt'a, mehrin yarısından az olmalıdır.³¹⁸

Bakara suresinin 237. ayetinde şöyle buyrulur: “وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا فَعَلْتُمْ بَصِيرٌ” *“Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır. Hoşgörülü davranmanız takvaya daha uygundur. Aranızda lütufkar davranmayı unutmayın. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.”* (Bakara 2/237)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamalara yer vermiştir: Nikâh bağı elinde olan kişi ya velidir veya kocadır. Nikâh bağı velinin elinde olursa, veli mehrin yarısından vazgeçebilir. Bu Şafii mezhebinin yorumudur. Nikâh bağı elinde olan kişi koca olursa, koca kendi payının tümünden vazgeçip, hepsini karısına verebilir. Bu da Hanefi mezhebinin yorumudur. Birinci görüş daha açıktır.³¹⁹

³¹⁷ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 146.

³¹⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 133.

³¹⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 181-282.

olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Nisa 4/23)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Ayette geçen kadınlar ile evlenmek haram kılınmıştır. Yüce Allah, emzirmeyi de nesebin yerine koymuştur. Bir çocuğu emziren kadın, o çocuğun annesi sayılmıştır. Kadının kocası o çocuğun babası sayılmış ve kadının kızı da onun kız kardeşi sayılmıştır. Teyzeler, halalar ve neneler aynı şekildedirler. Peygamberimizden: “Nesep yoluyla haram olan kişiler, emzirme yoluyla da haram olurlar,” şeklinde rivayet edilmiştir.³²² Bir kişi bir kadına nikâh kıyıp onunla beraber olmayıp da onunla halvette bulunursa, o kadının kızıyla evlenmek ona haram olur. “İbn. Abbas, Tavus ve Umar bin Dinar'a göre kız ile nikâhın haram oluşu ancak anne ile beraber olmak ile olur.”³²³ Kişiye öz oğlunun karısını nikâhlamak haramdır. Evlat edinmiş olanların karısıyla evlenmek haram değildir.³²⁴

Burada Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Ayette geçen kadınların kendileri değil, onların nikâhı haram kılınmıştır. Anne genel manada olup insanın annesini, nenesini ve yukarıya doğru herkesi kapsar. Kız, kızın kızı ve aşağıya doğru herkesi kapsar. Kız kardeş kız kardeşin kızı ve aşağıya doğru kişileri kapsar. Oğlunun ve kardeşin kızları da aynı şekilde ne kadar aşağıya inseler durum aynıdır.³²⁵ İlk önce nesep ile haram olan kadınlar, sonra emzirme yoluyla

³²² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 484.

³²³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 484.

³²⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 486.

³²⁵ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 229.

haram olan kadınlar, sonra evlilik yoluyla haram olan kadınlar zikredilmişlerdir.³²⁶ Ebu Hanife'ye göre dokunmak beraber olmak gibidir. Bu ayetteki öz oğul kaydı, evlat edinmiş olan oğula itiraz içindir.³²⁷

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, ayette geçen kadınların nikâhı haram kılınmıştır. Baba ve anne tarafından neneler onlara tabidirler. Kızın ve oğlunun kızları da onlara tabidirler. Emzirme de neseap gibi kılınmıştır. Bir kadına dokunmak ve buna benzer şeyler, onunla beraber olmak gibidir, şeklinde olmuştur.³²⁸

Müfessirlerin yukarıdaki açıklamalarına bakıldığında, konu itibariyle müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak kimi fazla açıklamada, kimi kısa açıklamada bulunmuştur. Zemahşeri sahih halvete değinirken Nesefi ve Beydavi sahih halvete değinmemişlerdir. Nesefi, bir kadına el ile dokunma konusu kendi görüşü şeklinde aktarmış, Beydavi ise "Ebu Hanife'ye göre" şeklinde aktarmıştır. Ayrıca Beydavi, yukarıya ve aşağıya doğru nesebin hükmünü açıklamıştır. Zemahşeri ve Nesefi ise bu konuya değinmemişlerdir.

1. 1. 6. Müşriklerle Evlilik

Bakara suresinin 225. ayetinde Müslümanların müşrikler ile evlenmesi caiz olmadığını belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَا أَمَةً مُؤْمِنَةً خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ”

وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ

وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan

kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür

³²⁶ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 229- 230.

³²⁷ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 230.

³²⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 244.

erkek hoşunuza gitse de; iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlamaya çağırır. O, insanlara ayetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.” (Bakara 2/221)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, mümin cariyeye hür veya köle bir kadındır. Çünkü bütün insanlar Allah'ın köleleri ve cariyeleridir, şeklinde olmuştur.³²⁹

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Buradaki ayetin hükmü geneldir. Hem müşrikleri kapsar hem de kitap ehlini kapsar. Bu ayet, Maide sûresinin beşinci ayeti ile tahsis olmuştur. “Peygamberimiz (a.s), Mersed el-Ğaneviyi Mekke'den Müslümanları çıkarmak için Mekke'ye gönderdi. Cahiliye döneminde kendisine âşık olan Unâk, Mersed'e gelip benimle evlenir misin dedi, o da evet dedi. Mersed, ama ben Müslüman oldum, İslam aramızda engeldir dedi. Gidip bu durumu Peygamberimize (a.s) sordu, buna karşı bu ayet nazil oldu”.³³⁰

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, Mersed adındaki bir sahabe Unâk adında bir kadın ile evlilik konusunu Peygamberimize (a.s) sorunca, bu ayet nazil oldu, şeklinde olmuştur.³³¹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olup Beydavi'nin açıklaması Zemahşeri ve Nesefi'nin açıklamasından bir az daha detaylı olmuştur.

1. 1. 7. Hicret Eden Kadınların Durumu

Mümteherine suresinin 10. ayetinde Mekke'den Medine'ye hicret eden kadınların, Müslüman olamayan kocalarına helâl olmayacaklarını ve Mekke'ye geri

³²⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 261.

³³⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, I, 137.

³³¹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 123.

gönderilmemeleri gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ

الْمُؤْمِنَاتُ مِهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِالْإِيمَانِ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ

وَأَتَوْهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعَصَمِ الْكُفَّارِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ” “Ey iman edenler! Mü’min kadınlar muhacir olarak

size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer

siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri

göndermeyin. Çünkü Müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de

Müslüman hanımlara helâl olmaz. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına

geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir

günah yoktur. Müşrik kadınlarınız nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar

ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından)

isteyin. Kâfirler de (İslam’ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına)

harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah’ın hükmüdür. O, aranızda

hüküm veriyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Mümtehone

60/10)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde

olmuştur: Hicret eden kadınlara yemin ettirip ve emarelere bakılarak onların sadık

olup, olmadıklarına bakılmalıdır. Peygamberimiz (a.s) Mekke’den Medine’ye hicret

eden kadınlara: “Yüce Allah’a yemin olsun ki, ben kocama kızgınlığımdan dolayı

gelmedim. Ben bir yerden başka bir yere gitmek için gelmedim. Ben dünyadan bir

şey elde etmek için gelmedim. Ben ancak Allah ve Resulünün sevgisi için geldim,

şeklinde yemin et, diye buyururdu.”³³² “Yemin ve emarelerden dolayı Hicret eden

kadınların Müslüman oldukları anlaşıldığında, müşrik olan kocalarına geri

göndermeyeceklerdir. Çünkü bir müşrik ile bir Müslüman kadın arasında helallik

³³² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 504.

bağı kalmamıştır. Kocalarının kendilerine vermiş oldukları mehir, kendilerine geri verilmesi gerekir. Hudeybiye antlaşmasına göre Mekke'den Medine'ye hicret eden kişiler tekrar Mekke'ye geri gönderilecekti, Peygamberimiz (a.s) Hudeybiye'de iken bir kadın Müslüman olarak Peygamberimize geldi, arkasında kocası gelip ey Muhammed! Size gelenleri geri vermeniz gerekir, anlaşmanın mürekkebi henüz kurumamıştır, karımı geri bana veriniz, dedi. Buna karşı bu ayet inerek bu şartın kadınlar için değil, erkekler için geçerli olduğunu belirtildi.”³³³ “Hicret eden kadınların mehri müşrik olan kocalarına geri verilirse, kocası ile ayrılmış olur, hamilelik durumu dışında iddet beklemeye de gerek yoktur. Müslüman olan bir kişi de kâfir olan karısını yanında tutmamalı ve ondan ayrılmalıdır.”³³⁴

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Muhacir kadınlarının iman konusunda sözlerinin kalplerine muvaffak olup veya olmadığına bakılır. Yemin ve emareler yoluyla onların doğru olduklarını bilirse, bu bilgi ile amel edilip onları kâfir olan kocalarına geri gönderilmemesi gerekmektedir. Çünkü ne onlar kocalarına ne de kocaları onlara helaldirler. Kocalarının onlara vermiş oldukları mehir, kendilerine geri verilir, bu durumda Müslümanların onlarla evlenmesinde bir engel yoktur. Çünkü İslam onlar ile kâfir olan kocaları arasındaki bağı çözmüştür. Müslüman bir koca da kâfir olan karısını yanında tutmamalıdır, İslam onların arasındaki bağı da çözmüştür.”³³⁵ “Hudeybiye antlaşmasına göre Mekke'den gelen kişiler tekrar Mekke'ye geri iade dilecekti. Mekke'den gelen kadınları geri iade etmesi zor olunca, onların mehrini geri verilmesi gerektirdi.”³³⁶ “Bir rivayete göre hudeybiye antlaşmasından sonra bir

³³³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 505.

³³⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 506.

³³⁵ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 1028.

³³⁶ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 1028.

kadın Peygamberimize geldi, arkasında da onun kocası gelerek onu götürmek istedi, buna karşı bu ayet nazil oldu. Peygamberimiz (a.s) kadına yemin ettirip, kocasına onun mehrini geri verdi.”³³⁷

Bu ayetin bağlamında Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: “Mümin bir kadın hicret edip Mekke'den Medine'ye gelirse, emarelere bakılarak onu imtihan edilmesi gerekli kılınmıştır. İbn-i Abbas'tan gelen bir rivayete göre onların imtihanı şahadet kelimesini getirmektir. Gelen kadınların emarelerden Müslüman olduklarını anlaşılırsa, kâfir olan kocalarına geri verilmezler. Ne onlar kocalarına helaldirler ne de kocaları onlara helaldirler, çünkü o kadının Müslüman olarak çıkıp gelmesi, ikisinin arasındaki bağı çözmüştür. Bu durumda kadının mehri kocasına geri verilir.”³³⁸ “Bu ayet Hudeybiye antlaşmasından sonra nazil olmuştur. Hudeybiye antlaşmasına göre Mekke'den gelecek olan kişiler geri iade edilecektiler. Bu ayet inip, bu durum kadınlara değil, erkeklere has olduğunu belirtildi.”³³⁹ “Mekke'den Medine'ye hicret eden kadınların mehri kâfir olan kocalarına geri verilirse, onlar ile Müslüman bir erkek arasında evliliğe bir engel yoktur. Ebu Hanife'ye göre o kadının iddet beklemeye de gerek yoktur. Müslüman olan bir kişi müşrik olan karısını yanında tutmamalıdır. Onların arasında da bir evlilik bağı kalmamıştır.”³⁴⁰

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

³³⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1028.

³³⁸ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 675.

³³⁹ en-Nesî, *Medâriku't-tenzil*, II, 675.

³⁴⁰ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 675.

1. 1. 8. Evlat Edinme

Ahzab suresinin 4 ve 5. ayetlerinde evlat edinme konusuna değinilerek şöyle buyrulmaktadır: “مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ اللَّائِي تُظَاهَرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ”
“Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır. Kendilerine zihar yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yapmamıştır. Yine evlatlarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu, sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir.” (Ahzab 33/4)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yüce Allah, bir şahısta iki kalp yaratmadığı gibi, bir kadını da hem eş hem de anne olarak yaratmamıştır. Bir kadın ya bir kişinin eşidir veya onun anasıdır. Ağız söylemleriyle birine nispet edilen bir kişi, gerçek olarak kişinin oğlu olamaz.³⁴¹ “Bu ayet Zeyd bin Haris hakkında bir örnektir. Hâkim bin Hizam, köle olan Zeyd bin Harisi halası Hz. Hatice için satın aldı. Hz. Hatice de Zeyd'i Hz. Muhammed'e hediye etti. Hz. Muhammed'de Zeyd'i azat etti. Araplar, Zeyd bin Haris'e Muhammed'in oğlu Zeyd derdiler. Bu duruma karşı bu ayet nazil oldu.”³⁴²

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yüce Allah bir kişide iki kalp yaratmamıştır, çünkü kalp, insanda yaşamsal ruhun madenidir. Bu da birden fazlaya manidir. Yüce Allah bir kadını bir kişiye hem eş hem de anne olarak yaratmamıştır. Bir kişiyi de birine hem evlatlık hem de gerçek evlat olarak yaratmamıştır.³⁴³ “Araplar, Lebîb'in iki kalbi olduğunu söylüyorlardı, zihar edilmiş kadını da kocasının annesi gibi görüyorlardı,

³⁴¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 505.

³⁴² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 505.

³⁴³ el-Beydavi, *Envâru 't-tenzîl*, s. 811.

Peygamberimizin azatlı kölesi Zeyd bin Haris’e de Muhammed’in oğlu diyorlardı. Bu söylenen şeyler, gerçek olmayan, söz ile söylenen şeylerdir, Yüce Allah ise hakkı söyler ve hak yola iletir.”³⁴⁴

Nesefî’nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: “Yüce Allah, bir kişide iki kalp yaramadığı gibi, bir kadını da bir kişiye hem anne hem de eş olarak yaratmamıştır. Çünkü anneye hizmet edilir, eş ise hizmet edendir, ikisi arasında zıtlık vardır. Yüce Allah, bir şahsı da bir kişiye hem evlatlık hem de öz evlat olarak yaratmamıştır. Çünkü öz evlat asalettir, evlatlık ise sonradan isim olarak nispet edilendir. Bir şeyde hem asıl hem de asıl olmayan iki şey meydana gelmezler. Bu durum, Zeyd bin Haris için bir örnektir. Hâkim bin Hizam halası Hz. Hatice için köle olan Zeyd bin Haris’i satın aldı, Hz. Hatice Peygamberimizle evlenince Zeyd’i Peygamberimize hibe etti, Peygamberimiz (a.s) da Zeyd’i azat etti. Araplar Zeyd’e, Muhammed’in oğlu diyorlardı. Zeyd bin Haris Zeynep’ten boşanınca Peygamberimiz (a.s) Zeynep ile evlendi, Münafıklar, Muhammed oğlunun eşiyle evlendi oysa Muhammed bunu yasaklıyordu dediler. Buna karşılık Yüce Allah bu ayeti indirdi. Bu söylenen şeyler hakikati olmayan ağızlar ile söylenen şeylerdir. Yüce Allah hakkı söyler ve hak yoluna iletir.”³⁴⁵

Ahzab suresinin 5. ayetin şöyle buyrulmuştur: “ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا” “Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu, Allah katında daha (doğru ve) adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Hata ile yaptığımız bir işte size hiçbir günah yoktur. Fakat kasten yaptığımız şeylerde size günah vardır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Ahzab 33/5)

³⁴⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 811-812.

³⁴⁵ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, II, 333-334.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir kişiyi babasına nispet ederek çağırmak, Allah katında daha doğru ve daha adaletlidir. Bir rivayete göre; cahiliye döneminde bir kişi güzellik ve yakışıklılık bakımından birini beyenseydi onu kendine nispet edip onu da evlatları gibi kendine mirasçı kılardı, o şahıs da o kişiye nispet edilirdi.³⁴⁶ Eğer onların babaları kim olduğunu bilemezseniz, onlar dinde sizin kardeşlerinizdir, onlara kardeşim veya azatlım deyin. bu ayet inmeden önce cahillik yaparak yapmış olduğunuz hatalardan dolayı günahkâr olmayacaksınız, lakin ayet indikten sonra bilerek yaptıklarınızdan dolayı günahkâr olacaksınız. Yüce Allah hataları bağışlayandır, bilerek yapılan günahları da tövbeden sonra affedendir.³⁴⁷

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, bir kişiyi babasına nispet ederek çağırmak, Yüce Allah katında doğruluk açısından daha adaletlidir. Eğer bir kişinin babasını bilmiyorsanız, o kişi ya sizin din kardeşlerinizdir veya azatlı kölenizdir. Ona kardeşim veya azatlım deyin. Bu konu hakkında ayet inmeden önce hata yaparak, ayet indikten sonra da unutarak yapmış olduğunuz şeylerden dolayı size günah yoktur. Ancak ayet indikten sonra bilerek yapılan hatalardan dolayı size günah vardır. Yüce Allah hataları affedendir, şeklinde olmuştur.³⁴⁸

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, “onları babalarına nispet ederek çağırmak, Allah katında daha adaletlidir.” “Eğer onların babalarını bilmiyorsanız, onlar dinde kardeşleriniz veya azatlı kölelerinizdir.” Onlara kardeşim veya azatlım deyin. Bu konuda nehiyden önce bilmeyerek yapmış olduğunuz hatalardan dolayı size günah yoktur. Lakin bu konuda nehiyden sonra bilerek yapmış olduğunuz şeylerden dolayı

³⁴⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 507.

³⁴⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 507-508.

³⁴⁸ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 812.

size günah vardır. Yüce Allah hatalardan dolayı sorgulamaz ve bilerek günah işleyenlerin tövbelerini de kabul edendir, şeklinde olmuştur.³⁴⁹

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin ifade ve anlatım tarzı birbirinden farklı olmuştur. Konunun muhtevası bakımından onların açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 2. Talak

1. 2. 1. Talakın Meşru Kılınması

Talak suresinin 1 ve 2. ayetlerinde boşanma konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا

”Ey

Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.” (Talak 65/1)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Peygamberimiz (a.s) ümmetinin imamı ve önderi olduğu için bu ayetteki nida ona olup ayetteki hitap herkes içindir. Bir kadının boşanması istendiği zaman, kadın temizlik halindeyken ve o temizlik süresinde eşi onunla beraber olmadan onu boşamalıdır. Bu boşama en güzel boşamadır, sünnete uygun ve pişmanlıktan uzak bir boşamadır. Bu durumdaki boşama tüm kadınları değil, bir kısım kadınları kapsamaktadır. Çünkü nikâhı kıyılıp kocası henüz kendisiyle beraber olamamış olan kadının iddet beklemeye gerek kalmadığı için, onun boşanması için belli bir zamanı

³⁴⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 334.

beklemeye gerek yoktur.”³⁵⁰ “Bir kadın boşandığı zaman, kadın boşanmadan önce ikamet ettiği evde iddetini beklemelidir. Bu iddet süresi kadının üç temizlik halidir. Boşanan kadın apaçık bir hayasızlık yapmadığı sürece, iddeti bitmeden ikamet ettiği evden çıkartılamaz.”³⁵¹

Bu ayetin bağlamında Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamayı yapmıştır: “Bu ayetteki nida Peygamberimize has olup, hitap umumidir. Peygamberimiz (a.s) ümmetinin imamı olduğu için ona yapılan hitap, onun ümmetine de yapılmıştır. Bir kadının boşanması istendiği zaman, kadın temizlik halindeyken boşanılmalıdır. Ayetin zahirine göre kadının iddet bekleme süresi kadının temizlik hali iledir. Boşamanın iddeti de kadının temizlik durumu ile sayılır. Kadın hayız halindeyken onu boşamak hoş değildir. Boşanma iddeti güzelce sayılıp üç kura tamamlamalıdır.”³⁵² “Boşanılan bir kadın hayasızlık yapmadığı sürece, boşanılmadan önce ikamet ettiği evden çıkartılmamalı ve kendisi de çıkmamalıdır. Bu zikredilen hükümler Yüce Allah’ın koymuş olduğu sınırlardır.”³⁵³

Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: “Bu ayetteki nida Peygamberimize has olarak yapılmış ve hitap herkes içindir. Çünkü Peygamberimiz kendi ümmetinin imamı ve önderidir, ona yapılan hitap tüm ümmetine yapılmıştır. Bir kadının boşanması istendiği zaman, kadın temizlik durumunda iken ve eşi de o süre zarfında onunla beraber olmamış ise boşanmalıdır. Bu en güzel boşanmadır. İddetin süresi güzel sayılmalı ve üç kura tamamlamalıdır.”³⁵⁴ “Boşanılan kadın boşanmadan önce ikamet ettiği evden iddet bekleme süresince çıkartılmamalı ve kendisi de çıkmamalıdır. Ancak apaçık bir hayasızlık yaparsa bu durum hariçtir. Bu

³⁵⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 540-541.

³⁵¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 542.

³⁵² ez-Beydavi, *Envâru’-t-tenzîl*, s. 1038.

³⁵³ el-Beydavî, *Envâru’-t-tenzîl*, s. 1038.

³⁵⁴ en-Nesefî, *Medâriku’-t-tenzil*, II, 694.

ayetten, iddet bekleyen kadına kocası tarafından nafaka verilmesi ve ona barındırma temin edilmesi vacip olduğu anlaşılmaktadır.”³⁵⁵

Talak suresinin 3. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “فَإِذَا بَلَغَ الْأَجَلُ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ”
”بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَمْ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا”
“Boşanan kadınlar iddetlerin sonuna varınca, onları güzelce tutun. Yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki adil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bununla Allah’a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar.” (Talak 65/2)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Boşanılan kadının bekleme süresi bitince, eşi ya ric’a yolu ile onu yanında tutmalıdır, ya da güzel bir şekilde ondan ayrılmalıdır. İkisi arasında anlaşmazlığın meydana çıkmaması için her iki durumda iki adil şahit tutulmalıdır. Ebu Hanife’ye göre ric’i talakta şahit tutmak sünnettir. Şafii’ye göre ric’i talak durumunda şahit tutmak vaciptir, ayrılma durumunda ise şahit tutmak sünnettir.”³⁵⁶

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması da şu şekilde olmuştur: “Boşanılan kadınlarının bekleme süresi bitince, eşleri ya güzel bir geçim ve münasip bir nafaka ile onları ric’a yoluyla yanlarında tutmalıdırlar, ya da onların hakkını kendilerine vererek onlardan ayrılmalıdırlar. Aralarında anlaşmazlık çıkmasın diye her iki durumda iki adil şahit tutulmalıdır. Şahit tutmak sünnettir. Şafii’ye göre ric’at durumunda şahit tutmak vaciptir.”³⁵⁷

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur:

“Boşanan kadının iddet bekleme sürenin sonuna yaklaştığında, onun eşi ya ric’a yoluyla onu yanında tutup kendisine maruf bir şekilde iyilik yapmalıdır. Ya da güzel

³⁵⁵ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 695.

³⁵⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 542.

³⁵⁷ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzil*, s. 1038.

bir şekilde ondan ayrılmalıdır. İkisi arasında anlaşmazlığın çıkmaması için sünnet olarak iki adil şahit tutmaları gerekmektedir.”³⁵⁸

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, Zemahşeri ve Beydavi şahit tutma konusunda mezheplerin görüşünü aktarmışlardır, Nesefi ise mezheplerin görüşünü aktarmamıştır. Ayrıca birinci ayette Zemahşeri, nikâhı kıyılıp, kocası kendisiyle beraber olmadan boşanan kadının iddet bekleye gerek olmayacağı konusuna değinmiştir. Beydavi ve Nesefi ise bu konuya değinmemişlerdir.

Bakara suresinin 231. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَخُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ بِعَظْمِكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ” *“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah’ın ayetlerini eğlenceye almayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab’ı ve hikmeti hatırlayın. Allah’a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakıyla bilendir.”* (Bakara 2/231)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamaları yapmıştır: Bir kişi karısını boşadığı zaman, kadın iddetini beklerken kişi kadına zarar vermeden ya ona dönmelidir. Ya da onun iddetinin bitmesini beklemelidir.³⁵⁹ Eskiden bazı kişiler karısını boşadıkları zaman, kadının iddetinin bitmesine yakın bir zamanda iddetin süresini uzatmak için ona rucu yaparlardı. Bu durum kadına zarar vermektir.³⁶⁰

³⁵⁸ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 695.

³⁵⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 273.

³⁶⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 273-274.

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) de şu açıklamalarda bulunmuştur: Bir kişi karısını boşayıp kadın da iddet süresini beklemeye başlarsa, kişi ya karısına rucu edip ona geri dönmelidir. Ya da iddet süresinin bitmesi için bekletilmelidir. İddet bittikten sonra bir kişi boşadığı karısına geri dönemez.³⁶¹ Bir kişi kadının iddetini uzatmak için ona rucu yapıp onun iddet süresini uzatmamalıdır.³⁶²

Bu ayetin tefsirinde Nesefî (ö. 710/1310) de şu açıklamaları yapmıştır: Eskiden bazı kişiler karısını boşadıkları zaman, onun iddetinin bitmesine yakın bir zamanda onun iddet süresini uzatmak ve ona eziyet vermek için ona dönerlerdi. Bir kişi karısını boşadığı zaman, ona zarar vermeden ya ona dönmelidir. Veya iddetin bitmesi bekletmelidir.³⁶³

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde Müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında, her üç müfessir birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

Bakara suresinin 232. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَُمْ أَزْجَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ” *“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın. Bununla içinizden Allah’a ve ahiret gününe iman edenlere öğüt verilmektedir. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”* (Bakara 2/232)

³⁶¹ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 142.

³⁶² el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 142.

³⁶³ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, I, 129.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, eşler dinin ve aklın gereklerine göre tekrar evlenmek için anlaşsalar, velinin onlara engel olmaması gerekir, şeklinde olmuştur.³⁶⁴

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, boşanan kadının iddeti biterse, dinin gereklerine göre kadın eski eşiyle tekrar evlenmeye karar verirse, onlara engel olunmamalıdır, şeklinde olmuştur.³⁶⁵

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 2. 2. Ric'i ve Bain Talak

Bakara suresinin 229 ve 230. ayetlerinde boşanma konusunda ric'i ve bain talak konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمُ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ الْأُكُودُ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ” “(Dönüş yapabilecek) boşama iki defadır.

Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.” (Bakara 2/229)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Şeri boşanma bir talaktan sonra diğer talak ile boşamadır. Ya da ric'i talak

³⁶⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 274.

³⁶⁵ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 143.

iki defadır, üçüncü talakta dönüş hakkı yoktur.³⁶⁶ Bir erkek bir kadını boşadığı zaman, erkeğin kadına vermiş olduğu mehri ondan geri almak erkeğe caiz değildir, ancak Yüce Allah'ın sınırlarını aşma konusunda korku varsa, koca karısından hul yoluyla bir şey alabilir.³⁶⁷

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Rici talak iki defadır. “Peygamberimiz (a.s)’a üçüncü talak nerde diye soruldu, Peygamberimiz (a.s): Ayettin “iyilik ile bırakmaktır”, kısmını okuyarak cevap verdi.” Ayetin manasında, şeri talak bir talaktan sonra diğer taktır, şeklinde de söylenmiştir.³⁶⁸ Kadına verilen mehri kadından geri almak caiz değildir. Ancak Allah'ın sınırlarını aşmak konusunda korku varsa, kişi karısını hul yapıp ondan bir şey alabilir.³⁶⁹

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Şeri boşama bir talaktan sonra diğer talak ile boşamadır. Ric'i talak iki tanedir.³⁷⁰ Kadına verilmiş olan mehirden bir şey geri almak caiz değildir. Ancak Allah'ın sınırlarını aşmak konusunda korku varsa, hul yoluyla bir kişi karısından bir şey alabilir.³⁷¹

Bakara suresinin 230. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ” *“Eğer* رُجِّعَ غَيْرُهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ *erkekler karısını (üçüncü defa)boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın*

³⁶⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 770-271.

³⁶⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 270-271.

³⁶⁸ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 141.

³⁶⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 141.

³⁷⁰ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 128.

³⁷¹ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 128.

ile kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.” (Bakara 2/230)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir kişi ikinci talaktan sonra üçüncü talak ile karısını boşarsa, ona ric'a hakkı yoktur. Ancak kadın bir başkasıyla evlenip ondan boşanırsa, eski eşi onunla tekrar evlenebilir.³⁷²

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Bir kişi iki talaktan sonra karısını boşarsa, ona geri dönemez. Ancak kadın gidip başka bir kişiyle evlenip sonra ondandan boşansa, eski eşiyle tekrar evlenebilir.³⁷³

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) de açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir kişi üçüncü talak ile karısını boşarsa, kadın ikinci bir kişiyle evlenip ondan da boşanırsa, ancak eski eşiyle tekrar evlenebilir.³⁷⁴

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak birinci ayette geçmekte olan “talak iki defadır” bölümünün açıklamasını, Beydavi, ric'i talak iki defadır, şeklinde açıklamaktadır. Zemahşeri ve Neseî ise bir talaktan sonra diğer talak ile boşama şeklinde açıklamaktadırlar. Hulasa olarak üçünün görüşü de ric'i talak iki defadır, şeklinde olmuştur.

1. 2. 3. İlâ

Bakara suresinin 226 ve iki 227. ayetlerinde ilâ konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ” “Eşlerine

³⁷² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 272.

³⁷³ el-Beydavî: *Envâru't-tenzîl*, s. 141-142.

³⁷⁴ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 128.

yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”
(Bakara 2/226)

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: İla, hanımına yaklaşmamak için yemin etmektir. Bunun süresi dört aydır. Hanımını ila eden bir kişi dört aydan önce ona yaklaşırsa yemin kefareti verir. Dört ay geçtikten sonra hanımına yaklaşmazsa, Ebu Hanife’ye göre adamın bir talakı düşer. Şafii’ye göre ilanın süresi dört aydır. Bu süre dolduktan sonra hanımını ila eden kişi ya iladan vazgeçip hanımına yaklaşır ya da hâkim onun eşini boşar.³⁷⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi(ö. 685/1286) şu açıklamalara yer vermiştir: İla, bir kişinin hanımıyla beraber olmaması için yemin içmesidir. İla (إيلاء) kelimesi (علي) edatı ile kullanılıp geçişli olur, burada yemin manasını taşıdığı için (من) edatı ile geçişli olmuştur.³⁷⁶ Bu yeminin süresi dört aydır, bu süre zarfında kişi hanımına yaklaştırmaya veya boşanmaya sevk edilmez. Yemin içen bir kişi dört aydan önce hanımına yaklaşırsa, kendisine yemin kefareti gerektirir.³⁷⁷

“وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ” “Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Bilinizin ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Bakara 2/227)

Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, iddet süresi geçtikten sonra hanımına dönmeyenler hanımından ayrılmış sayılırlar, şeklinde olmuştur.³⁷⁸

Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, hanımını boşamak için samimi olanlar, Yüce Allah onların talakını işitir, şeklinde olmuştur.³⁷⁹

³⁷⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 266.

³⁷⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 139.

³⁷⁷ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 139.

³⁷⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 266.

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, Zemahşeri ve Beydavi'nin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Nesefi ise bu ayetlerin tefsirinde bir açıklamada bulunmamıştır.

1. 2. 4. Zihar ve Kefareti

Mücadele suresinin ilk dört ayetlerinde zihar ve ziharın kefareti değinilerek şöyle buyrulmuştur: “قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ”

“Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Mücadele 58/1)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bir rivayete göre, Evs bin Samit'in hanımı olan Havle bint-i Salebe Peygamberimiz (a.s)'a gelerek şöyle dedi: Ben gençken Evs benimle evlendi, yaşım ilerleyip karnım çıkınca -evlatlarım çoğalınca- beni annesi gibi yaptı. Benim küçük çocuklarım var, onları ona verirsem perişan olurlar, yanıma alırsam acıkırlar. Peygamberimiz (a.s): Senin hakkında yanımda bilgi yoktur, diye buyurdu. Başka bir rivayette Peygamberimiz (a.s): Sen ona haram oldun, şeklinde buyurdu. Kadın, ey Allah'ın elçisi! Kocam talakı zikretmemiş, o ancak çocuklarımla babası ve bana insanların en sevimlisidir, dedi. Peygamberimiz (a.s): Sen ona haram oldun, buyurdu. Kadın da ben şikâyetimi Yüce Allah'a ederim dedi ve bu ayet nazil oldu.”³⁸⁰

Bu ayetin bağlamında Beydavi (ö. 685/1286) de Zemahşeri'nin zikrettiği rivayeti aktararak şu açıklamalarda bulunmuştur: “Evs bin Samit hanımı olan Havle bint-i Salebi zihar yaptı. O da gelip Peygamberimiz (a.s)'dan fetva istedi.

³⁷⁹ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 139.

³⁸⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 472.

Peygamberimiz (a.s): Sen ona haram oldun, şeklinde buyurdu. Kadın, kocam beni boşamamış ki dedi. Peygamberimi (a.s): Sen ona haram oldun, şeklinde tekrarladı. Kadın da çocukları küçük oldukları için üzüldü ve Yüce Allah’a şikâyetini yaptı, sonra bu ayetler nazil oldular.”³⁸¹

Bu ayetin bağlamında Neseî (ö. 710/1310) de konuyla ilgili geçen rivayeti aktararak şu açıklamalarda bulunmuştur: “Evs bin Samit, hanımı olan Havle bint-i Saleb’i zihar yaptı, o da Peygamberimiz (a.s)’a gelerek şöyle dedi: Ben genç iken Evs benimle evlendi, yaşımla ilerleyip karnım çıkınca -evlatlarım çoğalınca- beni annesi gibi yaptı. Benim küçük çocuklarım var, onları ona verirsem perişan olurlar, yanıma alırsam acıkırlar. Peygamberimiz (a.s): Senin hakkında yanımda bilgi yoktur, diye buyurdu. Başka bir rivayette Peygamberimiz (a.s): Sen ona haram oldun, şeklinde buyurdu. Kadın, ey Allah’ın elçisi! Kocam talakı zikretmemiş, o ancak çocukları babası ve bana insanların en sevimlisidir, dedi. Peygamberimiz (a.s): Sen ona haram oldun, şeklinde yine tekrarladı. Kadın da ben şikâyetimi Yüce Allah’a ederim dedi ve bu ayet nazil oldu.”³⁸²

Mücadele suresinin 2. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُم مِّنْ نِّسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْتَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَرُؤَا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ *“içinizden kadınlarına zihar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”* (Mücadele 58/2)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bir kişi kendi hanımına sen benim için annemin sırtı gibisin demesi, boş

³⁸¹ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 1016.

³⁸² en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, II, 654.

bir sözdür.” Bir kişinin gerçek annesi ancak kişiyi doğuran annesidir. Sütanneler ve Peygamberimizin hanımları da anne hükmündedirler. Çünkü Yüce Allah, onları anne hükmüne koymuştur.³⁸³ Hanımını zihar yapan kişinin sözü yalan ve batıl bir söz olup, hakikat ve şer-i hükümler onu kabul etmezler.³⁸⁴

Bu ayetin bağlamında Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Zihar, bir kişinin hanımına sen benim için annemin sırtı gibisin” demesidir. Sonra fakihler kişiye mahrem olan diğer kadınları da buna tabi etmişlerdir. Zihar cahiliye dönemindeki yemin âdetindendir. Bir kişinin hanımı haramlık açısından kişinin annesine benzetilemez. Kişinin sütannesi ve Peygamberimizin (a.s) hanımları da gerçek anne hükmündedirler.³⁸⁵ Hanımını zihar yapan bir kişi, boş ve hakikatten uzak bir söz söylemiştir. Bir kişi hanımını annesine benzetemez, şer-i hükümler bunu kabul etmezler.³⁸⁶

Bu ayetin bağlamında Nesefî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Zihar cahiliye dönemindeki Arapların yemin adetlerindendir. Bir kişi hanımını zihar ederek ona sen benim için annemin sırtı gibisin demesi ile o kişinin gerçek annesi olamaz. Kişinin gerçek annesi kişiyi doğuran annesidir. Sütanneler ve Peygamberimizin (a.s) hanımları gerçek anne hükmündedirler.³⁸⁷ Hanımını zihar yapan bir kişi, hakikatin ve şer-i hükümlerin kabul etmediği hakikatten uzak bir söz söylemiştir.³⁸⁸

³⁸³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 473.

³⁸⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 473.

³⁸⁵ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 1016.

³⁸⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 1016.

³⁸⁷ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 655.

³⁸⁸ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 655.

Fıkıh kitaplarında zıhar, bir kişinin kendi karısını veya karısının bir azasını kendisine mahrem olan kadınlara benzetmesidir.³⁸⁹ Bir kişi kendi karısına sen bana annemin sırtı gibisin demesi zıhardır. Zıhar yapan bir kişi kefarete vermeden karısı ona helal olmaz,³⁹⁰ şeklinde geçmektedir.

Mücadele suresinin 3. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا”
“Kadınlardan zıhar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Mücadele 58/3)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Karısını zıhar yapıp, sonra söylediklerinden dönecek olanlar, ancak bir köle azat ettikten sonra eşiyle birbirine dokunabilirler. Bu ayetteki dokunma, cima veya şehvetle dokunmak anlamındadır.³⁹¹ Zıhar, bir kişinin kendi karısını annesinin sadece sırtına benzetmesi değil, vücudun tümüne şamil gelecek olan baş, yüz ve boyun gibi azalarına veya kişiye bakılması haram olan annesinin karnı ve bacaklarına da benzetmesidir. Kişiye mahrem olan kız, kız kardeş, üvey anne, büyük anne, hala, teyze ve gelin anne hükmündedirler.³⁹² Zıhar yapan kişi kefarete vermezse, karısı konuyu hâkime taşıma hakkına sahiptir. Azat edilmesi gereken köle mutlak olup hem Müslüman hem de kâfir köleyi kapsamaktadır. Şafii'ye göre zıhar

³⁸⁹ İbrahim bin Muhammed bin İbrahim el-Halebi, *Mecmau'l-enhur fi Şerhi Multeka'l-ebhur*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1998, I, 114.

³⁹⁰ el-Fereğani, *el-Hidaye*, II, 265.

³⁹¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 476.

³⁹² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 476.

kefaretinde azat edilmese geren köle, kısas kefaretindeki köle gibi Müslüman olması gerekir.³⁹³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Hanımını zihar yapıp sonra geri dönüş yapanların, hanımıyla birbirine dokunmadan önce bir köle azat etmesi gerekir. Kısastaki köleye kıyas edilerek, bize göre kölenin Müslüman olması gerekir. Buradaki lafız umum olup, kefareten önce erkek ve kadının birbirine dokunması, her ikisi için haramdır.³⁹⁴

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Karısını zihar yapıp, sonra söylediklerinden dönecek olanlar, ancak bir köle azat ettikten sonra, eşiyle birbirine dokunabilirler. Azat edilmesi gereken kölenin lafzı mutlak olup, Müslüman veya kâfir köle fark etmez. Bu ayetteki dokunmak cima veya şehvet ile dokunma manasındadır.³⁹⁵ Zihar, bir kişinin hanımını annesinin sırtına benzetmesidir. Bir kişi hanımını annenin tümüne şamil gelebilecek bir azaya benzetmesi veya kişiye bakılması haram olan annesinin karnı ve bacağına da benzetmesi de aynı hükümdedir. Kişiye mahrem olan kadınlar da annenin hükmündedirler.³⁹⁶

Mücadele suresinin 4. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ”
“Kim” “قَبْلَ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فِإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ”
(köle azat etme imkânı) bulmazsa, eşine dokunmadan önce ard arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar, Allah'a ve Resulüne hakkıyla iman edesiniz, diyedir. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır.” (Mücadele 58/4)

³⁹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 476.

³⁹⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 1016-1017.

³⁹⁵ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 655.

³⁹⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 655.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Karısını zihar eden bir kişinin köle azat etmeye gücü yetmezse, o kişi iki ay üst üste oruç tuttuktan sonra eşine dokunabilir, iki ay tamamlamadan eşine dokunursa, yeniden oruca baştan başlamalıdır. İki ay üst üste oruç tutmaya gücü yetmeyen kişinin altmış kişi fakire yemek vermesi gerekir. Ebu Hanife'ye göre her fakire, buğdaydan yarım say verilmesi gerekir, diğer yiyeceklerden ise bir say verilmesi gerekir. Şafii'ye göre ise her fakire, kişinin memleketinin yiyeceğinden bir mud verilmesi gerekir.”³⁹⁷

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Hanımını zihar yapan kişi, köleyi azat etme imkânı bulmazsa, eşiyle birbirine dokunmadan önce iki ay üst üste oruç tutması gerekir. Mazeretsiz olarak orucunu yiyen kişi, oruca yeniden baştan başlamalıdır. Mazeretten dolayı orucunu yiyen kişi hakkında ihtilaf vardır. Oruç tutan kişi geceleyin hanımıyla ilişki yaşarsa, bize göre oruca zarar vermez. Ebu Hanife ve İmam Malik'e göre oruca zarar verir. Hastalıktan veya yaşlılıktan dolayı iki ay üst üste oruç tutmaya gücü yetmeyen kişinin altmış fakiri doyurması gerekir. Her bir fakire fitre olarak verilmesi gereken yiyeceklerden bir mud verilmesi gerekir. Ebu Hanife'ye göre buğdaydan yarım say, diğer yiyeceklerden ise bir say verilmesi gerekir.”³⁹⁸

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Hanımını zihar yapan bir kişi köleyi azat etme imkânı bulmazsa, ancak iki ay üst üste oruç tuttuktan sonra hanımına dokunabilir. İki ay oruç tutmaya gücü yetmeyen kişinin altmış fakire yiyecek vermesi gerekir. Her bir fakire buğdaydan yarım say, diğer yiyeceklerden bir say vermesi gerekir.”³⁹⁹

³⁹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 476.

³⁹⁸ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1017.

³⁹⁹ en-Nesefî, *Medarikut't-tenzîl*, II, 656.

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak azat edilmesi gereken kölenin vasfı ve fakire verilmesi gereken yiyeceğin miktarı konusunda Beydavi, Şafii mezhebinin görüşünü Nesefi ise Hanefi mezhebinin görüşünü tercih etmişlerdir. Üçüncü ayettin açıklamasında Beydavi annenin hükmündeki kadınlara değinmemiştir. Ayrıca Nesefi'nin son ayetteki açıklaması Zemahşeri ve Beydavi'nin açıklamalarından daha kısa olmuştur.

1. 2. 5. Halvetten Önce Boşanmak

Ahzab suresinin 49. ayetinde halvetten önce gerçekleşen boşanma konusuna değinilerek şöyle buyrulur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ”
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ
”Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.” (Ahzab 33/49)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bir kadın ve bir erkek birbirine dokunmanın mümkün olabileceği bir ortamda baş başa kalsalar, birbirine dokunmasalar bile, bu durum sahih bir halvettir ve birbirine dokunmak hükmündedir. Kadının mehri belirlenmeden, halvetten önce kadın ve erkek boşansalar kadına mut'a verilmesi gerekir. Ebu Hanife'ye sadece bu durumda kadına mut'a verilmesi gerekir. Kadının mehri belirlenirse bu durumda ihtilaf vardır.”⁴⁰⁰

Bu ayetin bağlamında Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamayı yapmıştır: “Mü'min bir kadın ile nikâh kıyılıp, kocası onunla ilişki yaşamadan onu boşarsa, onun için bir iddet bekleme hakkı yoktur. Ayetin zahirine göre erkek ve kadın arasında birbirine dokunma olmadan, sadece halvet yaşanırsa iddet bekleme gerek yoktur. Bu ayette

⁴⁰⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 536.

mü'min kadınların lafzı has olarak zikredilmiş, hüküm ise geneldir.”⁴⁰¹ “Burada mü'min bir erkeğin mü'min bir kadınla evlenip nesebinin seçmesine dikkat edilmesi gerektiğine bir uyarı vardır. Kadının mehri belirlenmeden, kadın ile erkek arasında dokunma meydana gelmeden önce boşanma olursa, kadına mut'a verilmesi gerekir. Kadının mehri belirlenirse kadına mehrinin yarısını verilmesi gerekir.”⁴⁰²

Bu ayetin bağlamında Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Mü'min bir kadın ile nikâh kıyılıp, kocası ona dokunmadan onu boşarsa, onun için ideet bekleme gerek yoktur. Mümin kadın has olarak zikredilmiş, hüküm ise geneldir. Burada mü'min bir erkeğin öncelikli olarak mü'min bir kadınla evlenmesi gerektiğine bir uyarı vardır. Sahih halvet de birbirine dokunmak gibidir. Mut'a, mehri belirlenmeden ve kendisiyle ilişki yaşanmadan boşatılan kadına bir miktar mal vermektir.⁴⁰³

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında zaman, genel olarak müfessirlerin açıklamaları birbirine yakındır. Ancak Zemahşeri ve Neseî sahih halveti dokunmak hükmünde kabul etmişlerdir. Beydavi ise sadece sahih halveti dokunmak hükmünde kabul etmeyip, ayetin zahirine göre açıklamada bulunmuştur.

1. 2. 6. Eşler Arasında Çözüm Bulmak

Nisa suresinin 34 ve 35. ayetlerinde eşler arasında çözüm bulma konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ”
فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا
تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا” “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü

⁴⁰¹ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 822.

⁴⁰² el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 822.

⁴⁰³ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 350.

Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da 'gayb'ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.” (Nisa 4/34)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Yüce Allah, erkeklere bazı özellikler vermiştir. Bunlardan bazıları şunlardır; akıl, ciddiyet, kuvvet, yazarlık, ata binicilik, ok atmak, peygamberlerin erkeklerden gönderilmesi, büyük âlimlerin erkeklerden olmaları, büyük ve küçük imamların erkeklerden olmaları, erkeklerin ezan ve hutbe okuması, kısas ve cezalarda yalnız erkeklerin şahitliğinin kabul olunması, mirasta erkeklerin fazla pay alması gibi şeylerdir. Erkeklerin kendi mallarından kadınlara mehir ve nafaka vermesi de erkekler için bir özelliktir.”⁴⁰⁴ “İyi kadınlar eşlerine karşı namuslu, şefkatli, iffetli ve mutidirler. Kadınlar baş kıldırırlarsa, onlara nasihat edilir. Nasihat fayda vermezse, onların yatakları ayrılır. Bu da fayda vermezse, son çare olarak onlara hafif bir darp vurulur. Kadının yüzüne vurulmaz, kadına yara yapan bir şey vurulamaz ve kadının kemiği kırılmayacaktır.”⁴⁰⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Erkekler kadınların koruyup kollayıcıdırlar. Yüce Allah, erkekleri akıl bakımından mükemmel ve tedbir açısından iyi, iş görme ve ibadetleri yerine getirme konusunda güçlü kılmıştır. Bundan dolayıdır ki Yüce Allah, peygamberliği ve imameti erkeklere has kılmış, bazı konularda şahitlik yapmak, cihad ve cuma namazına

⁴⁰⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 495.

⁴⁰⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 496.

gitmek erkeklere farz kılmış, mirasta erkeklerin payını kadınların payından fazla yapmış ve nesebi de erkeklere nispet etmiştir.”⁴⁰⁶ “Evliliğin hukukuna riayet eden kadınlar, Yüce Allah’ın onları koruma sayesinde, onların eşleri evde olmadıkları zaman, onlar nefsi ve malı korurlar. Asi olan kadınlar ise onlara nasihat edilir. Kendilerine nasihat fayda vermezse, onların yatakları ayrılır. Bu da onlara yarar sağlamazsa, onlara hafif bir darp vurulur. Kadınlar kocalarına itaat ederlerse, onların aleyhine bir yol aranmayacaktır.”⁴⁰⁷

Bu ayetin tefsirinde Nesefî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Yüce Allah kadınlara karşı erkeklere bazı özellikler vermiştir. Bu özellikler; akıl, ciddiyet, kuvvet, savaş, orucu tam tutması, namazın tamamını kılması, peygamberlerin ve halifelerin erkeklerden olmaları, cuma namazının erkeklere farz olunması, erkeklerin ezan ve hutbe okuması, kısas ve cezalarda yalnız erkeklerin şahitliğinin kabul olunması, mirasta erkeklerin fazla pay alması, nesebin erkeklere nispet edilmesi gibi özelliklerdir.”⁴⁰⁸ “Kadınlar iki kısma ayrılırlar. Birinci kısım kadınlar, eşlerine karşı itaatkârdırlar. Namusunu, iffetini korular. İkinci kısım kadınlar ise, eşlerine karşı asi olan kadınlardır. Bunlara nasihat edilir. Nasihat sert kalpleri yumuşatan sözlerdir. Nasihat fayda vermezse kadının yatağı ayrılır. Bu da fayda vermezse, ona hafif bir darp vurulur. Kocalarına itaat ederlerse, onlara karşı başka bir yol aranmaz.”⁴⁰⁹

Müfessirlerin yukarıdaki açıklamalarına bakıldığı zaman, müfessirler birbirine yakın açıklamada bulunmuşlardır. Ancak Zemahşeri ve Nesefî’nin açıklamalarına bakıldığında, erkeklere verilen bazı özelliklerden dolayı erkekler kadınlardan daha

⁴⁰⁶ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzil*, s. 235.

⁴⁰⁷ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzil*, s. 235.

⁴⁰⁸ en-Nesefî, *Medâriku’l-tenzil*, I, 250.

⁴⁰⁹ en-Nesefî, *Medâriku’l-tenzil*, I, 251.

faziletli olmuşlardır. Beydavi'nin açıklamalarına bakıldığı zaman, erkeklere verilen bazı özelliklerden dolayı, erkekler kadınların koruyucu ve kollayıcısı olmuşlardır.

Nisa suresinin 34. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “فَاتَّبِعُوا حُكْمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحُكْمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ” *“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.”* (Nisa 4/35)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144), eğer kadın ile kocasının arasının bozulmasından endişe edilirse, erkeğin ve kadının ailelerinden birer hakem gönderilir. Aileden olan hakemler, kişinin durumunu daha iyi bilirler, şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁴¹⁰

Beydavi'nin (ö. 685/1286) de açıklaması, eğer kadın ile kocasının arasında ihtilaf çıkmaktan korkulursa, onlara yakın olan kişiler, onların durumunu daha iyi bildikleri için, erkek tarafından bir kişi ve kadın tarafından da bir kişi hakem olarak belirlenirler, şeklinde olmuştur.⁴¹¹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

1. 2. 7. Eşler Arasında Lian

Nur suresinin 6, 7, 8 ve 9. ayetlerinde eşler arasında lian konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ” *“Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru*

⁴¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 496.

⁴¹¹ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 236.

söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir.” (Nur 24/6-7)

“وَيَذُرُّهَا الْعَذَابُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (8) وَالْحَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ”

“Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defa da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır.” (Nur 24/8-9)

Bu ayetlerin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Karısına zina isnat eden bir kişi Müslüman, hür, buluğ çağına ermiş ve akıllı olursa, kadın da namuslu sıfatı taşırsa, ikisi arasında lian gerçekleşir. Koca köle olsa veya iftira konusunda kendisine had uygulanmış biri olursa, kadın da namuslu biri olursa, kocaya iftira atma cezası uygulanır. İmama intikal edilmedikçe lian uygulanmaz.⁴¹² “Lianda ilk önce koca dört defa Allah'a yemin ederek ben doğru konuşan kişilerdenim diyecek, beşinci defa da eğer yalan söylüyorsam, Allah'ın laneti benim üzerime olsun, şeklinde diyecektir. Kadın da dört defa ben Allah'a yemin ederim ki, kocam bana isnat ettiği şey konusunda yalancıdır diyecek, beşinci defa da eğer kocam doğru söylüyorsa, Allah'ın gazabı benim üzerime olsun, şeklinde diyecektir. Şafii'ye göre koca ayakta yemin edecek, kadın oturur. Kadın da yemin ederken ayağa kalkacak, koca oturacaktır.”⁴¹³

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bu ayet Hilal bin Ümeyye hakkında nazil olmuştur. Karısına zina isnat eden kişinin kendisinden başka şahitleri olmazsa, birinin şahitliği dört defa şahitliktir. Koca dört defa Allah'a yemin ederek ben doğru söyleyen kişilerdenim

⁴¹² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 210.

⁴¹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 210.

diyecek, beşinci defa da eğer ben yalan söylüyorsam Allah'ın laneti benim üzerime olsun, şeklinde diyecektir. Bize göre lian fesihtir. Ebu Hanife'ye göre hâkimin eşleri boşamasıdır. Kadın da dört defa Allah'a yemin ederek benim kocam yalan söyleyen kişilerdendir diyecek, beşinci defa da eğer kocam doğru söylüyorsa, Allah'ın gazabı benim üzerime olsun, şeklinde diyecektir.”⁴¹⁴

Bu ayetin bağlamında Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Karısına zina isnat eden bir kişi dört defa Allah'a yemin edip ben doğru söyleyen kişilerdenim diyecek, beşinci defa da eğer ben yalan söylüyorsam Allah'ın laneti benim üzerime olsun, şeklinde diyecektir. Kadın da dört defa Allah'a yemin ederek benim kocam yalan söyleyen kişilerdendir diyecek, beşinci defa da eğer kocam doğru söylüyorsa, Allah'ın gazabı benim üzerime olsun, şeklinde diyecektir. Kadın ile kocası şahitlik eden kişilerden olsalar, aralarında lian gerçekleşir.”⁴¹⁵ “Lian yapan kişiler hâkimin onları ayrılmasıyla ayrılırlar. Züfer'e göre lian bain talaktır. Şafîi, Ebu Yusuf ve Züfer'e göre lian yapan kişiler ebediyen birbirine haram olurlar. Lian ayeti Hilal bin Ümeyye hakkında nazil olmuştur.”⁴¹⁶

Yukarıdaki ayetlerin açıklamalarında müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, mezheplerinin görüşünü aktarma konusunda Beydavi Şafîi mezhebinin görüşünü, bize göre şeklinde aktarmıştır. Nesefî de Hanefî mezhebinin görüşünü, bize göre şeklinde aktarmıştır. Zemahşeri ise mezheplerinin görüşünü bağımsız olarak vermiştir.

⁴¹⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 702.

⁴¹⁵ en-Nesefî, *Medatiku't-tenzil*, II, 151.

⁴¹⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 151.

1. 3. İddet Süresi

1. 3. 1. Boşanan Kadının İddet Bekleme Süresi

Bakara suresinin 228. ayetinde boşanan kadınların üç kur iddet beklemeleri gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ

مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْنَهُنَّ

بِأَلْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَى نِجَاسَاتِهِمْ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ” *“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli*

(hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer, Allah’a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah’ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Bakara 2/228)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekildedir: Boşanan kadının lafzı, umumi olup eşiyle halvet yaşayıp sonra boşanan kadın demektir. Buradaki cümle haberî cümle olup emir manasındadır. Emir cümleinin haber şeklinde gelmesi tekit içindir.⁴¹⁷ Kur’u, kadının hayız görme durumu anlamındadır. Erkekler ric’i talak durumunda eşleri geri alma hakkına sahiptirler. Örfе göre Erkeklerin kadınlara karşı bazı haklar vardır ve kadınların da erkeklere karşı bazı hakları vardır. Buradaki haklar, hakkın aynı cinsten olması gerekmez. Buradaki haklar, vacibe karşı vacip şeklindedir.⁴¹⁸

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Boşanan kadından maksat, eşiyle halvete girdikten sonra boşanan kadın demektir. Eşiyle halvete girmeyen kadının iddet süresi farklıdır. Buradaki cümle haberî cümle

⁴¹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 267-268.

⁴¹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 269.

olup inşai cümle manasındadır. Ayetin manası üç kur beklesinler, şeklindedir.⁴¹⁹ Kuru (قروء), kurun (قراء) çoğuludur. Hem kadının hayız görme durumu manasına gelir, hem de iki hayız arasındaki temizlik manasına gelir. Bu ayetteki manası temizlik manasındadır. Hanefilere göre hayız manasındadır.⁴²⁰ Kadınların eşleri, kadınları nikâhlarına geri alma hakkına, talak ric'i ise, ric'a yapıp onları geri alma hakkına sahiptirler. Kadınların da erkeklere karşı bazı hakları vardır.⁴²¹

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Boşanan kadından maksat, eşiyle halvete girip sonra boşanan kadın demektir. Buradaki cümle haberî cümle olup emir manasındadır. Kur'u, kadının hem hayız görme durumu manasına gelir, hem de iki hayız arasındaki temizlik manasına da gelir. Burada kur'u, kadının hayız göreme hali manasındadır. Şafii'ye göre kur, kadının iki hayız arasındaki temizlik manasındadır.⁴²² Bir kadının eşi, kadına ric'a edip, onu geri alma hakkına sahiptir. Bu ayette ric'i talakın beraberliğe mâni olmadığına bir delildir. Kadınların erkeklere karşı nafaka ve mehir gibi bazı hakları vardır.⁴²³

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak mezheplerinin ihtilaf etmiş oldukları üç kur kelimenin manası konusunda, Zemahşeri ve Nesefî Hanefî mezhebinin görüşünü tercih etmişlerdir. Beydavi ise Şafii mezhebinin görüşünü tercih etmiştir.

⁴¹⁹ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 140.

⁴²⁰ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 140.

⁴²¹ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 140.

⁴²² en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 126.

⁴²³ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 127.

1. 3. 2. Kocası Ölen Kadının İddet Bekleme Süresi

Bakara suresinin 234 ve 235. ayetlerinde kocası ölen kadının dört ay ve on gün iddet beklemesi gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا

”يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ”

“içinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) bekler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Bakara 2/234)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, eşi vefat eden bir kadın, dört ay ve on gün iddet bekler. İddet süresi biterse, meşru olanı konusunda kimseye günah yoktur, şeklinde olmuştur.⁴²⁴

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, kocası vefat eden bir kadının dört ay ve on gün iddet beklemesi gerekir. Bir kadın hamile kaldığında, genelde cenin üçüncü ve dördüncü aylarda hareket eder. Ceninin tam belirgin olabilmesi için on gün daha beklemelidir. Buradaki lafız umumi olup hem Müslüman kadını hem de ehl-i kitap kadını kapsar. İcma, hamile olan kadını talak suresinin dördüncü ayetinde geçen “hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer” (talak 65/4) ayetin kısmı ile tahsis etmiştir, şeklinde olmuştur.⁴²⁵

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklamaması, içinizden vefat edip arkasında e ini bırakan kişinin eşleri, dört ay on gün iddet beklerler. Kadınların iddet bekleme süresi bitince meşru bir şekilde evlenme konusunda hiç kimseye bir günah yoktur, şeklinde olmuştur.⁴²⁶

⁴²⁴ ez-Zemahşeri: *el-Ke   f*, I, 278.

⁴²⁵ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 144.

⁴²⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 132.

Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında şu bilgilere yer verilmiştir: Kocasının nikâhında kocasıyla sahih bir halvet yaşayıp kocası ölen kadının iddet bekleme süresi dört ay on gündür. Kocasının nikâhında kocasıyla sahih bir halvet yaşamayan kadının iddet beklemesi yoktur.⁴²⁷ İster büyük olsun, ister küçük olsun kocası ölen hür kadının iddet bekleme süresi dört ay on gündür. Cariye kadının iddeti ise hür kadının iddet süresinin yarısı olup iki ay ve beş gündür.⁴²⁸

Bakara suresinin 235. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةٍ” النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرُضُوا بَيْنَهُنَّ الْوَسْطَةَ الَّتِي كَانَتْ بَيْنَ الْوَدَّاعِ وَالْمُتَزَوِّجَاتِ” *“Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlara gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin. Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın. Şuna da bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah’a karşı gelmekten sakının ve yine şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır, halimdir. (Hemen cezalandırmaz, Mühlet verir.)”* (Bakara 2/235)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, kapalı anlatım, bir kişi iddet bekleyen bir kadına sen güzelsin, sen salih bir kadınsın, evlenmek benim maksadımdır, umulur ki Yüce Allah salih bir kadını bana nasip eder gibi ve bunlara

⁴²⁷ Muhammed bin Ahmet bin Ebi Sehl Şemsüleimme es-Serahsi, *el-Mebsut*, Daru’l-Marife, Beyrut, Lübnan, 1993, VI, 30.

⁴²⁸ Muhammed bin Ahmet bin Ebi Ahmet Ebu Bekr Alâeddin es-Semerkandi, *Tufatü’l-fukaha*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1994, II, 243.

benzer ifadelerdir. İddet bekleyen bir kadına, ben seninle evlenmek istiyorum gibi açık olarak bir söz söylememelidir, şeklinde olmuştur.⁴²⁹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, üstü kapalı anlatım, hakiki veya mecaz anlatım lafzı olmaksızın maksadını belirtmektir. Buradaki kadından maksat eşi vefat eden kadındır. Kapalı anlatım ise sen iyi birisin veya ben evlenmek isterim, gibi ifadelerdir, şeklinde olmuştur.⁴³⁰

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, kapalı anlatım, açık bir şekilde değil, ima şeklinde sen güzel bir kadınsın, sen salih bir kadınsın, benim amacım evlenmektir gibi ifadelerdir, şeklinde olmuştur.⁴³¹

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 3. 3. Adet Görmeyen Kadının İddet Süresi

Talak suresinin 5, 6 ve 7. ayetlerinde yaşı ilerleyip adetten kesilsen veya yaşı küçük olup henüz adet görmeyen ya da hamilelikten dolayı adet görmeyen kadınların iddet bekleme sürelerine değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَاللَّائِي يَكْسَنُ مِنْ”
الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضُنَّ وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ

“Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.” (Talak 65/4)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamaları yapmıştır: “Bir rivayete göre bir kısım insanlar, hayız gören kadının iddet süresini bildik, hayız

⁴²⁹ ez-Zemahşer, *el-Keşşâf*, I, 278.

⁴³⁰ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 145.

⁴³¹ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 132.

görmeyen kadının iddet süresi nedir, diye dediler. Sonra bu ayeti kerime nazil oldu.”⁴³² “Yaşı ilerlediği için hayız görmeyen, iddet süresi hakkında tereddüt edilen kadının iddet süresi ile yaşı küçük olup henüz hayız görmeyen kadınların iddet bekleme süresi üç aydır. Hamile kadının iddet bekleme süresi ise doğum yapıncaya kadarki süredir. Mutlak olarak hamile kadının iddet süresi doğumla birlikte sona erecektir.”⁴³³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamaları yapmıştır: “Yaşı ilerleyip hayız görmeyen kadının iddet bekleme süresi ile yaşı küçük olup henüz hayız görmeyen kadınların iddet bekleme süresi üç aydır.”⁴³⁴ “Bir rivayete göre boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli beklerler.” “Bakara 2/228. ayet inince, âdet görmeyen kadının iddet bekleme süresi ne kadardır, diye denildi ve bu ayet nazil oldu. Hamile kadın ister boşanmış olsun, ister kocası ölmüş olsun mutlak olarak onun iddet bekleme süresi doğum yapıncaya kadardır.”⁴³⁵

Bu ayetin tefsirinde Nesefî (ö. 710/1310) de Zemahşeri’nin naklettiği rivayeti aktararak şu açıklamaları yapmıştır: “Bir rivayete göre, bir kısım insanlar, hayız gören kadının iddet bekleme süresini bildik, hayız görmeyen kadının iddet bekleme süresi nedir, diye sordular. Sonra bu ayet nazil oldu.”⁴³⁶ “Yaşı ilerlediği için hayız görmeyen kadının iddet bekleme süresi ile yaşı küçük olduğundan dolayı adet olmayan kadınların iddet bekleme süresi üç aydır. Hamile kadının iddet bekleme süresi ise doğum yapıncaya kadarki süredir. Bu süre hem boşanmış kadının hem de kocası ölmüş olan hamile kadının iddet süresidir.”⁴³⁷

⁴³² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 544.

⁴³³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 544-545.

⁴³⁴ el-Beydavî, *Envâru’-t-tenzil*, s. 139.

⁴³⁵ el-Beydavî, *Envâru’-t-tenzil*, s. 1039.

⁴³⁶ en-Nesefî, *Medâriku’-t-tenzil*, II, 695.

⁴³⁷ en-Nesefî, *Medâriku’-t-tenzil*, II, 696-697.

Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında, boşanan kadının iddet bekleme süresi üç aybaşı adet görme süresidir. Yaşı küçük olup adet görmeyen veya yaşı büyük olup adetten kesilen kadının iddet bekleme süresi üç aydır,⁴³⁸ şeklinde geçmektedir.

Talak suresinin 5. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ” “İşte bu, Allah’ın size indirdiği emirdir. Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükâfatını büyütür.” (Talak 65/5)

Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, bu tur kadınların iddet bekleme süresi ile ilgili Yüce Allah’ın indirdiği hükümler böyledir, şeklinde olmuştur.⁴³⁹

Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, bu konularla ilgili yüce Allah’ın indirdiği hükümler böyledir. Kim Allah’ın hükümleri konusunda Allah’tan korkup o hükümlere riayet ederse Yüce Allah onun kötülüklerini örter. Çünkü iyilikler kötülükleri yok ederler, şeklinde olmuştur.⁴⁴⁰

Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması, bu kısım kadınların iddet süresi ile ilgili hükümler, Yüce Allah’ın emri olup Yüce Allah onları Levh-i Mahfuzdan indirmiştir, şeklinde olmuştur.⁴⁴¹

Talak suresinin 6. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأَمْرُهُمَا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَرْتَ فَتَضَرَّعْ لَهُ الْآخَرَى” “Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir

⁴³⁸ es-Semerkandi, *Tühfetu'l-fukaha*, II, 243.

⁴³⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 545.

⁴⁴⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 1039.

⁴⁴¹ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 697.

şekilde anlaşıp. Eğer anlaşıpamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.” (Talak 65/6)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, iddet süresini bekleyen bir kadın, İddet süresince imkân dâhilinde evin bir bölümünde kocası tarafından ona yer verilmesi gerekir. “Bir rivayete göre, sadece bir ev varsa, evin bir bölümünde ona yer verilmesi gerekir. Nafaka ve barındırma, iddet süresini bekleyen her kadın için vaciptir.”⁴⁴² İddet süresini bekleyen kadına, bir kısım yollar ile ona sıkıntı yaşatmamalıdır. İddet süresini bekleyen bir kadın, ondan veya başka bir kadından olan kocaya ait çocuğu emzirirlerse, onların ücreti verilmelidir. Eğer zorluk çıkarırlarsa, başka bir kadın çocuğu emzirecektir, şeklinde olmuştur.⁴⁴³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, iddet süresini bekleyen kadınlar imkân dâhilinde kocaları tarafından evin bir bölümünde onlara yer verilmelidir. Onlara sıkıntı yaşatıp onları evden çıkarılmaya çalışılmamalıdır. Hamile olurlarsa, doğum yapıncaya kadar, kocaları tarafından onların nafakası ve barınması temin edinmelidir.⁴⁴⁴ Nikâh akdi bitikten sonra kocalarının çocuklarını emzirdiklerinde, her iki taraf da zorluk çıkarmadan onların ücreti verilmelidir. Eğer onlar zorluk çıkarırlarsa, başka bir kadın çocuğu emzirecektir, şekilde olmuştur.⁴⁴⁵

Bu ayetin tefsirinde Nesefini’nin (ö. 710/1310) açıklaması, iddet süresini bekleyen bir kadının kocası tarafından imkân dâhilinde evin bir bölümünde ona yer verilmesi gerekir. Nafaka ve barındırma, iddet süresini bekleyen her kadın için vaciptir. İddet süresini bekleyen kadına bir kısım yollar ile ona sıkıntı

⁴⁴² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 545-546.

⁴⁴³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 546-547.

⁴⁴⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 1040.

⁴⁴⁵ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 1040.

yaşatmamalıdır.⁴⁴⁶ İddet süresini bekleyen hamile kadınların bekleme süresi uzarsa da, onlar doğum yapıncaya kadar kocaları tarafından kendilerine nafaka ve barındırma temin edilmelidir. İddet süresini bekleyen bir kadın, ondan veya başka bir kadından olan kocaya ait çocuğu emzirirlerse, onların ücreti verilmelidir. Eğer onlar zorluk çıkarırlarsa, başka bir kadın onu emzirecektir, şeklinde olmuştur.⁴⁴⁷

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, kimi müfessirin açıklaması biraz fazla, kiminin de biraz daha kısa olmakla beraber, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 4. Çocuk Emzirme

1. 4. 1. Çocuk Emzirmenin Hükümü ve Süresi

Bakara suresinin 233. ayetinde bir annenin kendi çocuğunun emzirmesi gerektiğini ve emzirmenin süresi de iki yıl olduğunu belirtilerek şöyle buyrulmuştur:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنِمَّ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا - “وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْرِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ”

Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için-anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. –Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın- (Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur. Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmada) çocuğu sütün kesmek isterlerse, onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce

⁴⁴⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 697.

⁴⁴⁷ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 698.

ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir.” (Bakara 2/233)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Buradaki cümle emir manasında olup, haber şeklinde gelmiştir. Emzirmenin normal süresi tam iki yıldır, bu süreden de eksiltebilir.⁴⁴⁸

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Buradaki cümle haber şeklinde olup, emir manasındadır. Hükmü ise mendüptür. Çocuğu emzirmek için anneden başka bir kadın bulunmazsa, ya da başka kadın bulunup baba ona ücret vermekten aciz olursa, o zaman anneye çocuğunun emzirmesi vacip olur.⁴⁴⁹ Emzirmenin süresi tam iki yıldır. Bu süreden de eksiltebilir. Çocuk babaya aittir ve soyu babaya nispet edilir.⁴⁵⁰ Anne çocuğunu emzirdiği sürece, onun nafakası babaya aittir.⁴⁵¹ Anneye çocuğu emzirmek vacip değil, babaya emzirtmek vaciptir. Baba bir sütanne tutmalıdır, ancak anne kendi rızasıyla çocuğu emzirirse, babaya çocuğa sütanne tutmak gerekmez. Ebû Hanife'ye göre anne babanın nikâhlı karısı olduğu müddetçe veya iddet süresini beklediği sürece, çocuğunu emzirmeye karşılık babadan ücret alamaz. Şafii'ye göre anne çocuğu emzirmeye karşılık babadan ücret alması caizdir.⁴⁵² Çocuk babaya aittir, soyu babaya nispet edilir. Onun içindir ki anne, baba için çocuğunu emzirir.⁴⁵³

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bu cümle emir manasında olup, haber şeklinde gelmiştir. Anneye çocuğunu emzirmek sünnettir. Ancak çocuk anneden başkasının memesini emmezse, anneden

⁴⁴⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 275.

⁴⁴⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 143.

⁴⁵⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 143.

⁴⁵¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 143.

⁴⁵² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 275.

⁴⁵³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 275.

başka sütanne bulunmazsa veya baba sütanneye ücret vermekten aciz ise, anneye çocuğu emzirmek vaciptir.⁴⁵⁴ Normal emzirmenin süresi tam iki yıldır. Çocuğu emzirtmekten baba sorumludur. Baba çocuğunu emzirtmek için sütanne tutmalıdır. Ancak anne kendi rızasıyla çocuğu emzirirse, sütanne tutmaya gerek yoktur. Anne babanın nikâhlı karısı olduğu sürece veya iddet beklediği sürece çocuğu emzirmeye karşılık ücret alamaz. Çocuk babaya aittir ve çocuğun soyu babaya nispet edilir.⁴⁵⁵

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Zemahşeri ve Beydavi hem Hanefî ve hem de Şafîi mezheplerinin görüşlerine değinmişlerdir. Nesefî ise sadece Hanefî mezhebinin görüşüne değinmiş, Şafîi mezhebinin görüşüne ise değinmemiştir.

Nikah ve talakla ilgili fıkhi ayetlerin tefsirinde müfessirlerinin açıklamalarına baktığımız zaman, ez-Zemahşeri (ö. 538/1144) fazla detaya girmeden, belagat ve nahiv kaidelerine baş vurarak ayetlerin tefsirini kısaca yapmıştır. İtikatta bağlı olduğu Mu'tezile mezhebinin görüşlerine fıkhi ayetlerinin tefsirinde yer vermeyip Ehl-i Sünnetin fıkhi mezheplerinin görüşleri çerçevesinde ayetleri tefsir etmeye çalışmıştır. Zemahşeri, mezhepler arasında ihtilafli konularda amelde bağlı olduğu Hanefî mezhebine bağlılığını ön plana çıkarmayıp hem Hanefî mezhebinin görüşünü hem de Şafîi mezhebinin görüşünü açıklayıp iki mezhebe karşı eşit mesafede durmuştur.

Nikah ve talak ile ilgili fıkhi ayetlerinin tefsirinde el-Beydavi (ö. 685/1286) nahiv ve belagat kaidelerini kullanarak fazla detaya girmeden ayetlerin açıklamalarını kısa olarak vermeye çalışmıştır. Beydavi, mezhepler arasında ihtilafli konularda Şafîi mezhebine bağlılığını ön plana çıkararak hem Şafîi mezhebinin görüşünü hem de Hanefî mezhebinin görüşünü açıklamıştır. Şafîi mezhebinin görüşünü genellikle “bize göre” şeklinde tabir ile aktarmaktadır.

⁴⁵⁴ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 130.

⁴⁵⁵ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 130.

Nikah ve talakla ilgili ayetlerin tefsirinde en-Nesefî (ö. 710/1310) de nahiv ve belagat kaidelerini kullanarak, fazla detaya girmeden ayetlerin tefsirini kısa olarak vermeye çalışmıştır. Mezhepler arasında ihtilaflı konularda Hanefi mezhebine bağlılığını ön plana çıkararak hem Hanefi mezhebinin görüşünü hem de Şafii mezhebinin görüşünü aktarmış ve her iki mezhebinin dayanmış oldukları delilleri de açıklamıştır. Nesefi Hanefi mezhebinin görüşünü genellikle “bize göre” şeklinde tabir ile vermeye çalışmış ve Şafii mezhebinin görüşünü de karşı görüş olarak aktarmıştır.

Bütün bu veriler her üç müfessirin nikah ve talak ile ilgili fıkhi ayetlerinin tefsirinde derin bir ihtilaf içinde olmadıklarını, tercih noktalarında her müfessirinin bağlı olduğu mezhebinin görüşünü benimsediğini ve kendi mezhebinden çıkmadan ayetlerin tefsirini vermeye çalıştığını göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEMAHŞERİ, BEYDAVİ VE NESEFİ TEFSİRLERİNDE MUAMELAT VE SOSYAL İLİŞKİLERLE İLGİLİ FIKHİ AYETLERE YAKLAŞIMLAR

1. MUAMELAT VE SOSYAL İLİŞKİLER

1. 1. Mali Durumlar

1. 1. 1. Faiz

Bakara suresinin 275 ile 279. ayetlerinde faiz konusuna değinilerek faizin toplum arasında bir felaket olduğunu, faize bulaşmaması gerektiğini ve alışverişin helal olduğunu belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ يَحْزِبُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ” *“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların ‘Alışveriş de faiz gibidir’ demelerinden dolaydır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onundur. Durumu da Allah’a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır.”* (Bakara 2/275)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Arapların inancına göre şeytan çapması vardı, onlara göre şeytan bir kişiyi çarparsa, o kişi deli olur. Bu ayette onların inancına göre onlara hitap edildi.⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 315.

Araplar ribayı alışverişe benzettiler. Alışveriş ile ribanın birbirine benzemediğini bu ayette belirtildi. Bu ayetin asıl konusu alışveriş değil, ribadır.⁴⁵⁷

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Ribayı yiyenlerden kasıt ribayı alan kişiler demektir. Bu ayette ribayı alanlar, ribayı yiyenler şeklinde tabir edilmektedirler. Çünkü bir şeyi yemek o şeyden en üst seviyeden yararlanmaktır.⁴⁵⁸ Bu ayette Arapların inanışına göre Araplara hitap edilmiştir, çünkü Arapların inanışına göre Şeytan bir kişiyi çarptığı zaman o kişi aklını kaybeder.⁴⁵⁹ Araplar faizi alışverişe benzettiler. Bu ayette alışveriş ile faizin birbirine benzemediği belirtildi.⁴⁶⁰

Bu ayetin tefsirinde Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Faiz yiyenler, ancak Şeytanın çarptığı kişiler gibi kıyamet gününde kabirlerden kalkarlar. Araplar faiz ile alışverişin birbirine benzediğini söylerlerdi. Yüce Allah, faiz ile alışverişin birbirine benzemediğini belitti.⁴⁶¹

Bakara suresinin 276. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ” *“Allah, faiz malını mahveder, sadakalarını ise artırır (bereketlendirir).*

Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez.” (Bakara 2/276)

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, bir mala faiz girerse, o malın bereketi gider. Bir maldan sadaka verilirse, o malın sevabı fazla olur ve o mala bereket girer, şeklinde olmuştur.⁴⁶²

⁴⁵⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 316.

⁴⁵⁸ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 161.

⁴⁵⁹ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 161.

⁴⁶⁰ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 161.

⁴⁶¹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 153.

⁴⁶² ez-Zemahşerî: *el-Keşşâf*, I, 316.

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, Yüce Allah faizli maldan bereket çıkarır, sadakaların sevabını artırıp o mala bereket koyar. Yüce Allah, haramı helal yapan kişileri sevmez, şeklinde olmuştur.⁴⁶³

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, Yüce Allah, içine faiz giren maldan bereket çıkarır ve o malı yok eder. Yüce Allah, içinden sadaka çıkan mallı artırır ve onu bereketli kılar, şeklinde olmuştur.⁴⁶⁴

”إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ“

“şüphesiz iman edip Salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.” (Bakara 2/277)

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ“

”Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın.” (Bakara 2/278)

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, şart koşmuş olduğunuz faizin geri kalanını isteyip almayın. Bir rivayete göre, Sakif kabilesi, Kureyş kabilesinden bazı kişilere borç verdiler, sonra borçlarını faizli olarak ödemesini istediler, bu ayeti kerime onlara karşı nazil oldu, şeklinde olmuştur.⁴⁶⁵

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, şart koşmuş olduğunuz faizin geri kalanını almayın, şeklinde olmuştur.⁴⁶⁶

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, şart koşmuş olduğunuz faizin geri kalanını isteyip almayın, şeklinde olmuştur.⁴⁶⁷

⁴⁶³ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 162.

⁴⁶⁴ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 154.

⁴⁶⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 316.

⁴⁶⁶ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 162.

⁴⁶⁷ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 154.

“Eğer böyle” *“فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ”*

yapmazsanız, Allah ve Resulüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur.” (Bakara 2/279)

Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, faizden dolayı tövbe ederseniz, anaparalarınız sizindir. Borçlulardan fazla almadığınız için haksızlık etmiş olmazsınız. Eksik almadığınız için de size de haksızlık edilmemiş olur, şeklinde olmuştur.⁴⁶⁸

Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, eğer faizden dolayı tövbe dersiniz anamallarınız sizindir. Borçlulardan fazla almadığınız için haksızlık yapmamış olursunuz. Mallarınızı eksik almadığınız için size de haksızlık yapılmamış olur. Bu ayetten anlaşılan, tövbe etmeyenlere anamalları verilmez, şeklinde olmuştur.⁴⁶⁹

Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması, faizden dolayı tövbe ederseniz, anamallarınız sizindir. Borçlulardan fazla almadığınız için haksızlık yapmamış olursunuz. Mallarınızı eksik almadığınız için size de haksızlık yapılmamış olur, şeklinde olmuştur.⁴⁷⁰

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 1. 2. Borcun Yazılması

Bakara suresinin 282. ayetinde borcun yazılma konusuna değinilerek buna iki erkek veya bir erkek ve iki kadının şahitlik yapması gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ

⁴⁶⁸ ez-Zemahşerî: *el-Keşşâf*, I, 318.

⁴⁶⁹ el-Beydavi, *Envâru ’t-tenzîl*, s. 162.

⁴⁷⁰ en-Nesefî, *Medâriku ’t-tenzil*, I, 154.

يَكْتُبُ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا بَيِّنَاتٍ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلِئَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكَمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُوهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا

“Ey iman edenler! ” يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فَسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatma içindir. Şahitler çağrıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adaletle daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olsa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Bakara 2/282)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklamaları şu şekilde olmuştur: “Vadeli olarak yapılan alışverişin yazılması gerekir. Vadeli olan alışverişin gün, ay ve yılın belirlenmesi gerekir. İnkâr etme ve unutmaya açısından borcun yazılması daha güvenilirirdir.” “İbn Abbas'ın rivayetine göre, yazılması

gereken alışveriş, selem akdi ile yapılan alışveriştir. Borcu yazacak olan kişinin bilgili, adil, alışverişin şartlarını bilen biri olmalı, yazmak için çağrıldığı zaman yazmaktan vazgeçmemeli ve Yüce Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmalıdır.”⁴⁷¹ “Bir kişi sefih olup tasarrufu bilmezse veya çocuk ya da yaşlı biri olup yazmaya gücü olmazsa, sefih ve sabi olan kişinin velisi, yaşlı olanın yerine de vekili yazmalıdır.”⁴⁷² “Borcun yazılmasına iki Müslüman erkek şahitlik etmelidirler. İki erkek olmazsa, bir erkek iki kadın şahitlik etmelidirler. Kadınların biri unutursa, diğeri ona hatırlatmalıdır. Borç ister fazla olsun, ister az olsun, yazılması daha adaletlidir, şahitlik için daha güçlü ve şüpheye düşmemek için daha uygundur. Peşin yapılan alışverişin yazılmasına gerek yoktur. İhtilafa düşmemek için mutlak olarak alışverişte şahit tutmak daha ihtiyatlıdır.”⁴⁷³ “Borcu yazan ve borca şahitlik eden kişiler artırıp veya eksilterek zarar vermemelidirler. Zarar vermek haktan çıkmaktır.”⁴⁷⁴

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Vadeli olarak yapılan alışverişin yazılması gerekir. Vade hasat vaktine göre ve hacıların gelme vaktine göre değil, ay ve güne göre belirlemesi gerekir. İhtilafa düşmemek için borcun yazılması daha güvencelidir. Cumhura göre borcun yazılması müstehaptır. “İbn Abbas'a göre yazılması gereken borç, selem akdi ile yapılan borçtur. Borcu yazan kişi güvenilir, adalete riayet eden ve Yüce Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazan biri olmalıdır.”⁴⁷⁵ “Üzerinde hak olan kişinin aklı düşük olup sefih olursa, yaşı küçük veya yaşlı olup zayıf olursa, ya da kendisi yazabilecek güce sahip olmazsa; sabi ve sefih olan kişinin yerine velisi, zayıf ve yazma gücü olmayan

⁴⁷¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 320.

⁴⁷² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 321.

⁴⁷³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 322.

⁴⁷⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 322-323.

⁴⁷⁵ el-Beydavi, *Envâru 't-tenzîl*, s. 163.

kişinin yerine de vekili yazmalıdır.”⁴⁷⁶ “Borcun yazılmasına iki Müslüman erkek şahitlik etmelidirler. İki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadın şahitlik etmelidirler. Kadınlardan biri unutursa, diğeri ona hatırlatmalıdır. Borç fazla da olsa, az da olsa, yazan kişi onun vade süresini yazmaktan çekinmemelidir. Yüce Allah katında borç yazma işi daha adalete uygun, şahitlik açısından daha güçlü ve şüpheyi düşmemek için daha iyidir. Peşin olarak yapılan alışverişin yazılmasına gerek yoktur.”⁴⁷⁷ “Peşin veya vadeli olarak yapılan alışverişte ihtiyatlı olarak şahit tutmak daha iyidir. Ne yazıcı ne şahit borç konusunda zarar vermemelidirler. Zarar vermek kimsenin hakkı değil, haktan çıkmaktır.”⁴⁷⁸

Bu ayetin tefsirinde Nesefî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Vadeli olarak yapılan alışverişin yazılması gerekir. Yazmak, inkâr ve unutma açısından daha güvencelidir. Vadeli olarak yapılan borcun yazılması mendüptür. “İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre yazılması gereken alışveriş, selem akdi ile yapılan alışveriştir. Borcu yazacak olan kişinin adalet ile ne fazla, ne de eksik olarak yazmalıdır. Yazan kişi yazmaktan vazgeçmeyip Yüce Allah’ın kendisine öğrettiği gibi yazmalıdır.”⁴⁷⁹ “Üzerinde hak olan kişinin aklı düşük olup tasarrufu bilmezse veya yaşı küçük olup zayıf olursa, ya da kendisi yazabilecek güce sahip olmazsa, velisi onun yerine yazmalıdır.”⁴⁸⁰ “Borcun yazılmasına iki erkek kişi şahitlik etmelidirler. İki erkek olmazlarsa, bir erkek iki kadın şahitlik etmelidirler. Kadınlardan biri unutursa, diğeri ona hatırlatmalıdır. Şahitler şahitlik yapmaktan vazgeçmemelidirler. Yazan kişi de fazla veya az olan borcu yazmaktan usanmamalıdır. Borcu yazmak, Yüce Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için

⁴⁷⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 163.

⁴⁷⁷ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 164.

⁴⁷⁸ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 164.

⁴⁷⁹ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, I, 155-156.

⁴⁸⁰ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, I, 156.

bir kısım borç sahibi borçlulara güvenseler, onların da borçlarını vermesi gerekir, şeklinde olmuştur.⁴⁸⁴

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, rehin bir güvencedir. Seferde borcu yazabilen biri bulunmazsa, borca karşı rehin konulabilir. Mücahit ve Dahhak'ın zan ettiklerinin aksine, borca karşı rehin sadece sefere has değil, her yerde konabilir. Çünkü Peygamberimiz (a.s) Medine'de ailesi için on ölçek arpaya karşı zırhını bir Yahudi'ye rehin olarak vermiştir.⁴⁸⁵ Borç sahibi ve borçlu olan kişi birbirine güvenip rehine ihtiyaç duymazlarsa, borçlu kişi borcunu zamanında ödemelidir, şeklinde olmuştur.⁴⁸⁶

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, seferde borcu yazabilen kişi bulunmazsa, karşılığında rehin konulmalıdır. Rehini için sefer şart değildir. Genelde seferde şahit ve yazıcıyı bulmak zordur. Malı korumak için ihtiyatlı olarak rehin konmalıdır. Rehini teslim almak gerekir. Borç sahibi ve borçlu olan kişi birbirine şahit, yazıcı ve rehine ihtiyaç duymazlarsa, güvenilen kişi borcunu ödeyip güvenini yerine getirmelidir, şeklinde olmuştur.⁴⁸⁷

Bu ayetin tefsirinde er-Razi (ö. 606/1210) şu açıklamalara yer vermiştir: Yüce Allah bu ayeti kerimede alış verişi üç kısma ayırtmıştır. Birinci kısım hem borcu yazmak, hem de ona karşı şahit tutmaktır. İkinci kısım borcun karşılığında rehin bırakmaktır. Üçüncü kısım ise birbirine güvenmektir. Yolculukta yazı aleti ve şahit tutmak zor olduğu için Yüce Allah, ikinci şık olan rehini zikretmiştir. Rehini, yazı yazmaktan ve şahit tutmaktan daha ihtiyatlıdır.⁴⁸⁸ Yazıcı olsun veya olsun olmasın, seferde ya da hizada rehin konabilir. Bu konuda fakihler ittifak etmişlerdir,

⁴⁸⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 324.

⁴⁸⁵ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 165.

⁴⁸⁶ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 165.

⁴⁸⁷ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 158.

⁴⁸⁸ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, VII, 99.

Mücahit seferde ancak rehin konabilir demiştir, onun sözü baz alınmaz. Bu ayeti kerimede sefer kelimesinin zikredilmesi tağlip içindir.⁴⁸⁹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, rehin konusunda müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 1. 4. Karşılıksız Borç Verme (Karz-i Hasen)

Kur'an'da iyilik yapılması gerektiğini belirtilerek karşılıksız olarak borç verilmesini teşvik edilmiştir. Teğâbun suresinin 17. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “إِنَّ

تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ” “Eğer siz Allah’a güzel bir borç verirsiniz, Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar. Allah, şükriin karşılığını verendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).” (Teğâbun 64/17)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, Yüce Allah, karşılıksız olarak verilen bir sadakanın karşılığını, on kat ile yedi yüz kat ve yedi yüz kattan da daha fazla dilediği kadar verir, şeklinde olmuştur.⁴⁹⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, kim malını Yüce Allah’ın emrettiği yerlere ihlâs ve gönül hoşnutluğu ile harcarsa, Yüce Allah ona kat kat mükâfat verir ve nafakanın bereketi ile onu affeder, şeklinde olmuştur.⁴⁹¹

Bu ayetin tefsirinde Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması, Yüce Allah için, ihlâs ile verilen bir sadakanın mükâfatını Yüce Allah dilediği kadar on kat ile yedi yüz kata kadar ve daha fazla verir, şeklinde olmuştur.⁴⁹²

Hadid suresinin 18. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “إِنَّ الْمُسْتَفِيزِينَ وَالْمُسْتَفِيزَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا” “Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar

⁴⁸⁹ er-Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, VII, 100-101.

⁴⁹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 538.

⁴⁹¹ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzil*, s. 1037.

⁴⁹² en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 693.

ve Allah’a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır.” (Hadid 57/18)

Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, karz-i hasen, müstahak olan kişiye gönül hoşnutluğu ile güzel bir şeyi sadaka olarak vermesidir, şeklinde olmuştur.⁴⁹³

Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, sadaka veren erkeklere, sadaka veren kadınlara, ihlâs ve gönül hoşnutluğu ile sadaka veren kişilere Yüce Allah mükâfatını kat kat verecektir, şeklinde olmuştur.⁴⁹⁴

Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması, karz-i hasen, sadakaya müstahak olan kişiye iyi niyet ve gönül hoşnutluğu ile güzel şeyi sadaka olarak vermesidir, şeklinde olmuştur.⁴⁹⁵

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olup, karz-i haseni karşılıksız olarak Yüce Allah yolunda infak edilen mal olarak açıklamışlardır.

1. 1. 5. Akrabalıktan Dolayı Mirasçı Olmak

Hicretten sonra Müslümanlar din kardeşleri olarak birbirlerine mirasçı olurlardı. Sonra ahzap suresinin 6. ayeti inerek bu ayette din kardeşliği mirasçı olma sebebinden çıkartılıp, bundan sonra mirasçı olmanın sebebi akrabalık bağı olduğunu belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ

“Peygamber, بَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا

mü’minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü’minlerin analarıdır. Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah’ın Kitab’na göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü’minlerden ve muhacirlerden daha

⁴⁹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 465.

⁴⁹⁴ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzîl*, s. 1012.

⁴⁹⁵ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, II, 649.

önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır.” (Ahzab 33/6)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Peygamber, dünya ve işlerinin her konusunda müminlere kendi canlarından daha önce gelir. Müminlerin, Peygamberi canlarından daha fazla sevmeleri gerekir. Peygamber, müminlere karşı çok şefkatlidir. Peygamberin eşleri bazı hususlarda müminlerin analarına benzetilmişlerdir. Onlara saygı ve hürmet göstermesi gerekir. Onlarla evlenmek ebediyen haram kılınmıştır. Diğer konularda onlar yabancı kadınlar gibidirler.” Bundan dolayıdır ki Hz. Ayşe: “biz kadınların değil, erkeklerin analarıyız” demiştir.⁴⁹⁶ “Müslümanlar İslam'ın ilk döneminde akrabalıktan dolayı değil, dindeki dostluk ve hicretten dolayı birbirine mirasçı olurlardı. İslam güçlü olup, İslam'ın ehli aziz olunca, bu konu nesh oldu ve verasetin sebebi akrabalık bağı oldu. Vasiyet hariç, yakınlara iyilik yapmak yabancılara iyilik yapmaktan daha iyidir.”⁴⁹⁷

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Peygamber, her konuda mü'minlere canlarından daha önce gelir. Çünkü Peygamber mü'minlere ancak onların yararına olan şeyi onlara emreder. Nefis ise öyle değildir. Onun içindir ki onlar Peygamberi kendi nefislerinden daha fazla sevmelidirler ve onun hükmünü kendi hükmünden daha önce yerine getirmelidirler. Peygamberin eşleri haramlık ve saygı gösterme konusunda, Müslümanların anaları konumuna konulmuşlardır. Bunun dışında onlar Müslümanlara yabancı kadınlar gibidirler. Bunun içindir ki Hz. Ayşe: “biz kadınların anaları değiliz” demiştir.”⁴⁹⁸ “Miras konusunda aralarında akrabalık bağı olan kişiler, muhacirlerden ve diğer

⁴⁹⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 508.

⁴⁹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 509.

⁴⁹⁸ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 812.

Müslümanlardan birbirine daha önceliklidirler. İslam'ın ilk döneminde hicretten ve dostluktan dolayı Müslümanlar birbirine mirasçı olurdular, bu ayet bu konuyu neshetti.”⁴⁹⁹

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Peygamber, din ve dünya işlerinin her konusunda mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun hükmü onların hükmünden önce gelir. Mü'minlerin onun yolunda canlarını vermeleri ve ona canlarını feda etmeleri gerekir. Peygamberin eşleri, nikâhlarının haram olması konusunda ve kendilerine saygı gösterilmesi konusunda Müslümanlara anaları gibidirler. Bunun dışında miras gibi ve diğer konularda onlar Müslümanlara yabancılar gibidirler. Bundan dolayıdır ki Peygamberin kızları Müslümanlara haram olmamışlardır.”⁵⁰⁰ “Miras konusunda aralarında akrabalık bağı olan kişiler birbiri için diğer Müslümanlardan daha önceliklidirler. İslam'ın ilk döneminde Müslümanlar velayetten ve hicretten dolayı birbirine mirasçı olurlardı, sonra bu konu nesh oldu ve verasetin sebebi yalnız akrabalık bağı kılındı. Müslümanlar miras yoluyla değil, vasiyet yoluyla birbirine yardım etmelidirler.”⁵⁰¹

Yukarıdaki ayetin açıklamasında Müfessirler, birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

1. 1. 6. Mirasın Durumu

Nisa suresinin 11, 12 ve 176. ayetlerinde mirasta kim ne kadar pay alacağına değinilmektedir. Nisa suresinin 11. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ”

لِلذَّكَرِ مِثْلُ مِثْلِ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ

⁴⁹⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 812.

⁵⁰⁰ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 335.

⁵⁰¹ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 335.

مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِلَّذَّيْنِ الثَّلَاثِ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِلَّذَّيْنِ السُّدُسِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ
“Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis olursa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezseniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Nisa 4/11)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur:” Cahiliye döneminde kız çocukları mirastan menedilip sadece erkek çocuklara miras verilirdi. Bu ayeti kerime inerek kız çocuklara da mirastan pay verilmesi gerektiğini belirtildi. Miras konusunda erkeklerin payı kızların payının iki katıdır. Bu durum erkekler ile kızlar beraber mirasçı oldukları zamandır. Eğer sadece bir kız mirasçı olursa, mirasın yarısını, iki ve ikiden yukarı kızlar mirasçı olurlarsa, mirasın üçte ikisini alırlar.”⁵⁰² “Ölen kişinin çocuğu varsa, anne ve babası altıda bir pay alırlar. Ölen kişinin erkek çocuğu varsa, babanın payı sadece altıda birdir. Ölen kişinin çocuğu sadece kız olursa, baba altıda bir pay almakla beraber asabe de olur. Ölen kişinin çocuğu yoksa, ölen kişinin eşi payını aldıktan sonra, anne geride kalanın üçte biri pay alır, baba ise asabe olup geriye kalanın tümünü alır. Ölen kişinin kardeşleri olursa, anne altıda bir pay alır. Baba da geriye kalan altıda beşi

⁵⁰² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 470-471.

alır, çünkü baba kardeşleri mirastan meneder.”⁵⁰³ “Miras paylaşımı ölen kişinin borçları ödenip vasiyeti de yerine getirildikten sonra yapılır.”⁵⁰⁴

Bu ayetin bağlamında Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Miras konusunda Yüce Allah’ın tavsiyesi, erkeğin payı kadının payının iki katı kadar olmuştur. Varisler sadece kızlar olup iki veya ikiden fazla olurlarsa, mirasın üçte ikisini alırlar.”⁵⁰⁵ “Mirasçı sadece bir kız olursa, mirasın yarısını alır. Ölen kişinin çocuğu olursa, anne ve babası mirastan altıda bir pay alırlar. Çocuklar sadece kız olsalar, baba asabe de olur. Ölen kişinin çocuğu olmazsa, kişinin eşi payını aldıktan sonra, anne geriye kalan mirastan üçte bir pay alır, babası ise asabe olup geriye kalan mirasın tümünü alır. Ölen kişinin kardeşleri olurlarsa, annesi mirastan altıda bir pay alır, babası ise asabe olup kardeşleri mirastan menederek geriye kalan altıda beş payı alır.”⁵⁰⁶ “Ölen kişinin ilk önce borçları ödenir, sonra vasiyeti yerine getirilir. Geriye kalan malı miras olarak varislere miras olarak bölüşülür.”⁵⁰⁷

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Yüce Allah, miras konusunda erkeğin payını kadının payının iki katı kadar olduğunu tavsiye etmiştir. Cahiliye döneminde erkeklere miras verilirdi ve kadınlar mirastan menedilirdi. Bu ayeti kerime inip kadınlara da mirastan pay verilmesi gerektiğini belirtildi. Miras alan kişiler sadece kadınlar olup, kadınlar iki veya ikiden fazla olurlarsa, mirasın üçte ikisini alırlar. Miras alan kadın sadece bir kişi olursa, mirasın yarısını alır. Mirasçı sadece erkek olursa, mirasın tümünü

⁵⁰³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 472-473.

⁵⁰⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 473.

⁵⁰⁵ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 225.

⁵⁰⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 225.

⁵⁰⁷ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 225.

alır.”⁵⁰⁸ “Ölen kişinin çocuğu olursa, kişinin anne ve babası altıda bir miras alırlar. Ölen kişinin çocuğu olmazsa, ölen kişinin eşi payını aldıktan sonra, anne geriye kalanın üçte birini alır. Baba asabe olup geriye kalanın tümünü alır. Ölen kişinin kardeşleri olurlarsa, kişinin annesi altıda bir pay alır. Bu paylaşımlar ölen kişinin borçları ödenip, vasiyeti de yerine getirildikten sonra yapılır.”⁵⁰⁹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

Nisa suresinin 12. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَهَنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ” “Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu Paylaştırma, ölen karılarınızın yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi, yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. (Yine bu paylaştırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadın evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar. (Bu paylaştırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah’ın emridir. Allah, hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet veriri.)” (nisa 4/12)

⁵⁰⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 235.

⁵⁰⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 236.

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Ölen kadının çocuğu olmazsa, kocası onun malının yarısını alır, kadının çocuğu olursa, kocası onun malından dörde bir miras alır. Kadının çocuğu ister miras alan kocadan, ister eski kocadan olsun fark etmez. Ölen adamın çocuğu olmazsa, karısı onun malından dörde bir pay alır, çocuğu olursa karısı ondan sekizde bir pay alır. Ölen adamın karısı ister bir tane, ister birden fazla olsun fark etmez. Birden fazla olurlarsa, dörde bir veya sekizde bir olan payları aralarında paylaşırlar.”⁵¹⁰ “Kelale” Ölen kişiye varis olacak olan çocuğu ve babası olmayan kişidir. “Bu ayette zikredilen kardeşler, anneden olan kardeşlerdir. Çünkü babadan olan kardeşler bu surenin son ayetinde zikredilmişlerdir. Anneden olan bir kardeş altıdan bir pay alır, iki ve daha yukarı kardeşler üçte bir pay alırlar.”⁵¹¹ “Bu miras paylaşımı ölen kişinin, zarar vermeyen vasiyeti yerine getirmesinden ve borçlarını ödemesinden sonra yapılır. Zarar veren vasiyet, varisleri mirastan mahrum bırakmak için malın üçte birinden fazla yapılan vasiyettir.”⁵¹²

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Ölen bir kadının çocuğu olmazsa, onun kocası miras olarak onun malının yarısını alır. Ölen kadının erkek ve kız ayrımı olmaksızın çocuğu veya torunu olursa, kocası onun malından dörde bir miras olarak alır. Kadının çocukları ister miras alan kocadan olsunlar, ister eski kocadan olsunlar fark etmez. Ölen kişinin çocuğu olmazsa, karısı dörde bir onun malından miras alır. Kocanın çocuğu ister bu kadından ister başka kandan olursa, karısı sekizde bir miras alır. Ölen kişinin ister bir karısı olsun, ister birden fazla karı olsun malının dörde veya sekizde birini

⁵¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 475.

⁵¹¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 476.

⁵¹² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 476.

paylaşırlar.”⁵¹³ “Ölen kişinin ne babası ne de çocuğu olursa, kişinin anneden erkek veya kız kardeşi olursa, kişinin mirasından altıda bir pay alır. Birden fazla anneden erkek veya kız kardeşi olurlarsa, üçte bir olan payda ortaklırlar. Bu ayette geçen kardeşler, anneden olan kardeşlerdir. Ayettin mefhumuna göre anneden olan kardeşler, ölen kişinin annesi, nenesi, kızı ve oğlunun kızı ile beraber mirasçı olmazlar.⁵¹⁴ Bu miras paylaşımı, ölen kişinin borçları ödendikten sonra ve zarar verilmeksizin yapılan vasiyeti de yerine getirildikten sonra yapılır.”⁵¹⁵

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Ölen bir kadının çocuğu olmazsa, kocası onun malının yarısını miras olarak alır. Ölen kadının erkek veya kız çocuğu olursa, kocası onun malından dörde bir miras olarak alır. Ölen kocanın çocuğu olmazsa, karısı onun malından dörde bir miras alır. Ölen kocanın çocukları olurlarsa, karısı sekizde bir onun malından miras alır. Ölen kişinin karısı bir veya birden fazla olurlarsa, dörde bir veya sekizde bir olan payları kendi aralarında paylaşılırlar.”⁵¹⁶ “Ölen kişinin ne babası ne de çocuğu olursa, anneden onun bir kız veya erkek kardeşi olursa, kişinin malından altıda bir miras alırlar, anneden kardeşler birden fazla olurlarsa, kişinin malından üçte bir pay alırlar. Çünkü bunlar anneden dolayı mirasçı olmuşlardır. Annenin payı da üçte biri geçmez. Bu paylaşım ölen kişinin, zarar vermeyen vasiyeti yerine getirmesinden ve borçlarını ödemesinden sonra yapılır. Zarar veren vasiyet, varisleri mirastan mahrum bırakmak için malın üçte birinden fazla yapılan vasiyettir.”⁵¹⁷

⁵¹³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 226.

⁵¹⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 226.

⁵¹⁵ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 226.

⁵¹⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 238.

⁵¹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 476.

Nisa suresinin 176. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنَّ أَمْرًا هَٰذَا كَانَ مِنْ أَمْرِ الْقُرْآنِ الَّذِي أَنْزَلْنَا وَإِنَّمَا يَأْخُذُ بِالنَّسَبِ الذَّكَرُ إِنَّ فِي هَٰذَا لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ اللَّهُ يَفْتِيكُم فِي الْكَوَالَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ” (Nisa 176). “Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah size kâle hakkında fetva vermektedir. Çünkü bu Kur'anın emri. Biz onu indirdik. Fakat akrabalıkta sadece erkekler tutulur. Bu ayet için âle için ayetler vardır. Allah size kâle hakkında fetva vermektedir. Allah bilendir, haberdardır.”

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bu ayette geçmekte olan kız kardeş ve kardeşler, hem anne, hem de babadan olan kardeşlerdir. Sadece anneden olan kız kardeş mirastan altıda bir pay alır. Hem anne hem de babadan olan kız kardeş mirasın yarısını alır. İki kız kardeş mirasın üçte ikisini alırlar. Kişinin hem erkek hem de kız kardeşleri olurlarsa, erkek iki pay, kız ise bir pay alır.”⁵¹⁸

⁵¹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 586.

erkek bir kızın iki katını pay alır. Bir kız kardeşinin de çocuğu olmazsa, onun erkek kardeşi ona mirasçı olup malının tümünü alır.”⁵¹⁹

Bu ayetin bağlamında Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Ölen bir kişinin çocuğu olmazsa, kişinin hem anne hem de babadan veya sadece babadan bir kız kardeşi olursa, mirasın yarısını alır. İki kız kardeş olurlarsa, mirasın üçte ikisini alırlar. Ölen kişinin anne ve babasından hem erkek hem de kız kardeşleri olurlarsa, erkeğin payı kızın iki katıdır.”⁵²⁰

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamaları ve ayete yaklaşımları birbirine yakın olmuştur.

1. 1. 7. İslam'da Yetimin Malı

Nisa Suresinde yetim malının konusuna değinilerek yetim malının korunması gerektiğini belirtilmiştir. Nisa suresinin 6. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَابْتَئُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا” “Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (Ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeye) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.” (Nisa 4/6)

⁵¹⁹ el-Beydavî, *Envârü't-tenzîl*, s. 273-274.

⁵²⁰ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 301-302.

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, buluş çağından önce yetimin akli, hareketleri ve tasarrufları denenmelidir. Yetimin reşit olduğunu anlaşırsa, buluş çağına ulaştığında, gecikmeksizin kendine malları verilmelidir, şeklinde olmuştur.⁵²¹

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, buluş çağından önce yetimlerin hareketleri ve tasarrufları denenmelidir. Yetimlerin reşit oldukları görüldüğü zaman, buluş çağına erdiklerinde geciktirilmeden kendilerine malları verilmelidir.⁵²² İsrâf yaparak yetimin mallı yenilmez. Veli zengin ise yetimin malını yememelidir. Veli fakir ise kendi ihtiyacı ve kendi ücreti kadar yiyebilir, şeklinde olmuştur.⁵²³

Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, buluş çağından önce yetimlerin akli, hareketleri ve tasarrufları denenmelidir. Tasarruf ve muameleatlarda yetimlerin reşit oldukları görülürse, buluş çağına erdikleri zaman, gecikmeksizin kendilerine malları verilmelidir.⁵²⁴ Yetimlerin velisi ikiye ayrılmıştır. Biri zengin velidir. Diğer fakir velidir. Zengin veli yetim malından yemez. Fakir veli sınırlı olarak ihtiyacı kadar yetimin malından yiyebilir, şeklinde olmuştur.⁵²⁵

Nisa suresinin 2. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَيْرَ بِالْطَّبِيبِ وَلَا

تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا” “Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.” (Nisa 4/2)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yetim, babası ölen kişidir. Yetim, buluş çağına ulaştığında, geciktirmeden

⁵²¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 463.

⁵²² el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 222-223.

⁵²³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 223.

⁵²⁴ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 233.

⁵²⁵ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 233.

onun malını kendisine verilmelidir.⁵²⁶ Bir kişi yetimin malını kendi malıyla karıştırıp değiştirmemelidir, bir kişi yetimin malını kendi malına karıştırıp ikisini birlikte harcamamalıdır.⁵²⁷

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yetim, babası ölen kişidir. Yetim buluğ çağına ulaştığında, onun malı kendisine verilmelidir.⁵²⁸ Yetimlerin velisi, onların mallarını kendi mallarına katıp, helal ile haramı birbiriyle karıştırılmamalı ve onların mallarını kendi malıyla karıştırıp ikisini birlikte harcamamalıdır.⁵²⁹

Bu ayetin bağlamında Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Babaları ölmüş olan kişiler yetimdirler, buluğ çağına ulaştığında, malları kendilerine verilmelidir. Bir kişi yetimin malını kendi malıyla karıştırmamalıdır, yetimin malını kendi malına karıştırıp harcamamalıdır.⁵³⁰

Bu ayetin tefsirinde er-Razi (ö. 616/1219) şu açıklamalara yer vermiştir: Yetim, babası ölüp tek başına kalan kişidir. İnsanların âleminde babası, hayvanların âleminde ise annesi ölene yetim denilmiştir.⁵³¹ Yetimin tanımına göre babası ölen her kese yetim denmesi gerekirdi, ancak örfe göre henüz ergenlik çağına ulaşmayan kişilere yetim denilir. Ergenlik çağına gelen bir kişi, kendine ait işlerini müstakil olarak gördüğü için yetim olma vasfını kaybetmiştir.⁵³²

⁵²⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 454.

⁵²⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 454-455.

⁵²⁸ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 221.

⁵²⁹ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 221.

⁵³⁰ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 230.

⁵³¹ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, IX, 482.

⁵³² er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, IX, 482.

Nisa suresinin 9. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَلْيَحْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ضِعَافًا

“*Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde,*

onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar.

Allah’a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.” (Nisa 4/9)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamaları yapmıştır: Bu ayette kastedilen kişiler vasilerdir. Vasîler, arkalarında zayıf çocuklarını bıraktıklarında, ne şekilde korkuyorlarsa, himayelerinde bulunun yetimler konusunda da aynı şekilde Yüce Allah’tan korkmalıdırlar.⁵³³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalara yer vermiştir: Buradaki emir vasîler içindir. Vasîler ölümünden sonra zayıf çocukları için korktukları gibi, yetimler konusunda da aynı şekilde Yüce Allah’tan korkmalıdırlar.⁵³⁴

Nesefî’nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Bu ayette vasîler kastedilmiştir. Vasiler, ölümünden sonra zayıf çocukları konusunda korktukları gibi, himayesinde bulunan yetimler için de o şekilde Allah’tan korkmalıdırlar.⁵³⁵

Nisa suresinin 10. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ

“*Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak*

karınlarını dolduraya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe

(cehenneme) gireceklerdir.” (Nisa 4/10)

Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, zülüm şeklinde yetimin malını yiyen kötü veliler veya kadılar, onlar ancak karınlarını ateşe götürecek şeylerle doldururlar. Sonra vasfı beli olmayan ateşe gireceklerdir, şeklinde olmuştur.⁵³⁶

⁵³³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 468.

⁵³⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 224.

⁵³⁵ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 234.

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, yetimin malını zalimce veya zulüm şeklinde yiyenler, ancak onlar karınlarını ateşe götüren şeylerle doldururlar. Sonra onlar şiddetli ateşe gireceklerdir, şeklinde olmuştur.⁵³⁷

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, yetimin malını zulüm şeklinde yiyenler, onları ateşe götüren şeylerle ancak karınlarını doldururlar, şeklinde olmuştur.⁵³⁸

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, yetimlerin mallarını yememe konusunda üç müfessir de birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

1. 2. Cezalar

1. 2. 1. Adam Öldürmenin Cezası

Nisa suresinin 92. ayetinde adam öldürmenin günahı ve cezasına değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَفْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ

إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ

وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Bunlara imkân bulamayanın, Allah

⁵³⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 468-469.

⁵³⁷ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 224.

⁵³⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 235.

tarafından tövbesinin kabulü için iki ay ard arda oruç tutması gerekir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Nisa 4/92)

Zemahşeri (ö. 538/1144), bu ayetin tefsirinde şu açıklamada bulunmuştur: “Mü’min bir kişi mü’min bir kişiyi öldürme hakkına asla sahip değildir. Ancak Müslüman bir kişiyi kastetmeksizin, kâfir bir kişiye bir şey atıp Müslüman bir kişiye değerse veya bir kişiyi kâfir sanıp ona bir şey atıp, sonra o kişinin Müslüman olduğu ortaya çıkarsa bu durum başkadır.”⁵³⁹ “Mü’min köleden kasıt, Âlimlerin çoğunluğuna göre İslam hükmü üzere olan köle demektir. Şafii’ye göre zihar kefareti için de mü’min köleyi azat etmek gerekir. Köle azat etme bedeli, katilin malından ödenir, diyet ise katilin akrabaları öderler, akraba olmazsa, Beytu’l-Maldan ödenir, o da olmazsa katilin malından ödenir.”⁵⁴⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bir mü’min haksız yere bir mümini öldürme hakkına asla sahip değildir. Ancak bir kişi Müslüman bir kişiyi kastetmeden bir şey atıp o da Müslüman bir kişiye değerse veya bir kişiyi kâfir sanıp sonra o kişinin Müslüman olduğunu ortaya çıkarsa, ya da öldürücü olmayan bir şeyi Müslüman bir kişiye vurursa, bu durumlar müstesnadır.”⁵⁴¹ “Mü’min köle, yaşı küçükte olsa, Müslüman olduğuna hüküm edilen köledir. Diyeti katilin akrabaları öderler. Akraba olmaz ise, diyet Beytu’l-Maldan ödenir, o da olmazsa, katilin malından ödenir.”⁵⁴²

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: “Haksız yere bir Müslüman’ın kanının akıtılması bir Müslüman’a asla helal değildir. Ancak kâfir bir kişiye bir şey atılıp Müslüman bir kişiye değerse veya bir kişinin

⁵³⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 537.

⁵⁴⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 538.

⁵⁴¹ el-Beydavi, *Envâru ’t-tenzîl*, s. 252.

⁵⁴² el-Beydavi, *Envâru ’t-tenzîl*, s. 252.

kâfir olduğunu düşünülüp sonra o kişinin Müslüman olduğunu ortaya çıkarsa bu durum başkadır.”⁵⁴³ “Diyeti Katilin varisleri öderler, onlar olmazlarsa Beytu’l-Maldan ödenir, o da olmazsa, onunun malından ödenir.”⁵⁴⁴

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

Nisa suresinin 93. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا” “Kim bir Mü’mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.” (Nisa 4/93)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bu ayette büyük ve korkunç bir tehdit vardır. Bundan dolayıdır ki İbn. Abbas’tan: “Mü’min bir kişiyi kasten öldüren kişinin tövbesi kabul olunmaz” şeklinde rivayet edilmiştir. Bu ayet, Yüce Allah’ın azabının şiddetli olduğuna tevîl edilir. Her günah tövbe ile affedilir.⁵⁴⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi(ö.685/1286) şu açıklamaları yapmıştır: Bu ayette büyük bir tehdit vardır. İbn. Abbas’tan: “Bilerek bir Müslüman’ı öldüren katilin tövbesi kabul olunmaz” şeklinde rivayet edilmiştir. Cumhura göre bu ayet, tövbe etmeyen katilin hakkındadır.⁵⁴⁶

Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması, ebediyet kavramından, bazen uzun bir süre kastedilir, şeklinde olmuştur.⁵⁴⁷

⁵⁴³ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 273.

⁵⁴⁴ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 273.

⁵⁴⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 539.

⁵⁴⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 253.

⁵⁴⁷ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 274.

Yukarıdaki ayettin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak bu ayette Nesefi'nin açılması diğer müfessirlerin açıklamalarından kısa olmuştur.

1. 2. 2. Kısas

Bakara suresinin 178 ve 179. ayetlerinde kısasa değinilerek şöyle buyrulmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ

“Ey iman edenler! بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بِكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldürülen kimse, kardeşi (öldürülenin varisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.” (Bakara 2/178)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Erkeğe karşı erkek, kadına karşı kadın, köleye karşı köle kısas edilir. Maliki ve Şafii mezheplerinin görüşleri bu yöndedir. Ebu Hanife'nin mezhebine göre cana karşı can kısas edilir.⁵⁴⁸

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Cahiliye döneminde kan davaları çok olurdu, bazı kabileler diğer kabilelere karşı daha güçlü olurlardı, onlar köleye karşı hür, kanına karşı erkeği öldüreceklerine yemin ederlerdi. İslam gelince onlar Hz. Muhammed'de hüküm vermek için gittiler, bu konuda bu ayet nazil oldu.⁵⁴⁹

“وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ” “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat

vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz.” (Bakara 2/179)

⁵⁴⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 218-219.

⁵⁴⁹ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 118.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bu ayette fesahat ve belagat vardır. Belagatin yönü, kısas kelimesinin معرفة (belirtili), hayat kelimesinin نكرة (belirtisiz) olarak gelmesidir. Dolayısıyla ayetin manası, kısas cinsinde sizin için büyük bir hayat vardır, şeklindedir.⁵⁵⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Cahiliye döneminde bazen bir kişiye karşı bir toplum öldürülürdü, bazen katil dışında başka biri öldürülürdü, böylece fitne çıkardı. Katilin kendisi kısas olunca katil öldürmekten vazgeçer, bundan böyle iki can kurtulmuş olur.⁵⁵¹

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, Zemahşeri ve Beydavi'nin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Nesefi ise bu ayetlerin açıklamalarına değinmemiştir.

1. 2. 3. Yol Kesicilerin Cezası

Maide suresinin 33. ayetinde yeryüzünde bozgunculuk çıkaran, yol kesen, eşkıyalık yapan kişilere verilecek cezalara değinilerek şöyle buyrulmuştur: “إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ

الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ

”هم جزئ في الدنيا وهم في الآخرة عذاب عظيم“ *“Allah’a ve Resulüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahrette de onlara büyük bir azap vardır.”* (Maide 5/33)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Allah’a ve Resulüne karşı savaşanlardan kasıt, Allah’ın Resulüne karşı savaşanlardır. Müslümanlara karşı savaşmak, Allah’ın Resulüne karşı savaşmak hükmündedir. Kim yol keserek bir kişiyi öldürüp onun malını almazsa, o kişi

⁵⁵⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 220.

⁵⁵¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 119.

asılmadan öldürölür. Bir kimse yol kesip bir kişiıı hem öldürölüp hem de onun malını alırsa, o kişiıı öldürölölüp asılır. Ebu Hanife ve imam Muhammed'e göre diri asılır, ölölnceye kadar asılı kalır. Bir kişiıı yol kesip sadece bir kişiının malını alırsa, çaprazlama olarak o kişiının eli ve ayağı kesilir. Bir kişiıı yol kesip bir şey almadan sadece korku yaratırsa, başka bir yere sürgün edilir.”⁵⁵²

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Allah'a ve Resulölüne yani Müslölmanlara karşı savaşı açanlardan kasıt, yol kesenlerdir. Bunlar sadece yol kesip bir kişiıı öldürölmişlerse, asılmadan öldürölölürler. Bir kişiının hem malını alıp hem de öldürölmişlerse, öldürölölüp asılırlar. Fıkıhçılar arasında bu konuda ihtilaf vardır. Sadece birinin malını alıp onu öldürölmemişlerse, çaprazlama şeklinde onların sağ eli ile sol ayakları kesilir. İnsanları sadece korkutmuşlarsa, bir beldeden başka bir beldeye sürgün edilirler.”⁵⁵³

Bu ayetin bağlamında Neseфі'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Allah'ın velilerine savaşı açıp fesat çıkaranlar, eğer yol kesip bir kişiıı öldürölmişlerse, asılmadan öldürölölürler. Yol keserek bir kişiıı öldürölüp ve onun malını da almışlarsa, onlar öldürölölüp asılırlar. Sadece yol kesip bir kişiının malını almışlarsa, çaprazlama olarak elleri ve ayakları kesilir. Yol kesip sadece korku yaratmışlarsa, başka bir yere sürgün edilirler.”⁵⁵⁴

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, yol kesicilerin hakkında müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

⁵⁵² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 615.

⁵⁵³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 286.

⁵⁵⁴ en-Neseфі, *Medâriku't-tenzîl*, I, 319.

1. 2. 4. Hırsızlığın Cezası

Maide suresinin 38 ve 39. ayetlerinde hırsızlık yapan kişiye verilecek cezaya değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ”

“Yaptıklarına bir karşılık ve Allah’tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Maide 5/38)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Hırsızlık yapan erkek ve kadının elleri kesilir. Hırsızlıkta sağ el bilekten kesilir. El kesmeyi gerektiren malın miktarı, Ebu Hanife’ye göre on dirhem miktarı kadardır. Şafii ve Maliki’ye göre çeyrek dinarın miktarı kadardır.⁵⁵⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Hırsızlık, muhafaza yerinden malı almaktır. El kesmeyi gerektiren malın miktarı, çeyrek dinar veya onun değeridir. Elden kasıt, sağ eldir. Cumhura göre hırsızlık yapanın eli bilekten kesilir.⁵⁵⁶

Bu ayetin tefsirinde Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması, hırsızlık yapan erkek ve kadının sağ eli kesilir. Ayette, hırsızlık yapan erkekten başlanılmıştır. Çünkü hırsızlık cüret ister, bu da erkeklerde daha fazladır, şeklinde olmuştur.⁵⁵⁷

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, Müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak Nesefi, hırsızlıkta el kesmeyi gerektiren malın miktarına değinmemiştir.

Konuyla ilgili Hanefi mezhebinin fıkıh kitaplarında şu bilgilere yer verilmiştir: “Hırsızlık sözlükte bir şeyi gizli bir şekilde almaktır. Terimde ise akıllı ve buluş çağına ermiş olan bir kişinin başka bir kişiye ait nisap miktarında korunan yerinden

⁵⁵⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 619.

⁵⁵⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 287.

⁵⁵⁷ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 321.

bir malı almaktır.”⁵⁵⁸ “Hırsızın elinin kesilmesi için çalınan malın nisabı on dirhem miktarıdır. Şafii’ye göre çeyrek dinar miktarıdır.”⁵⁵⁹

Konuyla ilgili Şafii mezhebinin fıkıh kitaplarında şu bilgilere yer verilmiştir: “Akıllı ve buluş çağına ermiş olan kişinin kendi isteğiyle başka bir kişiye ait olan bir malı muhafaza edilen yerinden çalan kişiye bir daha çalmaması için el kesme cezası verilir.”⁵⁶⁰ “Nisaptan daha az bir mal çalan kişiye ceza verilmez, nisap dinarın çeyreğidir.”⁵⁶¹

Maide suresinin 39. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ” *“Her kim de işlediği zulmünün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse kuşkusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edendir.”* (Maide 5/39)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Kim hırsızlık yaptıktan sonra tövbe ederek kendini düzeltirse, Yüce Allah, onunu tövbesini kabul eder ve ahretteki cezasını affeder, tövbe bu dünyadaki elin kesmesini düşüremez.”⁵⁶²

Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, Kim hırsızlık yaptıktan sonra tövbe edip kendini düzelterek bir daha hırsızlık yapmazsa, Yüce Allah, onun tövbesini kabul eder, ahirette ona azap etmez, malı çalınan kişinin hakkından dolayı tövbe el kesmeyi düşürmez, şeklinde olmuştur.⁵⁶³

⁵⁵⁸ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 341.

⁵⁵⁹ es-Semerkandi, *Tuhfetü’l-fukaha*, III, 149-150.

⁵⁶⁰ Ebu İshak İbrahim bin Ali bin Yusuf eş-Şirazi, *el-Muhezzeb*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, trs., III, 353.

⁵⁶¹ eş-Şirazi, *el-Muhezzeb*, III, 353.

⁵⁶² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 619.

⁵⁶³ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzîl*, s. 278.

Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, kim hırsızlıktan sonra tövbe edip çaldığı şeyi geri vererek kendini düzeltirse, Yüce Allah onun tövbesini kabul eder, şeklinde olmuştur.⁵⁶⁴

Müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında, Nesefî tövbenin kabul edebilmesi için, hırsızın çaldığı malı hak sahibine geri vermesine bağlamıştır.

1. 2. 5. Zinanın Cezası

Nur Suresinde zinanın cezasına değinilerek şöyle buyrulur: “سُورَةُ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا

الرَّائِيَةَ” *“Bu, bizim indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir süredir. Düşünüp öğüt almanız için onda apaçık ayetler indirdik.”* (Nur 24/1)

وَالرَّائِيَةَ فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِئَةً جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun.

Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırmasına şahit olsun.” (Nur 24/2)

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bu ayetin hükmü, muhsan olmayan kişiler içindir. muhsan olan kişilerin cezası recimdir.⁵⁶⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Zina yapan erkek ve zina yapan kadının cezası yüz değnektir. Şafii'ye göre ayrıca bir yıl sürgün de eklenir. Bu ceza muhsan olmayan erkek ve kadının cezasıdır. Muhsan olanların cezası recimdir.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 321.

⁵⁶⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 204.

⁵⁶⁶ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 700.

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, zina yapan erkek ve zina yapan kadının cezası yüz değnektir. Bu ceza muhsan olmayan erkek ve kadının cezasıdır. Muhsan olan erkek ve kadının cezası recimdir, şeklinde olmuştur.⁵⁶⁷

“الرَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ” *“Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah’a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah’a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü’minlere haram kılınmıştır.”* (Nur 24/3)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Salih bir kişi, kötü bir kadın ile evlenmeyi düşünemez. Ancak salih bir kadın ile evlenir. Kötü bir kişi de ancak kötü bir kadın ile evlenir. Bir rivayete göre: Medine’de bazı zengin müşrik kadınlar vardı, fakir genç muhacirler de o kadınlarla evlenmek için Peygamberimizden izin istediler, bu duruma karşı şu ayet nazil oldu.”⁵⁶⁸

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Zinaya meyleden bir kişi iffetli kadınlarla evlenemez. Salih bir kişi de zina eden bir kadın ile evlenemez. Medine’de bazı muhacirler müşrik kadınlarla evlenmek için Peygamberimizden izin istediler, bu duruma karşı bu ayet indi. Burada kerahet mübalağa olarak haram ile tabir edilmiştir.”⁵⁶⁹

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Zinaya meyilli bir kişi iffetli kadınlarla değil, kendi gibi kadınlarla evlenmeyi düşünür. Salih bir kişi de iffetli kadınlarla evlenmeyi düşünür.”⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 149.

⁵⁶⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 2007.

⁵⁶⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 701.

⁵⁷⁰ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 149.

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 2. 6. İffetli Kadınlara İftira Atmanın Cezası

Nur suresinde namuslu kadınlara iftira atmanın cezasına değinilerek 24. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ” *“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir.”* (Nur 24/4)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: İftira, ya birine zina isnat edilerek yapılır, ya da başka şey isnat edilerek yapılır. Bu ayetteki iftiradan maksat, birine zina isnat edilerek iftira atmaktır. Bu da iki delile dayanmaktadır. Birinci delil; namuslu kadınların zinadan sonra zikredilmesidir. İkinci delil ise; dört tane şahidin şart koşulmasıdır. Çünkü zina isnadı dışındaki şeylerde iki tane şahit gerekir. “Onlar fasıkların ta kendileridir” şart cevabına girmeyen bağımsız bir cümledir. “Ancak tövbe edenler” fasıklıktan müstesnadır.⁵⁷¹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Zina eden kadınlardan sonra namuslu kadınlarının zikredilmesi ve dört tane şahidin şart koşulmasından dolayı buradaki iftiradan maksat, Namuslu kadınlara zina isnat edip onlara iftira atmaktır. Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra dört tane şahidini getirmeyenlere seksen sopa vurulur. Namuslu kadınlara ve namuslu erkeklere iftira atmak aynıdır. Genellikle kadınlara iftira atıldığı için veya kadınlara iftira atmak daha kötü olduğu için burada namuslu kadınlar zikredilmişlerdir. İftira atanlar

⁵⁷¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 208.

fasıkların ta kendileridirler. Ancak tövbe edip kendini ıslah edenler fasıklıktan müstesnadırlar.”⁵⁷²

Bu ayetin tefsirinde Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurulur. Zina isnadı dışındaki suçların isnadında iki şahit göstermesi gerekir. Bize göre iftira atan kişiye had uygulandığı zamandan itibaren onun şahitliği kabul edilmeyecektir. Şafii’ye göre iftira atan kişinin iftira attığı zamandan itibaren şahitliği kabul edilmeyecektir. Onlar fasıkların ta kendileridir. Ancak tövbe edip kendini ıslah edenler, fasıklıktan müstesnadırlar.”⁵⁷³

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Nesefi bu ayetlerin açıklamasında mezheplerin görüşünü aktararak, Hanefi mezhebinin görüşünü, bize göre şeklinde aktarmıştır.

Nur suresinin 11 ile 20. ayete kadar ifk (Hz. Ayşe’ye atılan iftira) olayına değinilerek şöyle buyrulmuştur: “إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ

إِمْرٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ” “O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey saymayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır.” (Nur 24/11)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: İfk, yalan ve iftiradan daha şiddetlidir. Bundan kasıt, Hz. Ayşe’ye atılan iftiradır. Usbe, sayıları on ile kırk arası olan topluluktur. Bunlar, münafıkların başı

⁵⁷² el-Beydavî, *Envâru’-t-tenzil*, s. 701.

⁵⁷³ en-Nesefî, *Medâriku’-t-tenzil*, II, 150.

olan Abdullah bin Übey ve arkadaşlarıdır. Bu ayetlerde, Peygamberimiz için bir teselli ve onun şanının yüce olduğunu, annemiz Hz. Ayşe'nin de münezzeh olduğunu belirtilmektedir.⁵⁷⁴

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: İfk, yalandan daha şiddetlidir. Bundan kasıt Hz. Ayşe'ye atılan iftiradır. Usbe, sayıları on ile kırka kadar olan bir topluluktur. Bunlar Abdullah bin Übey, Zeyd bin rıfaa ve arkadaşlarıdır. Bu ayette Peygamberimiz (a.s)a, Hz. Ebu Bekir'e, Hz. Ayşe'ye ve Safvan'a hitap vardır.⁵⁷⁵

Bu ayetin bağlamında Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: İfk, yalandan daha şiddetlidir. Bundan kasıt beni mustalik gazvesinde Hz. Ayşe'ye atılan iftiradır. Bu olayın başını çekenler, Abdullah bin Übey ve onun arkadaşlarıdır.⁵⁷⁶

“لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ” *“Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, “Bu, apaçık bir iftiradır” deselerdi ya!”* (Nur 24/12)

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, bu ayette muhatap zamirden gaip zamire, zamirden zahir isme belagat için iltifat edilmiştir. Bu ayette Müslümanların şüpheyi itibar etmemeleri gerektiğini, bu hadise bir uydurmadır, şeklinde olmuştur.⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 212.

⁵⁷⁵ el-Beydavî, *Envaru-tenzil*, s. 703.

⁵⁷⁶ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 152.

⁵⁷⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 212-213.

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, bu ayette Müslümanlara karşı iyi zanda bulunmak gerektiğini belirterek, muhatap zamirden gaip zamire iltifat edilmiştir, şeklinde olmuştur.⁵⁷⁸

“لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَقُولْكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمْ الْكَاذِبُونَ” *“Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirirlerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir.”* (Nur 24/13)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yüce Allah yalan ile doğruyu birbirinden ayırtmak için dört tane şahide bağlamıştır. Hz. Ayşe'ye iftira atanların şahitleri yoktur. Normal bir namuslu kadına şahitsiz bir şey isnat edilirse, iftira cezası uygulanır. Ebu Bekir'in Kızı Peygamberimizin eşine nasıl iftira atılır ki?⁵⁷⁹

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, Allah katında delili olmayan bir şey yalandır. Onun için had uygulanmıştır, şeklinde olmuştur.⁵⁸⁰

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Şayet onlar doğru soyuluyorlarsa, niçin dört tane şahitlerini getirmediler, onlar dört tane şahit getirmedikleri için Allah'ın hükmüne göre yalancıdırlar. Hz. Ayşe'ye iftira atanların şahitleri yoktur.⁵⁸¹

“وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ” *“Eğer size dünya ve ahrette Allah'ın lütfü ve rahmeti olmasaydı, içinde daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.”* (Nur 24/14)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Eğer dünyada insanlara vermiş olduğu nimetleri ihmal edip tövbe etme

⁵⁷⁸ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 703.

⁵⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 213.

⁵⁸⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 703.

⁵⁸¹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 153.

hakkını vermeseydi ve ahirette de insanlar için af ve mağfireti olmasaydı, ifk hadisesinden dolayı hemen azap verirdi.⁵⁸²

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Eğer Yüce Allah, dünyada insanlara vermiş olduğu çeşitli nimetler olmasaydı, ahirette de insanlara karşı Allah'ın affı ve mağfireti olmasaydı, Yüce Allah insanlara hemen azap verirdi.⁵⁸³

“*Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir günahdır.*” (Nur 24/15)

Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, İfk hadisesi kalp ile bilinen bir bilgiye dayanamayıp, sadece dilden dile dolaşan bir zan idi, şeklinde olmuştur.⁵⁸⁴

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, kalpteki bilgiye dayanmayan, dilden dile dolaşan sözleri dolaştırıyorlardı, bunu da kolay sanıyorlardı, bu Allah katında büyük bir günahdır ve azabı hak eder, şeklinde olmuştur.⁵⁸⁵

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, dilden dile dolaşarak Hz. Ayşe'ye atılan iftira tüm evlere ulaştı, bu da kalpteki bilgiye dayanamıyordu, asıl bilgi kalbe dayanan ve dil de ona tercüme olan bilgidir, şeklinde olmuştur.⁵⁸⁶

“*Bu iftirayı işittiğiniz vakit, “وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ”* “Bu iftirayı işittiğiniz vakit, “Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksiklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu, çok büyük bir iftiradır” deseydiniz ya!” (Nur 24/16)

⁵⁸² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 213.

⁵⁸³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 703.

⁵⁸⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 214.

⁵⁸⁵ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 703.

⁵⁸⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 154.

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bu gibi sözleri konuşmak bize yakışmaz. Bir peygamberin hanımı “Hz. Nuh ve Hz. Lut’un hanımları gibi” kâfir olabilir ama fahişe olamaz.⁵⁸⁷

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bu gibi sözleri konuşmak bize sahih değildir ve bize yakışmaz. Bir peygamberin hanımı fahişe olması mümkün değildir, ama kâfir olabilir.⁵⁸⁸

Bu ayetin bağlamında Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: İfk olayını işittiğiniz zaman bunu konuşmak bize sahih değildir, niye demediniz? Peygamberler bütün insanlara gönderildikleri için bir peygamberin hanımı kâfir olabilir, ama fahişe olamaz.⁵⁸⁹

“يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ” “Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor.” (Nur 24/17)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Sağ olduğunuz sürece Yüce Allah bu gibi şeylere dönmemeniz için size öğüt verir. Bu ayette Yüce Allah Müslümanları iman ile vasıflandırarak bu gibi şeylere dönmek için bir hatırlatma yapmıştır.⁵⁹⁰

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Sağ olduğunuz sürece bu gibi şeylere dönmemeniz için Yüce Allah, size öğüt verir. Muhakkak iman buna manidir.⁵⁹¹

⁵⁸⁷ ez-Zamehşeri, *el-Keşşâf*, III, 214-215.

⁵⁸⁸ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 704.

⁵⁸⁹ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 154.

⁵⁹⁰ ez-Zamehşerî, *el-Keşşâf*, III, 215.

⁵⁹¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 704.

Bu ayetin bağlamında Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Dünyada yaşadığınız sürece bu gibi sözleri konuşmamak veya onları dinlememek için Yüce Allah, size öğüt verir.⁵⁹²

“وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ” “Allah, size ayetleri açıklıyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Nur 24/18)

Bu ayetin bağlamında Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yüce Allah, bize ilmine ve hikmetine delalet eden ayetlerini açıklar. Yüce Allah, bize güzel ahlakı öğretir.⁵⁹³

Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, insanların edep alabilmeleri için Yüce Allah, güzel ahlak ve güzel edebe delalet eden ayetlerini açıklar. Yüce Allah, bütün durumları bilir, şeklinde olmuştur.⁵⁹⁴

Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, Yüce Allah apaçık ayetlerini ve güzel edepleri açıklar. Yüce Allah, sizi ve amellerinizi bilir, amellerinize göre size ceza verir, şeklinde olmuştur.⁵⁹⁵

“إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ” “İnsanlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilemezsiniz.” (Nur 24/19)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: İnsanlar arasında hayâsızlığın yayılmasını isteyenlere bu dünyada had vardır, ahirette de elem verici bir azap vardır. Yüce Allah, kalplerdeki bütün gizli bilgileri bilir, siz bilemezsiniz.⁵⁹⁶

⁵⁹² en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 154.

⁵⁹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 215.

⁵⁹⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 704.

⁵⁹⁵ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 154.

⁵⁹⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 215.

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: İnsanlar arsında hayasızlığın yayılmasını isteyenlere dünyada had uygulama ve ahirette cehennem ateşi vardır.⁵⁹⁷

“وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ” “Allah’ın lütfu ve rahmeti sizin üzerinize olmasaydı ve Allah çok esirgeyici ve çok merhametli olmasaydı, hâliniz nece olurdu?” (Nur 24/20)

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Günahın büyük olmasına rağmen Yüce Allah’ın hemen azap vermemesi, Yüce Allah’ın kullarına karşı şefkat ve merhametli olmasındandır.”⁵⁹⁸

Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: “Yüce Allah’ın lütfu ve merhameti olmasaydı, hemen azabını gönderirdi.”⁵⁹⁹

Bu başlık altındaki ayetlerin tefsirinde Müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında zaman, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 3. Cihat

1. 3. 1. İslam’da Savaşın Meşru Kılınması

Bakara suresinin 190 ile 193. ayetlerinde savaşa değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ” “sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.” (Bakara 2/190)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Allah yolunda savaşmak, Allah’ın kelimesini yücelmek ve onun dinini aziz kılmak için cihat yapmaktır. Bütün müşriklere karşı değil sizinle savaşan

⁵⁹⁷ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 704.

⁵⁹⁸ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 704.

⁵⁹⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 155.

müşriklere karşı savaşın. Bu ayet, “bütün müşriklere karşı savaşın, (tövbe, 36.) ayeti ile mensuh olmuştur. Rabi bin Enes’in rivayetine göre bu ayet, savaş ile ilgili inen ilk ayettir.”⁶⁰⁰

Bu ayetin bağlamında Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Allah yolunda savaşmak, Allah’ın kelimesini yüceltmek ve onunun dinini aziz kılmak için savaş yapmaktır.”⁶⁰¹ Bu ayet, henüz bütün müşriklere karşı top yekûn savaşmaya iziz verilmeden önce inmiştir.⁶⁰²

Bu ayetin bağlamında Nesefî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Allah yolunda savaşmak, Allah’ın kelimesini yücelmek ve Allah’ın dinini aziz kılmak için cihat yapmaktır.⁶⁰³ Sizinle savaşmayanlarla değil, savaşanlarla savaşın. Bu ayet, “bütün müşriklerle savaşın” ayeti ile mensuh olmuştur.⁶⁰⁴

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ
“onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke’den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid’i-Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.” (Bakara 2/191)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: İster hilde ister haremde onları nerde bulursanız öldürün. Sakaf, (وَالنَّقْفِ) galip gelerek yakalamak ve almaktır.⁶⁰⁵ Onlar sizi Mekke’den çıkardığı gibi siz de

⁶⁰⁰ ez- Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I, 233.

⁶⁰¹ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzil*, s. 125.

⁶⁰² el-Beydavi, *Envâru’t-tenzil*, s. 125.

⁶⁰³ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 108.

⁶⁰⁴ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 108.

⁶⁰⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 233.

onları çıkarın. Fetih gününde Peygamberimiz (a.s) Müslüman olmayanları aynı şekilde Mekke'den çıkardı. Fitne, insanın başına gelen bela ve musibetlerdir. Ya da büyük şirktir. Ayetin manası şöyle de olabilir; onların seni Mescid'i-Haram'dan çıkartmaları savaştan daha şiddetlidir.⁶⁰⁶

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Hilde veya haremde onları nerede bulursanız öldürün. Sakafın (الثقف) aslı, bilgi açısından veya amel açısından bir şeyi zekâ ile idrak etmektir, burada galip gelmenin manasındadır.⁶⁰⁷ Peygamberiz (a.s) fetih gününde Müslüman olmayanları Mekke'den çıkarttı. "Fitne savaştan daha şiddetlidir" ayetteki bölümün manası, Vatanından çıkartmak ve buna benzer insanın başına gelen musibetler, savaştan daha şiddetlidir, demektir. Ya da onların haremde müşrik olmaları ve onların sizi oradan çıkartmaları savaştan daha şiddetlidir, şeklindedir.⁶⁰⁸

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, onların Yüce Allah'a şirk koşmaları savaştan daha büyüktür. Veya ahretin azabı savaştan daha büyüktür, şeklinde olmuştur.⁶⁰⁹

“فَإِنْ أَنْتَهُوَ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ” “eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır. Çok merhamet edendir.” (Bakara 2/192) “وَقَاتِلُوهُمْ” “Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır.” (Bakara 2/193)

⁶⁰⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 234.

⁶⁰⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 125.

⁶⁰⁸ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 125.

⁶⁰⁹ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 108.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Müşriklerin şirkten, savaştan ve şeytana pay çıkarmaktan vaz geçip din sadece Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaş yapılır. Onlar savaşmaktan vazgeçince kendileriyle savaş yapılmayacaktır, çünkü savaşmayanlara karşı savaşmak düşmanlıktır.⁶¹⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalarda bulunmuştur: Fitne, şirk ve şeytana tabi olmak yok oluncaya kadar onlara karşı savaşmak gerekir. Onlar şirkten vazgeçerlerse, kendilerine karşı düşmanlık yapılmamalıdır.⁶¹¹

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Şirk ve şeytanın izinden gitmek yok olup din sadece Allah'ın oluncaya kadar onlara karşı savaş yapılır. Onlar küfürden vazgeçerlerse kendilerine karşı savaş yapılmaz, düşmanlık ancak zalimlere karşı yapılır.⁶¹²

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında zaman, müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

1. 3. 2. Savaştan Kaçmanın Hükümü

Enfal suresinin 15 ve 16. ayetlerinde savaştan kaçmanın hükmüne değinilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمْ الْأُدْبَارَ” “*Ey iman edenler. Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın).*” (Enfal 8/15)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kâfirlerle savaşmak için karışı karşıya gelirsiniz, onların sayısı sizin

⁶¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 234.

⁶¹¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 126.

⁶¹² en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 109.

sayısından fazla olursa, onlardan kaçmayınız. Sizin sayısı onların sayısına denk olursa veya onlardan daha fazla olursa, onlardan kaçmak hiç uygun değildir.⁶¹³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kâfirlere karşı karşıya gelip onların size doğru geldiğini görürseniz, mağlubiyetten dolayı sırtınızı onlara verip kaçmayın. Onların sayısı sizin sayınız kadar olursa veya sizden daha az olursa, sırtınızı onlara verip kaçmak sizin için hiç uygun değildir.⁶¹⁴

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kâfirlerle savaşmak için onlarla karşı karşıya gelirsiniz, onların sayısı sizin sayısından daha fazla olsa dahi, onlardan kaçmayın.⁶¹⁵

“-savaş” *“وَمَنْ يُؤْمِدْ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّقًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ”* *taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!”* (Enfal 8/16)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamalarda bulunmuştur: Savaşın bir hilesi olan geri çekilmek ve tekrar düşmana saldırmak ya da başka bir guruba katılmak haricinde savaştan kaçmak büyük bir günahıdır.⁶¹⁶

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu açıklamalarda bulunmuştur: Savaşın bir hilesi olarak geri çekilip tekrar düşmana saldırmak veya Müslümanların diğer bir birliğine katılıp onlara yardım etmek için geri çekilme

⁶¹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 199.

⁶¹⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 393.

⁶¹⁵ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 465.

⁶¹⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 199-200.

haricinde, kim savaşta arkasını verip savaştan kaçarsa, muhakkak Yüce Allah'ın gazabına uğrar. Onun varacağı yer cehennemdir ve orası ne kötü bir yerdir.⁶¹⁷

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şu şekilde olmuştur: Savaşın bir hilesi olan geri çekilmek ve tekrar düşmana saldırmak ya da başka bir guruba katılmak haricinde, kim savaştan kaçarsa muhakkak Yüce Allah'ın gazabına uğrar.⁶¹⁸

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 3. 3. Savaşta Esirler

Muhammed suresinin 4. ayetinde savaşta ele geçirilen esirlerin durumuna değinilerek şöyle buyrulmuştur “فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْنَتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرْنَا مِنْهُمْ وَلَكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ” (Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidiye karşılığı saliverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileyseydi, onlardan öç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.” (Muhammed 47/4)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Boyun vurmaktan kasıt, öldürmektir. Çünkü vurulması gereken yer boyundur, diğeri azalar değildir. Bu ayette geçmekte olan esirlerle ilgili “esirleri ya karşılıksız ya da fidiye karşılığı serbest bırakın” hüküm, bedirde ele geçirilen

⁶¹⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 394.

⁶¹⁸ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 465.

esirlerle ilgilidir.”⁶¹⁹ “Ebû Hanife’ye göre müşrikler esir alınırlarsa ya öldürülecekler veya köle edileceklerdir. Şafii’ye göre müşrikler esir alınırsa, imam Müslümanların yararını gözeterek esirler hakkında dört seçeneğe sahiptir. Birinci seçenek, onların öldürülmesidir. İkinci seçenek, onları köle yapmaktır. Üçüncü seçenek, Müslüman olan esirlere karşı onları değiş tokuştur. Dördüncü seçenek ise onları karşılıksız olarak serbest bırakmaktır.”⁶²⁰ “Müşrikler ile savaş devam ettiği sürece ve müşriklerin gücü yok oluncaya kadar bu konuda hüküm böyledir. Yüce Allah dileseydi, onların başına bir kısım felaket getirerek onları yok edebilirdi. Ancak yüce Allah Müslümanların sabredip büyük mükâfatı almaları için onları kâfirlerle savaşmayı emretti.”⁶²¹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Boyun vurmaktan kasıt, öldürmektir. Mümkün olduğu kadar savaş esnasında kâfirlerin boynundan vurulmalıdır. Savaş esnasında hür ve erkek bir müşrik esir alındığında, güzelce bağlanır. Sonra imam onları ya öldürür ya serbest bırakır ya da onlardan fidye alır.”⁶²² “Ebû Hanife’ye göre onlardan fidye alınmaz, ya öldürülecekler veya köle edilecekler. Ebû Hanife’ye göre bu ayet ya nesih edilmiş veya bedir esirlerine hastır.”⁶²³ “Savaş bitip herkes Müslüman oluncaya kadar, ya da barış oluncaya kadar veya müşriklerin gücü yok oluncaya kadar bu konuda hüküm böyledir. Yüce Allah dileseydi kâfirleri azap ile yok derdi, ancak Müslümanları ve kâfirleri birbiriyle denemek için bunu böyle yapar.”⁶²⁴

⁶¹⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 309.

⁶²⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 309.

⁶²¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 310.

⁶²² el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 956

⁶²³ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 956.

⁶²⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 956.

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Boyun vurmaktan kasıt, öldürmektir. Çünkü vurulması gereken yer boyundur, diğer azalar değildir. Savaş esnasında müşrikler esir alındıkları zaman, kaçmamak için güzelce bağlanırlar. Sonra imam onlar hakkında iki seçeneğe sahiptir; ya onları serbest bırakır, ya da onlardan fidye alır. Bize göre müşrik esirler ya köle yapılacaklar veya öldüreceklerdir.”⁶²⁵ “Bu ayette geçmekte olan onları karşılıksız olarak serbest bırakma veya onlardan fidye alma konusu, bedirdeki esirlere mahsustur, sonra bu hüküm nesih edilmiştir. Veya karşılıksız olarak serbest bırakmadan kasıt, onları öldürmeyip de onları köle yapmaktır. Ebu Hanîfe'nin görüşü böyledir. Şafî'ye göre müşrik esirler konusunda imam dört seçenek hakkına sahiptir. Birinci seçenek, onları öldürmektir. İkinci seçenek, onları köle yapmaktır. Üçüncü seçenek, onları Müslüman olan esirler ile değiş ve tokuştur. Dördüncü seçenek de onları karşılıksız olarak serbest bırakmaktır.”⁶²⁶ “Müşrikler ile savaş devam ettiği sürece ve müşriklerin gücü yok oluncaya kadar bu konuda hüküm böyledir. Yüce Allah dileseydi, onların başına felaketler getirerek onları yok ederdi. Ancak yüce Allah kâfirlere ceza, müminlere de mükâfat vermek için müminleri ve kâfirlere birbiriyle imtihan etmek için kâfirlere karşı müminlere savaşmayı emretti.”⁶²⁷

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak mezheplerinin görüşünü aktarma konusunda, Beydavi Şafî mezhebinin görüşünü tercih etmiştir, Neseî de Hanefî mezhebinin görüşünü tercih etmiştir.

⁶²⁵ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 561.

⁶²⁶ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 561.

⁶²⁷ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 562.

1. 3. 4. Haram Aylarda Savaş

Bakara suresinin 217. ayetinde haram aylarda yapılan savaşa değinilerek şöyle buyrulmuştur: “يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ فِيهِ كِبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَزْدُوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَزِدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَبِمَتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ” *“Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: “O ayda savaş büyük bir günahdır. Allah’ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram’ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahdır. Zülüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden dönerde kâfir olarak ölürse, öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.”* (Bakara 2/217)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bedir savaşından iki ay önce Peygamberimiz (a.s) Küreyş kervanını gözetmek için Abdullah bin Cahş komutlığında bir seriye gönderdi, o kervan içinde Amr bin Abdullah el-Hadremi ve üç kişi vardı. Seriyeye Amr bin Abdullah el-Hadremiyi öldürdüler ve diğerlerini esir aldılar. Bu vakit recep ayının ilk gününe denk geliyordu, onlar ise henüz recep ayına girmediğini sanıyorlardı. Küreyşliler, artık Hz. Muhammed haram ayları da helal kıldı, oysa bu aylar insanların rızkını talep etmek için dışarıya çıkmak için güvenilir aylardı, dediler. Bu durum seriye ye katılan sahabelere çok ağır geldi. Tövbemiz kabul oluncaya kadar biz buradan ayrılamayız, dediler. Peygamberiz (a.s) kervanı ve esirleri geri gönderdi.”⁶²⁸ “Allah’ın yolundan insanları alı koymak, Allah’ı inkâr etmek, Peygamberimizi (a.s) ve sahabeleri Mescid-i Haramdan çıkarmak, seriye deki sahabelerin yaptıklarından

⁶²⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 255.

daha ağır bir iştir.”⁶²⁹ “Fitne, Allah’a şirk koşturmak veya Peygamberiz (a.s) ve sahabeleri Mescid-i Haramdan çıkarmaktır.”⁶³⁰ “Mürtet olanların ameli, Şafii’ye göre Mürtet olarak ölenlerin ameli boşa gider. Hanefi’ye göre Mürtet sonra İslam’a dönse bile mürtetlikten önceki amelleri boşa gider.”⁶³¹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) de Zemahşeri’nin aktarmış olduğu rivayeti aktararak şu açıklamalarda bulunmuştur: “Bir rivayete göre Bedir savaşından iki ay önce Peygamberimiz (a.s) Küreyş kervanını gözetmek için Abdullah bin Cahş komutanlığında bir seriye gönderdi, o kervan içinde Amr bin Abdullah el-Hadremi ve üç kişi vardı. Seriyeye Amr bin Abdullah el-Hadremiyi öldürdüler ve diğerlerini esir aldılar. Bu vakit Recep ayının ilk gününe denk geliyordu, onlar ise henüz Recep ayına girilmediğini sanıyorlardı. Kureyşliler artık Hz. Muhammed haram ayları da helal kıldı, oysa bu aylar insanların rızkını talep etmek için dışarıya çıkmak için güvenilir aylardı, dediler. Bu durum sahabelere ağır geldi, tövbemiz kabul olmayıncaya kadar biz buradan ayrılmayız dediler. Bu duruma karşı bu ayet indi.”⁶³² “Mescid-i Haram’ın halkı, Hz. Muhammed ve sahabelerdir. Fitne, Müşriklerin Allah’a karşı koştukları şirk ve Mescid-i Haramdan Hz. Muhammed ve onunun sahabelerini çıkarmalarıdır.”⁶³³ “Şafii’nin belirtildiği gibi mürtet olarak ölenlerin Salih ameli boşa gider.”⁶³⁴

Bu ayetin tefsirinde Nesefi’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Kâfirler veya Müslümanlar haram aylarında yapılan savaş Hz. Muhammed’e sordular. Yüce Allah, bu aylarda savaş yapmak büyük bir günah olduğunu bildirdi.

⁶²⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 256.

⁶³⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 256.

⁶³¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 256.

⁶³² el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 135.

⁶³³ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 135.

⁶³⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 135.

Allah'ın yolundan alıkoymak, Allah'a inanmamak, Peygamberimiz (a.s)'ı ve sahabeleri Mescid-i Haram'dan çıkarmak, Allah'a karşı şirk koşturmak, Peygamberimize ve sahabelere veya Müslümanlara sıkıntı yaşatmak bu aylarda yapılan savaştan daha büyük ve daha şiddetli bir günahıdır.”⁶³⁵ “Şafii'ye göre Mürtet, Mürtet olarak ölürse onun iyi amelleri boşa gider. Bize göre ise sadece mürtetlik ile mürtetlikten önceki amelleri boşa gider.”⁶³⁶

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında zaman, her üç müfessir birbirine yakın açıklamaları vermişlerdir. Ancak Zemahşeri ve Beydavi ayetle ilgili zikredilen rivayeti verirken, Nesefi ise bu rivayeti vermemiştir. Ayrıca Zemahşeri ve Beydavi mezheplerinin görüşünü verirken, herhangi bir mezhebinin görüşünü tercih etmemişlerdir. Nesefi ise Hanefi Mezhebinin görüşünü “bize göre” şeklinde aktarmıştır.

1. 3. 5. Ganimet

Enfâl suresinin 1. ayetinde ganimetin konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْغَنَائِ قُلِ الْغَنَائُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ” *“Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah'a ve resulüne ait olduğunu söyle. O hâlde siz gerçek müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin.”* (Enfal 8/1)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bedir savaşındaki ganimetler hakkında ihtilaf çıktı, insanlar bu ganimetler kimin diye Peygamberimize sordular, ganimetler konusunda bu ayet nazil oldu.”⁶³⁷ “Ganimetlerin taksimatı konusundaki hüküm, Yüce Allah'a ve

⁶³⁵ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 120.

⁶³⁶ en-Nrsefi, *Medâriku't-tenzil*, I, 120.

⁶³⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 188-189.

resulüne aittir. Yüce Allah, hikmeti gereği ganimetin taksim edilmesini emreder, Peygamber de Yüce Allah'ın emrini uygular.”⁶³⁸

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Ganimetler hakkındaki hüküm Allah’a ve resulüne aittir. Bedir savaşında ganimetlerin paylaşımı konusunda ihtilaf oldu, bu duruma karşı bu ayet nazil oldu.”⁶³⁹ “Müslüman kişiler ihtilafa düştükleri zaman, Yüce Allah’tan korkmalıdırlar. Müslümanlar aralarını düzeltilmelidirler, Yüce Allah’a ve Resulüne itaat etmelidirler. İmanın gereği bu üç şeyi gerektirir.”⁶⁴⁰

Bu ayetin bağlamında Neseî'nin (ö. 710/1310) de şu açıklamaları yapmıştır: “Bedir savaşındaki ganimetlerin taksimatı konusunda ihtilaf oldu, sahabeler gelip bu konuyu Peygamberimize sordular, bu konuda bu ayet nazil oldu. Bu konuda hüküm Allah'ın ve Resulünündür. Yüce Allah, hükmeder, Peygamber de onun hükmünü uygular.”⁶⁴¹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, ganimet konusunda müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 3. 6. Ganimetin Paylaşımı

Enfâl suresinin 41. ayetinde ganimetlerin paylaşım konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَاَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ

“Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah’a; hak ile batılın

⁶³⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 188-189.

⁶³⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 390.

⁶⁴⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 390.

⁶⁴¹ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, I, 359.

birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir’de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (Enfal 7/41)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Ganimetin beşte biri beş paya ayrılır, bir pay Peygamberimizindir, bir pay Peygamberimizin akrabalarınındır, diğer üç pay ise fakirlerin, yetimlerin ve yolda kalanlarındır. Peygamberimizin vefatından sonra Peygamberimizin payı ve onun akrabalarının payı düşmüştür. Ancak peygamberimizin akrabalarından fakir olanlar fakirlikten dolayı diğer fakirler gibi kendi payını alacaklardır.”⁶⁴² “Yüce Allah’ın ismi burada tazim için zikredilmiştir. Bazılarına göre ganimet altı paya ayrılır, altıncı pay Allah’ın olup Kâbe’nin hizmeti için harcanır.”⁶⁴³ “Allah’a ve bedir gününde Hz. Peygambere iman etmiş olanlar, ganimetin beşte birinde gözü olmasın, Müslümanlar ganimetin beşte dördüyle yetinmelidirler. Bedir gününde Yüce Allah tarafından ayetler, melekler ve Müslümanlara yardım inmiştir.”⁶⁴⁴

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Cumhura göre burada Yüce Allah’ın ismi tazim için zikredilmiştir. Ganimetin beşte biri beşe ayrılır ve bu ayette özel olarak adı geçen kişilere dağıtılır. Bu hüküm bakidir, ancak Peygamberimiz (a.s)ın payı onun vefatından sonra düşmüştür”.⁶⁴⁵ “Ebu Hanife’ye göre Peygamberimizin ve onun ailesinin payı Peygamberimizin vefatından sonra düşmüştür. İmam Malik’e göre buradaki hüküm imamındır. İmam dilediği kişiye bu payı verir. Bazı görüşlere göre altıncı pay Allah’a aittir, Kâbe’nin

⁶⁴² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 214-215.

⁶⁴³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 214-215.

⁶⁴⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 215-216.

⁶⁴⁵ el-Beydavî, *Envâru ’t-tenzîl*, s. 400.

hizmeti için kullanılır. Bu ayet bedirde nazil olmuştur.”⁶⁴⁶ “İki ordunun karşılaştığı gün, bedir günüdür. Bedir gününde Hz. Muhammed’e ayetler, melekler ve yardım inmiştir.”⁶⁴⁷

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Ganimetin beşte biri Peygamberimizin zamanında beşe ayrılırdı, bir pay Peygamberimizindi, bir pay onun akrabalarındı, diğer üç pay ise fakirler, yetimler ve yolda kalanlarındı. Peygamberimizin vefatından sonra Peygamberimizin ve onun akrabalarının payı düşmüştür. Ancak Peygamberimizin akrabalarından fakir olanlar fakirlikten dolayı payını alacaklardır. Yüce Allah’a ve bedir gününde Hz. Peygambere inen şeye inanan kişiler bunu böyle bilmelidirler ve ganimetten geriye kalan dört pay ile yetinmelidirler.”⁶⁴⁸

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, ganimetin taksimatı konusunda müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 3. 7. Sığınmacıların Durumu

Tevbe suresinin 6. ayetinde sığınma talebinde bulunan kişilerin durumuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَإِنْ أَخَذَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ” *“Eğer Allah’a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah’ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir.”* (Tevbe 9/6)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, Haram aylardan sonra, aranızda bir antlaşma ve güvence olmayan müşriklerden biri tevhit inancını,

⁶⁴⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 400.

⁶⁴⁷ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 401.

⁶⁴⁸ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 371-472.

Kar'an'ı dinlemek ve sana gönderilen şeyi senin ona açıklaman için gelip, sığınmak isterse, ona sığınma hakkını tanı. Sonra Müslüman olmazsa, onun içinde güvende olacağı memleketine ulaştır. Ondan sonra dilediğinde ona ihanet etmeden onunla savaşılabirsin. Bu hüküm kıyamete kadar geçerlidir. “Sait bin Cubeyr'den gelen rivayete göre, müşriklerden bir kişi Hz. Ali'ye gelerek, bizden biri haram aylardan sonra Hz. Muhammed (a.s.)a Allah'ın kelamını dinlemek için gelirse veyahut bir ihtiyaç için gelirse öldürecek mi? Diye sordu. Hz. Ali hayır, öldürmeyecek dedi ve ona bu ayeti okudu”, şeklinde olmuştur.⁶⁴⁹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, müşriklerden biri gelip sana sığınır ve senin yanında olmak istese, Allah'ın kelamını dinleyip düşünmesi için ve işin hakikatini bilmesi için ona sığınma hakkını tanı. Sonra Müslüman olmazsa, onun güvede olabileceği yere ulaştır. Onlara bu sığınma hakkını tanımak ve muamelede bulunmak, onların iman ve senin çağırılmış olduğun hakikati bilmedikleri bir kavim olmaları sebebiyledir. Onlar dinlemek ve düşünmek isterlerse, onlara güven vermek gerekir, şeklinde olmuştur.⁶⁵⁰

Bu ayetin tefsirinde Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması, haram aylardan sonra, aranızda antlaşma olmayan müşriklerden biri, çağırılmış olduğun tevhit ve Kur'an'ı dinlemek için gelip sana sığınır, ona sığınma hakkını tanı ki o da Allah'ın kelamını dinlesin, düşünüp İslam diyarında bir kişiye eziyet yapılamayacağının işin hakikatini bilsin. Onlara bu sığınma hakkını tanımak, onların İslam ve hakikatin ne olduğunu bilmeyen cahil bir kavim olma sebebiyledir. Allah'ın kelamını dinlemek ve hakikati anlamak için onlara sığınma hakkını vermek germektedir, şeklinde olmuştur.⁶⁵¹

⁶⁴⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 240-241.

⁶⁵⁰ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 411.

⁶⁵¹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 486.

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ayetin açıklamasından anlaşılacağı gibi İslam dininde, Müslüman olmayan kişilere de sığınma hakkını tanınmakta ve onlara da güven verilmektedir.

1. 3. 8. Düşmanla İş Birliği

Al-i İmran suresinin 28. ayetinde Müslümanların kâfirlerle dostluk kurulmaması gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ” *“Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah'adır.”* (Al-i İmran 3/28)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Müslümanları bırakıp kâfirler ile dostluk edinmez. Kim kâfirleri dost ederse, Allah katında o kişi için dostluk diye bir şey kalmaz. Ancak kâfirler tarafından gelebilecek bir tehlike varsa, dış görünüşte dost görünüp kalp ile buğz ve düşmanlık etmek hariçtir.⁶⁵²

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yakınlıktan veya cahiliye deki bir arkadaşlıktan dolayı Müslümanlar kâfirler ile dostluk kurmamalıdır. Müslümanların dostluğu ve düşmanlığı ancak Allah için olmalıdır. Kim bunu yaparsa Allah katında dostluk namına bir şey kalmaz. Çünkü iki zıddın dostluğu bir arada olmaz. Ancak onlar tarafından gelebilecek bir tehlikeden dolayı zahiren onlara dost görünebilir.⁶⁵³

⁶⁵² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 245-246.

⁶⁵³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 174.

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında, müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

Al-i İmran suresinin 29. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ” “De ki: İçinizdekini gizlerseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerdeki her şeyi, yerdeki her şeyi de bilir. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (Al-i İmran 3/29)

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, kim kâfirler ile dostluğu veya başka bir şeyi içinde gizlese veya açık etse Yüce Allah onu bilir. Yüce Allah, yerde ve göklerde olan her şeyi bilir, şeklinde olmuştur.⁶⁵⁴

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması, Yüce Allah’ın hoşuna gitmeyen bir şeyi; ister kâfirlerle dostluk olsun, ister başka bir şey olsun, bir kimse neyi içinde saklasa veya açığa vursa, Yüce Allah onu bilir, şeklinde olmuştur.⁶⁵⁵

1. 3. 9. Müşriklerin Mescid-i Haram’a Yaklaştırlmaması

Tevbe suresinin 28. ayetinde müşriklerin Mescid-i Harama yaklaştırlmaması gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ” “Ey iman edenler! Allah’a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfüyle sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Tevbe 9/28)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Müşrikler necaset sahibidirler, çünkü onlar kendilerinde şirk taşırlar,

⁶⁵⁴ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzil*, s. 174-175.

⁶⁵⁵ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 170.

temizlenmezler, boy abdestini almazlar, necasetlerden uzak durmazlar. Ya da sanki onlar necasetin kendisi olmuşlardır.⁶⁵⁶ Onlar cahiliye döneminde yaptıkları gibi artık bu hac senesinden sonra, hac ve umre yapmamalıdır. Müşrikler hac ve umre dışında Haremden, Mescid-i Haramdan ve diğer mescitlerden alıkonulmazlar. Hanefi mezhebinin görüşü buna göredir. Şafii mezhebine göre müşrikler Mescid-i Haramdan alıkonulacaklardır. Maliki mezhebine göre Müşrikler bütün mescitlerden alıkonulacaklardır. Şayet bir kimse müşriklerin hacdan alıkonulmasından dolayı fakirlikten korkarsa, Yüce Allah lütfuyla onu zengin kılar.⁶⁵⁷

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Müşriklerin içi kötü olduğu için onlar necasettirler. Veya necasetten uzak durulması gerektiği şekilde müşriklerden de o şekilde uzak durulmalıdır. Ya da müşrikler temizlenmeyip necasetlerden uzak durmadıkları için genel olarak onlar necasete bulaşmışlardır.⁶⁵⁸ Onlar necaset oldukları için Mescid-i Haramdan ve Harem'e girmesinden alıkonulacaklardır. Veya müşrikler, hac ve umre yapmaktan alıkonulacaklardır. Hanefi mezhebi bu yöndedir. Maliki mezhebine göre Müşrikler hem Mescid-i Haramdan hem de diğer mescitlerden alıkonulacaklardır. Eğer bir kimse müşriklerin mescidi haramdan alıkonulmasından dolayı fakirlikten korkarsa, Yüce Allah lütfuyla onu zengin kılacaktır.⁶⁵⁹

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Müşrikler necaset sahibidirler, çünkü onlarla beraber şirk vardır, onlar temizlenmezler, onlar yıkanmazlar, onlar necasetlerden uzak durmazlar. Yahut onlar necasetin ta kendisi olmuşlardır. Onlar cahiliye döneminde hac ve umre yaptıkları

⁶⁵⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 252.

⁶⁵⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 253.

⁶⁵⁸ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 417.

⁶⁵⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 417.

gibi, artık bu seneden sonra hac ve umre yapmamalıdır. Ayetten kasıt, müşrikler hac ve umre yapmasınlar demektir. Bu bizim mezhebimizdir. Bize göre onlar hac ve umre dışında mescidi haramdan ve diğer mescitlerden alı konulmazlar. Şafii'ye göre Müşrikler sadece Mescid-i Haramdan alı konulacaklardır. Maliki'ye göre Müşrikler hem Mescid-i Haramdan hem de diğer mescitlerden alıkonulacaklardır.⁶⁶⁰

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, Zemahşeri hem Hanefi hem de Şafii mezheplerinin görüşlerini verip herhangi bir mezhebinin görüşünü tercih etmemiştir. Beydavi Şafii mezhebinin görüşünü birinci ağızdan aktarmıştır. Nesefi de Hanefi mezhebinin görüşünü, “bizim mezhebimiz göre” şeklinde aktarmıştır.

1. 4. İzin ve Ziyaretler

1. 4. 1. İzin ve Ziyaret Adabı

Nur suresinin 27, 28 ve 29. ayetlerinde bir eve girilirken ev sahibinde izin istemek ve ziyaret adabının nasıl olacağını belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Ey iman edenler!

Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor.” (Nur 24/27)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir eve gidilirse, o ev sahibine selam verilir, üç defa izin istenilir, izin verilirse o eve girilir. İzin verilmezse veya ses çıkmazsa geri dönülür. Ebu Musa el-Aşari Hz. Ömer'in kapısına gidip gireyim mi? diye üç defa söylenip, geri döndü ve

⁶⁶⁰ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 396.

biz, Hz. Peygamberden “izin üç defadır” şeklinde işittik dedi. İzin istemek ve selam vermek cahiliye selamından daha iyidir.⁶⁶¹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: İçinde ikamet edilen evlere girildiği zaman, selam verilip izin istenmedikçe o eve girilmez. Bir evi kiralayan veya emanet olarak alan kişi de izin istemeden o eve giremez. Bir eve gidildiği zaman selam verilip, üç defa izin istenilir, izin verilirse o eve girilir, izin verilmezse geri dönülür.⁶⁶²

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kişiye ait olmayan ve içinde başka birinin ikamet ettiği eve izin istenmeden girilmez. Bir eve girildiği zaman o ev haklına selam verilir ve üç defa izin istenir, izin verilirse o eve girilir, izin verilmezse geri dönülür.⁶⁶³

Nur suresinin 28. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “فَإِنْ لَمْ يَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ” “Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, ‘Geri dönün’ denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.” (Nur 24/28)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir eve gidildiği zaman izin veren kimse veya ev halkından biri bulunmazsa, izin istemekte ısrar etmeyin, perde kaldırmaya çalışmayın, kapının önünde de beklemeyin ve geri dönün. Bu sizin için daha hayırlıdır.⁶⁶⁴

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir eve girdiğiniz zaman, size izin verecek kimseyi göremezseniz, size izin verebilen

⁶⁶¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 221.

⁶⁶² el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 705-706.

⁶⁶³ En-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 158.

⁶⁶⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 222.

kişi gelmedikçe o eve girmeyin. Yangın, boğulma ve tehlikeli şeyler bu durumdan istisna olmuştur.⁶⁶⁵

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir eve girdiğiniz zaman evde size izin verebilecek kimseyi göremezseniz, size izin verebilecek bir kimseyi bulana kadar o eve girmeyin. Eğer size geri dönün denilirse geri dönün. İzin istemekte ısrar etmeyin, kapıdan perdeyi kaldırmaya yönelmeyin, kapıda da durmayın. Bu sizin için daha hayırlıdır.⁶⁶⁶

Nur suresinin 29. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: “لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ” *“İçinde size ait bir eşya olan, oturana bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.”* (Nur 24/29)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) açıklaması, girilmesinde izin alınması gerekmeyen yerler; oteller, hanlar alışveriş dükkânları gibi yerlerdir, şeklinde olmuştur.⁶⁶⁷

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, girilmesinde izin alması gerekmeyen yerler; dinlenme yerleri dükkânlar ve hanlar gibi yerlerdir, şeklinde olmuştur.⁶⁶⁸

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) de açıklaması, girilmesinde izin gerekmeyen yerler; hanlar, ticaret dükkânları ve bağlantı yerleri gibi yerlerdir, şeklinde olmuştur.⁶⁶⁹

⁶⁶⁵ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 706.

⁶⁶⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 158.

⁶⁶⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 222.

⁶⁶⁸ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 706.

⁶⁶⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 158.

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin ibare metni Zemahşeri'nin ibare metnine çok yakın olmuştur.

1. 4. 2. Peygamberin Evine Gitme Adabı

Ahzab suresinin 53. ayetinde Peygamberimizin evine davet edilmeksizin, insanların oraya giderek orada sohbet edip vakit geçirmek uygun olmadığını, ancak bir yemeğe davet edilmeleri durumunda gidip orada yemek yiyip ve yemekten sonra fazla oturmadan oradan ayrılmaları gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmaktadır: “يَا

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاظِرِينَ إِنَاءَهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنَسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِفُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِحُوا زُجُجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا

“Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber’in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber’i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah’ın Resulüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlamanız ebediyen söz konusu olmaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır.” (Ahzab 33/53)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bir gurup insanlar Peygamberimizin evine gidip orada oturup peygamberimizin yemek vaktini gözetirlerdi. Bu ayet bu gurup insanlara has olarak indi, eğer bu ayet bu kişilere has olmasaydı, hiç kimse yemek davetine icabet etme

dışında, Peygamberimizin evine giremezdi.”⁶⁷⁰ “Bir rivayete göre: Peygamberimiz (a.s) Zeynep için yemek verdi. Birkaç kişiyi insanları yemeğe çağırması için görevlendirdi. İnsanlar gurup halinde gelip yemek yiyip giderlerdi. Sonra o kişiler, hiç kimse kalmadı, her kesi çağırdık dediler. Peygamberimiz, sofrayı kaldırım diye buyurdu, yemek yiyen insanlar da dağıldılar, üç şahıs kaldılar, onlar aralarında konuşup konuşmayı uzattılar. Onlar gitsinler diye Peygamberimiz oradan ayrıldı, Hz. Ayşe’nin evine gitti, orada bulunan kişilere selam verdi, onlar Peygamberimizin selamını aldılar, sonra Peygamberimiz diğer hanımların evlerini dolaştı, onlara da selam verdi onlar da Peygamberimizin selamını aldılar. Peygamberimiz geri döndüğünde o üç şahısın hala orada oturduklarını gördü, peygamberimiz (a.s) çok hayâ sahibiydi, Peygamberimiz geri döndü, o şahıslar Peygamberimizin geri döndüğünü görünce kalktılar, sonra şu ayet indi.”⁶⁷¹ Peygamberimizin şanı hem hayatında hem de vefatından sonra yücedir. Bundan dolayı Yüce Allah Peygamberimizin eşlerinin nikâhını diğer insanlara haram kılmıştır.⁶⁷²

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bu ayeti kerimede İman edenlerin Peygamberimizin evine, ancak yemek vaktini gözetmeksizin, Peygamberimizin evine yemeğe davet edilmeleri hariç, Peygamberimizin evine gidip orada oturmaları uygun olmadığını, yemeğe davet edilmeleri durumunda Peygamberimizin evine gidip yemek yedikten sonra fazla beklemeden kalkıp dağılmaları gerektiğini belirtilmiştir. Buradaki hitap, Peygamberimizin yemek vaktini gözetip, ona yetişmek için Peygamberimizin evine gidip oturanlar ve onlara bezer kişiler içindir. Aksi halde yemek daveti haricinde

⁶⁷⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 537.

⁶⁷¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 537-538.

⁶⁷² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 539.

hiçbir kimsenin Peygamberimizin evine girmesi caiz olmazdı.⁶⁷³ Birbirini dinlemek veya Peygamberin ailesini dinlemek için orada beklememelidir. Peygamberin evi ona ve ailesine dar geleceği için ve Peygamberin kendisini ilgilendirmeyen bir şeyle meşgul olacağı için kuşkusuz bu Peygambere sıkıntı verir. Peygamber (a.s) insanlardan çekinir, Yüce Allah ise hakkı söylemekten çekinmez.⁶⁷⁴ Peygamberimizin eşlerinden ancak perdenin arkasından bir şey istenmelidir, şeytani nefsin tehlikeleri için bu hem insanların kalpleri için hem de onların kalpleri için daha iyidir. Peygamberimize eziyet etmek ve ondan sonra onun eşleriyle evlenmek asla söz konusu olamaz. Peygamberimizin hem hayatında hem de vefatından sonra şanın yüceliği için, onun eşleriyle evlenmek diğer insanlara Yüce Allah haram kılmıştır. Peygamberimize eziyet etmek ve onun eşleriyle evlenmek Yüce Allah katında büyük bir günahtır.⁶⁷⁵

Bu ayetin tefsirinde Neseî (ö. 710/1310) de Zemahşeri'nin aktarmış olduğu rivayeti aktararak şu açıklamaları yapmıştır: “Bir gurup insanlar, Peygamberimizin evine gidip oturur ve Peygamberimizin yemek vaktini takip ederlerdi.”⁶⁷⁶ “Bir rivayete göre: Peygamberimiz (a.s) Zeynep için yemek verdi. Birkaç kişiye insanları yemeğe çağırmalarını emretti. İnsanlar gurup halinde gelip yemek yiyip giderdiler. Sonra onlar, hiç kimse kalmadı, herkesi çağırdık dediler. Peygamberimiz, sofrayı kaldırım diye buyurdu, insanlar da dağıldılar, üç şahıs kalkmadılar, onlar aralarında konuşup konuşmayı uzattılar. Onlar kalksınlar diye Peygamberimiz oradan katlı, evlerini ziyaret etti, orada bulunanlara selam verdi, onlar da Peygamberin selamını aldılar, Peygamberimiz geri dönünce o üç şahsın hala orada oturup konuştuklarını

⁶⁷³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 823.

⁶⁷⁴ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 824.

⁶⁷⁵ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 824.

⁶⁷⁶ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 353.

gördü, Peygamberimiz çok hayâ sahibi idi, Peygamberimiz geri döndü. Onlar Peygamberimizin geri döndüğünü görünce katlılar. Sonra bu ayet nazil oldu.”⁶⁷⁷ Yemeğe davet ediliyorsanız girin, yemek yediğiniz de kalkın, dağılın. Orada birbirinizi dinleyip oturmayı uzatmayın. Bu Peygambere sıkıntı verir, Peygamber çekinir, Yüce Allah ise hakkı söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perdenin arkasından isteyin. Şeytanın tehlikesinden ve fitnenin meydana gelmesinden korunmak için, bu hem sizin hem de onların kalpleri için daha iyidir. Bu ayet inmeden önce kadınlar erkeklere çıkabiliyorlardı. ⁶⁷⁸ Peygamberimize eziyet etmek ve onun vefatından sonra onun eşleriyle evlenmek asla söz konusu olmaz. Bu Allah katında büyük bir günahdır. ⁶⁷⁹

“إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تَخْفَوْهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا” “Siz bir şeyi açığa vursanız da gizleseniz de, biliniz ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” (Ahzab 33/54)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, “Peygamberimizin hanımlarının evliliğiyle ilgili bir şey açığa vursanız da kalplerinizde gizleseniz de, Yüce Allah bunu bilir ve buna göre sizi cezalandırır” şeklinde olmuştur. ⁶⁸⁰

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, Peygamberimizin hanımlarının evliliğiyle ilgili ve benzeri şeyleri dillerinizle açık etseniz de veya kalplerinizde gizleseniz de, Yüce Allah her şeyi bilir, buna göre size ceza verir. Bu genellemede apaçık deliller ile büyük bir tehdit vardır, şeklinde olmuştur. ⁶⁸¹

⁶⁷⁷ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 353.

⁶⁷⁸ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 354.

⁶⁷⁹ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 354.

⁶⁸⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 539.

⁶⁸¹ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 824.

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamaları yapmıştır: Kişinin hizmetinde olan köleler ve henüz buluğ çağına ermemiş olan çocukların günün üç vaktinde; sabah namazdan önce, öğle ve yatsı namazlardan sonra kişinin bulunduğu odaya girdiklerinde izin alması gerekir. Çünkü sabah namazından önceki vakit, yataktan kalkma ve elbiseleri giyinme vaktidir. Öğle namazından sonraki vakit, dinlenmek için elbiseleri çıkarılma vaktidir. Yatsı namazından sonraki vakit de uyumak için elbiseleri çıkarılma ve gecelikleri giyinme vaktidir.⁶⁸³ “Bir rivayete göre: Peygamberimiz (a.s), henüz çocuk olan Mudlec bin Ömer’i öğle vaktinde Hz. Ömer’in yanına gönderdi, Hz. Ömer de uyumuş ve elbiseleri üstünden kaymıştı, Hz. Ömer, bu vakitlerde babalarımızın, çocuklarımızın ve hizmetçilerimizin izin alarak yanımıza gelmelerini Yüce Allah’tan dilerim, dedi. Hz. Ömer Peygamberimizin yanına geldiğinde bu ayet inmişti. Bu ayet Hz. Ömer’den dolayı inen ayetlerden bir ayettir.”⁶⁸⁴

Bu ayetin bağlamında Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamalarda bulunmuştur: Bu ayette erkekler kadınlara tağlip edilmiştir. Buradaki hitap hem erkeklere hem de kadınlardır.⁶⁸⁵ “Bir gün öğle vaktinde Peygamberimiz (a.s), henüz buluğ çağına ermemiş olan Mudlec bin Ömer’i öğle vaktinde Hz. Ömer’e gönderdi, Hz. Ömer de uyumuş ve elbiseleri üstünden kaymıştı, Hz. Ömer, bu vakitlerde babalarımızın, oğullarımızın ve hizmetçilerimizin izin alarak yanımıza gelmelerini Yüce Allah’tan isterim, dedi. Hz. Ömer, Peygamberimizin yanına gittiğinde bu ayetin nazil olduğunu gördü.”⁶⁸⁶ “Hizmetçilerin ve henüz buluğ çağına ermemiş olan küçük çocukların günün üç vaktinde; sabah namazından önce, öğle namazından ve yatsı

⁶⁸³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 246.

⁶⁸⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 246.

⁶⁸⁵ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 715.

⁶⁸⁶ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 715.

namazından sonra izin alarak kişinin yanına gelmesi gerekmektedir. Çünkü sabah namazından sonraki vakit, gecelikleri çıkarılıp elbiseleri giyinme vaktidir. Öğle namazından sonraki vakit uyumak için elbiseleri çıkarılma vaktidir. Yatsıdan sonra uyumak için elbiseleri çıkarılıp yatağa girme vaktidir. Bu üç vakit kişinin uygun olmadığı vakitlerdir.”⁶⁸⁷

Bu ayetin bağlamında Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kölelerin ve henüz buluğ çağına ermemiş olan çocukların sabah namazından önceki vakitte, öğleden sonra ve yatsıdan sonraki vakitlerde bir kişinin yanına girdikleri zaman izin almaları gerekir. Çünkü sabah namazından önceki vakit, yataktan kalkma ve elbiseleri giyinme vaktidir. Öğle namazından sonraki vakit, dinlenmek için elbiseleri çıkarılma vaktidir. Yatsı namazından sonraki vakit de uyumak için elbiseleri çıkarılma ve gecelikleri giyinme vaktidir.⁶⁸⁸ “Bir gün öğle vaktinde, Henüz buluğ çağına ermemiş olan mudlec bin Ömer, Hz. Ömer'in yanına gitti, Hz. Ömer de uyumuş ve elbiseleri üstünden kaymıştı, Hz. Ömer, bu vakitlerde ancak izin alınarak içeriye girilmeyi Yüce Allah'tan dilerim, dedi. Hz. Ömer peygamberimizin yanına geldiğinde bu ayet inmişti.”⁶⁸⁹

Nur suresinin 59. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا”
“Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler. İşte Allah ayetlerini size böyle açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”
(Nur 24/59)

⁶⁸⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzil*, s. 715.

⁶⁸⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 173.

⁶⁸⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 173.

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, hur çocukların buluğ çağına erdikleri zaman, onlardan önce buluğ çağına ermiş olan erkeler gibi her vakitte izin istemelidirler, şeklinde olmuştur.⁶⁹⁰

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, hür çocuklar buluğ çağına erirlerse, onlardan önceki erkekler her vakitte izin istedikleri gibi onların da belli vakitlerde değil, her vakitte izin istemeleri gerekir, şeklinde olmuştur.⁶⁹¹

Bu ayetin bağlamında Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması, çocuklar buluğ çağına erdiklerinde bir kişinin yanına gelmek isteseler, onlardan önce buluğ çağına ermiş olan erkekler gibi belli vakitlerde değil, bütün vakitlerde izin istemelidirler, şeklinde olmuştur.⁶⁹²

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, belli vakitlerde içeriye girilirken izin isteme konusunda müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 5. Hicap ve Tesettür

1. 5. 1. Müslüman Kadının Örtünmesi

Nur suresinin 30 ve 31. ayetlerinde hicap konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ” “*Mü'min* erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır.” (Nur 24/30)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Müminler gözlerini haram olan şeylere bakmaktan alı koymalı, helal olan

⁶⁹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 247.

⁶⁹¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 716.

⁶⁹² en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 174.

şeylere bakmaya sınırlandırmalı ve ırzlarını korumalıdır. Yabancı bir kadının yüzü ve elleri bir rivayete göre de topuklardan aşağı ayakları hariç diğer yerlerine bakılmaz.⁶⁹³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Mümin bir erkeğin kendine mahrem olan bir kadının avret yerlerine bakması haramdır. Kendisine namahrem olan kadınların ise bütün vücuduna bakması haramdır. Ancak eşleri ve cariyeleri hariçtir.⁶⁹⁴

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) de açıklaması şu şekilde olmuştur: Ayetten kasıt; Mümin olan kişinin haram olan şeylere bakmaya gözünü sakındırması ve helal olan şeylere bakmaya gözlerini sınırlandırması ve zinaya yaklaşmamasıdır. Bir erkek ancak yabancı bir kadının ellerine yüzüne bir rivayete göre de topuktan aşağı ayaklarına bakabilir.⁶⁹⁵

Nur suresinin 31. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَعْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْزَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الْطِفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ” “Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını

korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zinet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman

⁶⁹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 223.

⁶⁹⁴ el-Beydavi, *Envâru't-tenzil*, s. 706.

⁶⁹⁵ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 159.

kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minle, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!” (Nur 24/31)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamaları yapmıştır: Kadınların da gözlerini harama bakmaya sakındırması gerekir. Bir kadına yabancı bir erkeğin göbek ile diz kapakları arasına bakması haramdır. Bir kadın başka bir kadının göbek ile diz kapakları arası dışındaki yerlerine bakabilir.⁶⁹⁶ Bu ayette zikredilen bir kadına yakın olan erkekler, o kadının baş, boyun, kulak, göğüs, kol, bilek ve dizlerine bakabilirler.⁶⁹⁷

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kadınlara da erkeklerin kendilerine bakması helal olmayan yerlerine bakması haramdır. Kadınlar da haramdan gözünü sakındırmalıdır. Ziyinetlerini dışarıya atmamalıdır. Ancak yüzük gibi, saklaması zor olan şeyler hariçtir. Zaruret hariç, kadının tüm bedeni avrettir. Ancak namazda eller ve yüz hariçtir.⁶⁹⁸ Bu ayette zikredilen bir kadına yakın olan erkekler, bir de kadının dayısı ve amcası kadının meslek ve hizmet icrası esnasında açık olması gereken yerlerine bakabilirler.⁶⁹⁹

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kadınlara da yabancı erkeklerin göbek ile diz kapakları arasına bakması haramdır. Bir kadın başka bir kadına da ancak bu yerine bakabilir. Bir kadın ne ziynet ne de ziynet yerlerini dışarıya atabilir. Ancak yaratılışın gerektiği yerler hariçtir. Bu yerler

⁶⁹⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 223.

⁶⁹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 224.

⁶⁹⁸ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 706-707.

⁶⁹⁹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 707.

yüz, eller ve topuktan aşağı ayaklardır.⁷⁰⁰ Bir kadın, ziynet yerleri olan baş, göğüs ve diz gibi yerlerini ancak bu ayette geçen yakın erkek kişiler, dayısı ve amcasının yanında kapatmaya bilir.⁷⁰¹

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak bir kadının örtmesi gereken yeri konusunda Zemahşeri ve Nesefi, Hanefi Mezhebinin görüşünü aktararak kadının yüz, eller ve topuktan aşağı ayaklar hariç, şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Beydavi ise Şafii Mezhebinin görüşünü aktararak ihtiyaç haricinde ve namazda eller ve yüz hariç, diğer yerlerinin kapatılması gerektiğini, şeklinde görüşünü aktarmıştır.

Ahzab süresinin 59. ayetinde Müslüman kadınlarının örtünmesi gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmaktadır: “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّلْأَزْوَاجِ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ” “Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınip incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edendir.” (Ahzab 33/59)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Cilbab, geniş bir elbisedir, kadınlar onu başından örteler, geri kalanı göğüslerine bırakırlar. “İbn Abbas'ın rivayetine göre yukardan aşağıya doğru örten bir giysidir. Bir görüşe göre kadının bedenini örten her şey cilbabdır. İslam'ın ilk döneminde kadınlar, cahiliye döneminde olduğu gibi bir baş örtü takıp ve önlük giyerlerdi. Geceleyin kadınlar ihtiyaçlarını gidermek için dışarıya çıktıklarında, gençler, onları rahatsız edip ve biz onları hür kadınları değil de, cariyeler sandık

⁷⁰⁰ en-Nesefi, *Medâriku't-tenzil*, II, 159.

⁷⁰¹ en-Nesefi, *Meariku't-tenzil*, II, 159-160.

derlerdi. Sonra hür kadınların cariyeye kadınlara muhalif olmaları için onların örtünmesi gerektiğini emredildi.”⁷⁰² Buradaki (من) kelimesi teb’iz manasında olup iki anlama gelmektedir. Birinci anlam; hür kadınlar, evlerinde olan bir kısım elbiseleri ile örtünüp cariyelere benzemesinler. İkinci anlam ise; hür kadınlar, elbiselerinin bir kısmıyla örtünsünler, geri kalanı yüzlerine çeksinler.⁷⁰³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yüce Allah tarafından Peygamberimiz (a.s)’a hanımlarının, kızlarının ve mümin kadınlarının ihtiyaçları için dışarıya çıktıkları zaman, bedenlerinin ve yüzlerinin örtünmesi gerektiğini emredilmiştir. Buradaki (من) kelimesi teb’iz içindir. Kadın, örtünün bir kısmını üstüne bırakır, bir kısmına da kendine sarar. Bu şekilde onların cariyelerden ayrılıp tanınması için daha uygundur. Böylece hür kadınlar, gençler tarafından rahatsız edilmemelidirler.⁷⁰⁴

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Cilbal, kendisiyle örtünen her örtüdür. Kadınlar, örtülerini üstlerinden bırakıp bir kısmıyla bedenini ve bir kısmıyla da yüzlerini örtmelidirler. Buradaki (من) kelimesi teb’iz içindir. Ayetin anlamı; kadın, örtünün bir kısmı ile bedenini, bir kısmı ile de yüzünü örtünmelidir. Veya bir kısım örtü ile örtünüp, bir gömlek giyip ve bir başörtü takarak, cariyelere benzememelidir. Kadınlar geceleyin dışarıya çıktıklarında, gençler onları rahatsız edip ve biz onları cariyeler sandık diyorlardı. Sonra hür kadınlara, örtünüp kendi giysileriyle cariyelere muhalif olmalarını emredildiler.⁷⁰⁵

⁷⁰² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 543.

⁷⁰³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 543.

⁷⁰⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzil*, s. 825.

⁷⁰⁵ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 355.

Yukarıdaki ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında, Zemahşeri ve Nesefi ayetin bağlamında geçen rivayeti dirayete katarak, ayetin açıklamasını vermeye çalışmışlardır. Beydavi ise dirayet metoduna yoğunlaşarak ayetin anlamını vermeye çalışmıştır. Genel olarak üç müfessir de birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

1. 5. 2. Yaşlı Kadının Örtüsü

Nur suresinin 60. ayetinde yaşlı kadınlarının örtünme konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ” *Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların ziynetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”* (Nur 24/60)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Kaid, (القاعد) yaşlılıktan dolayı çocuk doğmaktan, adet görmekten kesilen ve evlenme ümidini beslemeyen kadındır. Elbiseden kasıt, dış kıyafettir. Bu durumdaki kadın ziynetlerini dışarıya atmaksızın dış elbiselerini çıkarmasında bir beis yoktur.⁷⁰⁶

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması, çocuk doğmaktan, adet görmekten kesilen ve yaşlılıktan dolayı evlenme ümidi beslemeyen kadınlar, ziynetlerini dışarıya atmaksızın dış elbiselerini çıkarmalarında bir sakınca yoktur. Ama yine de sakınmaları onlar için daha hayırlıdır, şeklinde olmuştur.⁷⁰⁷

Nesefi'nin (ö. 710/1310) de açıklaması, yaşlılıktan dolayı çocuk doğmaktan, adet görmekten kesilen ve evlenme ümidi beslemeyen yaşlı kadınlarının saç, tırnak,

⁷⁰⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 248.

⁷⁰⁷ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 716.

babana şükret” cümlesi, “insana anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye etmek” cümlesinin tefsiridir.⁷¹¹

Bu ayetin bağlamında Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Anne hamilelik esnasında güçsüzlükten sonra tekrar güçsüz olur. Çocuğu sütten kesilme süresi iki yılın bitmesidir. Kadın iki yıl çocuğunu emzirmelidir. “Bana ve anne babana şükret” cümlesi, “insana anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye etmek” cümlesinin ya tefsiridir veya illetidir.⁷¹²

Bu ayetin bağlamında Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Hamile bir anne güçsüzlükten sonra tekrar güçsüz olur. Çünkü hamilelik süresi ne kadar ilerlerse, anne karnındaki çocuk o kadar büyür, ağırlaşır ve anne güçsüz olur. Çocuğun sütten ayrılma süresi iki yılın bitmesidir. “Bana ve anne babana şükret” cümlesi, “İnsana anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye etmek” cümlesinin tefsiridir.⁷¹³

Lokman suresinin 15. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ بِكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ” *“Eğer hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi davran. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim.”* (Lokman 31/15)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Hakkında bilgin olmadığı bir şeyden, putlar kastedilmiştir. Bunun manası; “bir değer taşımayan bir şeyi bana ortak koşma” demektir.⁷¹⁴ Dünyada anne babayla

⁷¹¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 479.

⁷¹² el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 802.

⁷¹³ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, II, 318.

⁷¹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 479.

yine de güzel ahlak, yumuşaklık ve iyilik ile muamele edilmesi gerekir. Din konusunda ise, anne ve baba yoluna değil, müminlerin yoluna tabi olunmalıdır. Sonra herkesin dönüşü Yüce Allah’adır, Yüce Allah, herkese ameline göre mükâfatını ve cezasını verir.⁷¹⁵

Bu ayetin bağlamında Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Anne ve baba bir kişiyi şirk koşturmak zorlasalar, onları taklit ederek, Allah’a şirk koşup onlara itaat edilmemelidir. Ama dünyada yine de iyilik ile onlarla muamele edilmelidir. Din konusunda tevhit ve ihlâs ile Yüce Allah’ın yoluna yönelenlerin yoluna tabi olunmalıdır. Herkesin dönüşü Yüce Allah’adır. Yüce Allah Müslümanların imanına göre mükâfatlarını, imansızların küfürlerine göre de cezalarını verir.⁷¹⁶

Bu ayetin bağlamında Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Anne ve baba, bir değer taşımayan bir şeyi Yüce Allah’a ortak koşturmak için kişiyi zorlasalar, onlara itaat edilmemelidir. Dünyada güzel ahlak ve iyilik ile onlarla muamele edilmelidir. Onların yoluna değil, Yüce Allah’ın yoluna yönelenlerin yoluna tabi olunmalıdır. Sonra herkesin dönüşü Yüce Allah’adır. Yüce Allah, herkese ameline göre mükâfatını ve cezasını verir.⁷¹⁷

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, anne ve babaya itaat etme konusunda müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 6. 2. Peygamberimize Salâvat Getirmek

Ahzab suresinin 56. ayetinde Peygamberimiz (a.s)’a salâvat getirmeye değinilerek şöyle buyrulmuştur: “إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا”

⁷¹⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 479.

⁷¹⁶ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 802.

⁷¹⁷ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, II, 318.

“Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin.” (Ahzab 33/56)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, şu şekilde olmuştur: Peygamberimize salât getirmek vaciptir. Ne zaman vacip olacağı konusunda ihtilaf vardır. Kimine göre Peygamberimizin ismi geçtiği her yerde ona salât getirmek vaciptir. Bir rivayette Peygamberimiz: İsmim anıldığı yerde bana salât getirmeyen cehenneme gider ve yüce Allah onu uzağa atar, şeklinde buyurmuştur. Kimine göre her mecliste bir defa Peygamberimize salât getirmek vaciptir. Kimine göre ömründe bir defa Peygamberimize salât getirmek vaciptir. İhtiyati olarak Peygamberimizin ismi geçtiği her defasında ona salâvat getirmelidir. Ebu Hanife ve arkadaşları namazda Peygamberimize salât getirmeyi şart koşmamışlardır. Şafii ise namazda Peygamberimize salât getirmeyi şart koşturmuştur. Peygamberimize salât getirildikten sonra ehl-i beytine de salât getirilebilir. Ama ehl-i beytine tek başına salât getirilemez.⁷¹⁸

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yüce Allah ve melekler Peygamberin şanını yüceltmek için ona salât getirirler. İman edenler de buna özen göstererek Peygambere salât getirmeleri gerekir. Bizim Peygambere salât getirmemiz daha evladır. Bir de ona selam getirmeliyiz.⁷¹⁹ Bu ayeti kerime, en az bir defa Peygamberimize salât ve selamın getirmenin vacip olduğuna delalet eder. Bir görüşe göre Peygamberimizin ismi geçtiği her yerde ona salât getirmek vaciptir. Bir rivayette Peygamberimiz: İsmim zikredildiği yerde bana salât getirmeyenin burnu yere sürtünsün, buyurmuştur. Başka bir rivayete, o kişi cehenneme girer ve Yüce Allah, o kişiyi rahmetinden uzaklaştırır, buyurmuştur.⁷²⁰

⁷¹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 540-541.

⁷¹⁹ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 825.

⁷²⁰ el-Beydavî, *Envâru’l-tenzîl*, s. 825.

Peygamberimizle birlikte başka kişilere de salât getirilebilir. Peygamberimize salât getirilmeden başka kişilere tek başına salât getirmek mekruhtur. Çünkü salât Peygamberimizin zikrinin şiarı olmuştur.⁷²¹

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Tahavi'ye (ö. 321/933) göre Peygamberimize bir defa salât getirmek vaciptir. Kerhi'ye (ö. 340/952) göre ihtiyati olarak Peygamberimizin ismi geçtiği her yerde ona salât getirilmelidir. Cumhur da bu görüştedir.⁷²² Peygamberimizle beraber onun ehl-i beytine de salât getirilebilir. Peygamberimizin ismi geçmeden, sadece onun ehl-i beytine salât getirmek mekruhtur. Bu da Rafizîlerin şiarındandır.⁷²³

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, Zemahşeri namazda Peygamberimiz (a.s)'a salât getirmenin hükmüne değinmiştir. Beydavi ve Neseî ise Namazda Peygamberimiz (a.s)'a salât getirmenin hükmüne değinmeyip genel manada Peygamberimize salât getirmeye değinmişlerdir. Ayetin manasını verme konusunda müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 6. 3. Şer'i Haberi Gizlemek

Bakara suresinin 159. ayetinde Şer'i bilgiyi gizlemenin ağır bir durum olduğunu belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ

”لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ“ *“İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti*

Kitap'ta açıklamamızdan sonra onlara gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet konumunda olanlar lânet eder.” (Bakara 2/159)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, delillerden kasıt Tevrat'ta Hz. Muhammed'in emrine ve onun vasıflarına şahitlik eden deliller.

⁷²¹ el-Beydavî, *Envatu't-tenzil*, s. 825.

⁷²² en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 354.

⁷²³ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 354.

Yahudiler bilerek bu delilleri insanlardan gizlemeye çalıştılar. Lanet etme konumunda olanlar ise melekler, mümin olan insanlar ve cinlerdir, şeklinde olmuştur.⁷²⁴

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) de açıklaması, Yahudiler, Hz. Muhammed'in emrine işaret eden delilleri, Hz. Muhammed'e iman etmeyi ve ona tabi olmayı gerektiren delilleri gizlemeye çalıştılar.⁷²⁵ Lânet etme konumunda olanlar ise, onları lânetleyebilecek olan melekler, cinler ve insanlardır, şeklinde olmuştur.⁷²⁶

Bakara suresinin 160. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ” *“Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lânetlenmekten) kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira ben tövbeleri çok kabul ederim, çok merhamet ederim.”* (Bakara 2/160)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, kendini düzeltip insanlara gizlediği şeyleri açıklayanlar veya kendi tövbelerini açıklayanlar hariçtir, şeklinde olmuştur.⁷²⁷

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması da, Yahudilerinin tövbesinin kabul olabilmesi için onların kendi kitaplarında olan şeyleri açıklaması gerekmektedir, şeklinde olmuştur.⁷²⁸

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

⁷²⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 207.

⁷²⁵ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 113.

⁷²⁶ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 113.

⁷²⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 208.

⁷²⁸ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 113.

1. 6. 4. Haberin Doğru Olduğunu Araştırmak

Hucurat suresinin 6 ve 7. ayetlerinde, bir fasık tarafın getirilen bir habere hemen inanılmaması ve getirilen haberin araştırıldıktan sonra ona inanılması gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا” “*Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.*” (Hucurat 49/6)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Peygamberimiz (a.s) zekât sadakalarını teslim olmak için Velid bin Ukbe'yi Ben-i Mustalik kabilesine gönderdi. Velid ile Ben-i Mustalik kabilesi arasında önceden bir düşmanlık vardı. Velid Ben-i Mustalikin diyarına yaklaşıncı, onlar bir araya toplanıp Velid'i karşılamak istediler, Velid de onların kendisiyle savaşmak için topladıklarını sanıp geri döndü ve Peygamberimize Ben-i Mustalik mürtet olup zekât vermekten vazgeçtiklerini söyledi. Peygamberimiz (a.s) kızdı ve onlarla savaşmayı düşündü. Bu haber onlara ulaşınca, onalar Peygamberimize gelerek, biz Allah'ın gazabından ve Peygamberin gazabından Yüce Allah'a sığınırız, biz Velid'i karşılamak için topladık, dediler. Peygamberimiz, bir rivayete göre Hz. Ali'yi, bir rivayet göre de Halit bin Velid'i onlara gönderdi, o da onların namaz kıldıklarını gördü ve onların zekâtlarını teslim alarak geri döndü.”⁷²⁹ “نَبَأٌ ve فَاسِقٌ” kelimelerindeki tenvin tenkir içindir. Bu kelimelerden çıkan mana, “herhangi bir fasık herhangi bir haberi size getirirse, onu araştırın” şeklindedir. “Fasık” kelimesinin asıl manası bir şeyden çıkmaktır, sonra haktan çıkma manasında kullanılmıştır.⁷³⁰

⁷²⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 350.

⁷³⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 351.

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) de Zemahşeri'nin naklettiği rivayeti aktararak şu açıklamalarda bulunmuştur: “Bir rivayete göre Peygamberimiz (a.s) zekâtı teslim almak için Velid bin Ukbe'yi Ben-i Mustalik kabilesine gönderdi. Önceden Velid ile Ben-i Mustalik arasında bir düşmanlık vardı, Ben-i Mustalik Velid'in gelişini haber alınca, onu karşılamak için toplandılar. Velid de Ben-i Mustalik kendisiyle savaşmak için topladıklarını sanıp geri döndü ve Peygamberimize Ben-i Mustalik murtet olup zekâtı vermekten vazgeçtiklerini söyledi. Peygamberimiz (a.s) onlarla savaşmayı düşündü, sonra bu ayet nazil oldu. Bir rivayete göre Peygamberimiz (a.s) Halid bin Velid'i Ben-i Mustalik kabilesine gönderdi, Halid bin Velid onların namaz kıldıklarını gördü ve onların zekâtını teslim alarak geri döndü.”⁷³¹ “فاسق ve نبأ” kelimesindeki tenvin umum içindir. Fasık bir kişi tarafından getirilen haberin araştırılmasının bağlamında, adil bir kişi tarafından getirilen haberin makbul olabileceği anlaşılmaktadır.⁷³²

Nesefi (ö. 710/1310) de konuyla ilgili Zemahşeri ve Beydavi'nin değinmiş oldukları rivayeti aktararak şu açıklamalarda bulunmuştur: “Bu ayet Velid bin Ukbe hakkında indiği konusunda ittifak vardır. Peygamberimiz (a.s) zekât sadakalarını teslim olmak için Velid bin Ukbe'yi Ben-i Mustalik kabilesine gönderdi. Velid ile Ben-i Mustalik arasında önceden bir düşmanlık vardı. Velid Ben-i Mustalikin diyarına yaklaşıncı, onlar bir araya toplanıp Velid'i karşılamak istediler, Velid de onların kendisiyle savaşmak için topladıklarını sanıp geri döndü ve Peygamberimize Ben-i Mustalik kabilesinin murtet olup zekât vermekten vazgeçtiklerini söyledi. Peygamberimiz (a.s) Halit bin Velid'i onlara gönderdi, o da onların namaz kıldıklarını gördü ve onların zekâtlarını teslim alarak geri döndü.”⁷³³ “فاسق ve نبأ”

⁷³¹ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 970.

⁷³² el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 970.

⁷³³ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, II, 582.

kelimelerindeki tenvin tenkir içindir. Bu kelimelerden çıkan mana, “herhangi bir fasık herhangi bir haber getirirse, onu araştırın” şeklindedir.⁷³⁴

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak Beydavi, bu ayetin tefsirinde mefhum-i muhalife değinmiş, Zemahşeri ve Nesefi ise bu konuda bir açıklama yapmamışlardır.

Hucurat suresinin 7. ayetin şöyle buyrulmuştur: “وَاَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ *“Bilin ki, aranızda Allah’ın elçisi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah, size imanı sevindirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve (İslam’ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir. İşte bunlar doğru yolda olanların ta kendisidir.”* (Hucurat 49/7)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması, şüphesiz Peygamber aranızdadır. Siz ise değiştirmeniz gereken bir durumdasınız. Şayet Peygamber birçok konuda size uysaydı, siz sıkıntıya düşecektiniz. Bu ayetten, bir kısım insanların Peygamberimiz (a.s)’a Ben-i Mustalik kabilesi ile savaşmayı iyi gösterip, Velid bin Ukbe’yi doğrulamayı istediklerini anlaşılmaktadır, şeklinde olmuştur.⁷³⁵

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, muhakkak Peygamber aranızdadır. Siz ise Peygamber (a.s)’ın size uymasını istemektesiniz, oysa bu durumu değişmeniz gerekir. Şayet Peygamber birçok konuda size uysaydı, siz sıkıntıya düşerdiniz, şeklinde olmuştur.⁷³⁶

Bu ayetin tefsirinde Nesefi’nin (ö. 710/1310) de açıklaması, şüphesiz Peygamber (a.s) içinizdedir. Yalan söylemeyin, muhakkak Yüce Allah, onu açığa

⁷³⁴ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 582.

⁷³⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 351-352.

⁷³⁶ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzîl*, s. 970.

çıkartır ve yalancıyı rezil eder. Şayet Peygamber birçok konuda size uysaydı, siz sıkıntıya düşecektiniz. Bu ayetten, bir kısım insanların Peygamberimiz (a.s)’a Ben-i Mustalik kabilesi ile savaşmayı iyi gösterip Velid bin Ukbe’yi doğrulamayı istediklerini anlaşılmaktadır, şeklinde olmuştur.⁷³⁷

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak Zemahşeri ve Neseî, zımni olarak ayetten çıkabilecek olan “bir kısım insanların Hz. Peygamberin kendilerine uymasını istedikleri” açıklamasına değinmişlerdir. Beydavi ise bu konuda herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

1. 6. 5. Yakınların Evlerinde Yemenin Hükümü

Nur suresinin 61. ayetinde bir kişinin kendi yakın akrabalarının evlerinden bir şey yemenin konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَالَتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ كَذَلِكَ بَيَّنَّ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ” “Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katında mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selam verin. İşte Allah, düşünesiniz diye ayetlerini size böyle açıklar.” (Nur 24/61)

⁷³⁷ en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, II, 583.

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Müslümanlar bazen zayıf kişilerle bazen de kendi arkadaşlarıyla eşlerinin, evlatlarının, yakınlarının ve dostlarının evlerine gidip onlara yedirirlerdi. Yemek yiyen ve yediren kişilerin kalplerine bir kuşku düştü, bundan dolayı başlarına bir zorluğun gelmesinden korktular, haksız bir yemek yemeyi istemediler. Bu duruma karşı bu ayet nazil oldu.”⁷³⁸ Kişinin evladı kişinin bir parçası sayıldığından bu ayette “evlerinizden” zikredildiği için, ayrıca evlatlarınızın evlerinden zikredilmemiştir. Bu ayette zikredilen kişilerin evlerinden yemek yiyebilmesi için, onların rızasının olması gerekir. Rıza da ya izin vermesi ile veya karine ile bilinmesi gerekir.⁷³⁹ “Bu ayette ‘bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde bir sakınca yoktur’ kısmı Kinane Kabilesinden beni Leys hakkında nazil olmuştur. Onlardan bir kişi tek başına sofraya oturduğu zaman yemek yemeyip diğerlerini beklerdi, bazen sabahtan akşama kadar beklerdi, başka kimse gelmeseydi zarurettten tek başına yemek yerdı.”⁷⁴⁰ Burada zikredilen evlerden bir eve yemek için gidilirse, din bakımından ve yakınlık açısından orada bulunan kişilere Allah'ın emrini icra ederek selam verilmelidir.⁷⁴¹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bazı Müslümanlar, kendilerine anahtarını teslim edip savaşa giden kişinin evinden yemek yerlerdi, onların gönül hoşluğu olmayabilir diye korktular. Veya bir kişi bir şahsı kendi babasının evine, kendi oğlunun evine ya da akrabalarının evlerine davet ederlerdi, bu da onlara bir zorluk olabilir diye düşündüler, bu duruma karşılık bu

⁷³⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 249.

⁷³⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 250.

⁷⁴⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 251.

⁷⁴¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 251.

ayet nazil oldu.”⁷⁴² Kişinin evladının evi kişinin evi gibi olduğu için burada “evlatlarınızın evlerinden” ayrıca zikredilmemiştir.⁷⁴³ Bu ayette zikredilen kişilerin evlerinden yemenin caiz olabilmesi için o ev sahibinin gönül rızasının olması gerekir. Gönül rızası ya o kişinin izin vermesiyle bilinir ya da karineyle bilinir.⁷⁴⁴ Bu ayette “toplu olarak veya tek başına yemek yemenizde bir sakınca yoktur” kısmı, Kinane Kabilesinden beni Leys hakkında nazil olmuştur. Onlar, bir kişinin tek başına yemek yemeyi sakıncalı bulurlardı.”⁷⁴⁵ Burada zikredilen evlerden bir eve gidildiği zaman, din ve yakınlık açısından kişiye yakın olan o ev halkına Yüce Allah katından bir selam verilmelidir.⁷⁴⁶

Bu ayetin tefsirinde Nesefî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Sait bin Museyeb’in rivayetine göre; Müslümanlar savaşa gittikleri zaman evlerinin anahtarlarını kör, hasta, sakat veya akrabalarının yanına bırakıp onlara kendi evlerinden yeme izni verirlerdi. Onlarda belki onların gönül hoşnutluğu yoktur diye bundan korktular, onlara bir ruhsat olarak bu ayet indi.”⁷⁴⁷ Kişinin evladının evi kişinin evi gibi olduğu için bu ayette “evlatlarınızın evlerinden” ayrıca zikredilmemiştir.⁷⁴⁸ “Bu ayette ‘bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde bir sakınca yoktur’ kısmı, beni Leys hakkında nazil olmuştur. Onlardan bir kişi tek başına sofraya oturduğu zaman yemek yemez, diğerleri beklerdi, bazen sabahtan akşama kadar bekleyiş devam ederdi, kimse gelmeseydi zarureten tek başına yemek

⁷⁴² el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 716.

⁷⁴³ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 716-717.

⁷⁴⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 717.

⁷⁴⁵ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 717.

⁷⁴⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 717.

⁷⁴⁷ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 174.

⁷⁴⁸ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 175.

verdi.”⁷⁴⁹ Burada zikredilen evlerden bir eve yemek için gidildiği zaman, din ve yakınlık bakımından kişiye yakın olan o ev halkına Yüce Allah katından bir selam verilmelidir. Boş bir eve veya bir mescide girildiği zaman, bize ve Allah’ın Salih kullarına selam olsun diye söylenir.⁷⁵⁰

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak Neseî, boş bir eve veya mescide girilirse oralara da ne şekilde selam verileceğini açıklamıştır. Zemahşeri ve Beydavi ise bir yere girildiğinde orada bulunan kişilere selam verilme konusuna değinip, boş bir eve ve mescitlere girildiğine bu konuda bir açıklama yapmamışlardır.

1. 6. 6. Kumar ve İçki

Kur’an’ı Kerim’de bakara suresinin 119. ayetinde kumar ve içkiye değinilerek şöyle buyrulmuştur: “يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا” “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: ‘Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yaralarından daha büyüktür.’ Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. De ki: ‘İhtiyaçtan arta kalanı.’ Allah, size ayetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz.” (Bakara 2/219)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamaları yapmıştır: “İçki hakkında Mekke’de dört tene ayet inmiştir. İlk etapta Müslümanlara içki içmek helal idi, sonra Hz. Ömer, Muaz ve bir kısım sahabe Hz. Peygamberimiz (a.s)’a gelerek, Ya Rasülellah! Bize içki hakkında fetva ver, içki aklımızı ve malımızı götürüyor dediler. Buna karşı bu ayet indi. Sonra bir kısım insanlar içki içtiler, bir kısım ise terk ettiler. İçki içenler sarhoş oldular. Sarhoş olanlardan bir kısmı imamlık yaptılar.

⁷⁴⁹ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 175.

⁷⁵⁰ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, II, 175.

Ondan sonra ‘siz sarhoşken namaza yaklaşmayın’ ayeti kerime nazil oldu.”⁷⁵¹ İçki aklı örttüğü için ona “hamr” denilmiştir. Kumara “meysir” denilmiştir. “Meysiré kolay manasını taşıyan “yesere” kelimedenden türemiştir. Çünkü kumarda zorluk ve yorgunluk olmaksızın mal kazanmak vardır.⁷⁵²

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) de Zemahşeri’nin naklettiği rivayeti naklederek şu açıklamayı yapmıştır: “Bu ayet Mekke’de indiğini rivayet edilmiştir. İlk etapta Müslümanlara içki içmek helal idi, sonra Hz. Ömer, Muaz ve bir kısım sahabe Hz. Peygamberimiz (a.s)’a gelerek, Ya Rasülellah! Bize içki hakkında fetva ver, içki aklımızı ve malımızı götürüyor dediler. Buna karşı bu ayet indi. Sonra bir kısım insanlar içki içtiler, bir kısım ise terk ettiler. İçki içenler sarhoş oldular. Sarhoş olanlardan bir kısım insanlar imamlık yaptılar. Ondan sonra ‘siz sarhoşken namaza yaklaşmayın’ ayeti kerime indi. Sonra kumar ve içkiyle ilgili Maide süresinin doksanuncu ayet indi.”⁷⁵³ Kelime manası olarak “hamr” “örtme” kelimesinin mastarıdır. Üzüm ve hurma şırası kaynayıp şiddetlenince sanki onların aklını örter. İçki mutlak olarak haramdır. Sarhoş edici her şey içki mahiyetindedir.⁷⁵⁴ “Meysir de” aynı şekilde mastardır. Kumar, başkasının malını kolayca almaya sebep olduğu için ona “meysir” denilmiştir.⁷⁵⁵

Bu ayetin tefsirinde Nesefî (ö. 710/1310) de, Zemahşeri ve Beydavi’nin değinmiş oldukları rivayet ve açıklamalara değinmiştir. Ayrıca kumar ve içkiden dolayı meydana gelen tartışma ve kötü söz, onlardan elde edilecek olan mal ve

⁷⁵¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 257.

⁷⁵² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 258.

⁷⁵³ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 136.

⁷⁵⁴ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 136.

⁷⁵⁵ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 136.

lezzetten daha kötüdür, çünkü kumar oynayan ve içki içen bir kişi çok yünden günaha girer, şeklindeki açıklamaları ilave etmiştir.⁷⁵⁶

Yukarıdaki ayetin tefsirinde kumar ve içki hakkında, müfessirler birbirine yakın açıklamalarda bulunmuşlardır.

1. 6. 7. Sihir

Bakara suresinin 102 ve 103. ayetlerinde sihir konusuna değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا

أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ

الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ

وَلْيَبْشِرُوا بِيَوْمٍ كَانُوا يَعْلَمُونَ” “Süleyman’ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve

şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman

(büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de)

Babil’deki Harut ve Marût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle

küfre girdiler. Halbuki o iki melek, ‘Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer

meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme’ demedikçe, kimseye (sihri)

öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden

ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Halbuki, Allah’ın izni olmadıkça o sihirle hiç

kimseye zarar vermezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda

getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi

olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke

bilselerdi!” (Bakara 2/102)

⁷⁵⁶ en-Nesefî, Medâriku ’t-tenzil, I, 121.

“وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ” “Eğer onlar iman edip Allah’ın

emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi!” (Bakara 2/103)

Bu ayetlerin bağlamında Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Hz. Süleyman’ın hükümranlılığı zamanında şeytanlar gizlice bilgileri dinleyip sihirbazlara aktarırlardı. Sihirbazlar da sihirle ilgili bilgileri kitaplarına yazıp, insanlara öğretirlerdi. Hz. Süleyman sihir yaparak, kâfir olmadı. Lakin şeytanlar sihir yaparak ve sihri insanlara öğreterek kâfir oldular.”⁷⁵⁷ “Bir de iki melek olan Harut ve Marut’a inen şeyleri de insanlara öğreterek kâfir oldular. Harut ve Marut insanlara nasihat ettikten sonra imtihan için onlara bir kısım bilgileri öğretirlerdi.”⁷⁵⁸ “Şayet onlar Peygambere ve Kur’an’a iman ederek, şeytanların kitaplarını bırakıp, Allah’tan korkmuş olsalardı, bu Allah katında sevap açısından daha hayırlıydı. Ama onlar cahillik ederek bununla amel etmeyi terk ettiler.”⁷⁵⁹

Bu ayetlerin bağlamında Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Sihirbazlar Hz. Süleyman zamanında Allah’ın kitabını bırakarak, cin veya insan olan şeytanların onlara okudukları sihir kitaplarına tabi oldular. Şeytanlar gizlice bazı bilgilere kulak verip, yalan haberleri sihirbazlara bildirdiler. Şeytanların gaipten bilgileri vardır gibi haberler yayılmaya başladı.”⁷⁶⁰ “Bir de iki melek olan Harut ve Marut’a inen şeyi de dinleyip insanlara öğretiler. Harut ve Marut imtihan için insanlara sihri öğretmek, sihir ile mucizeyi birbirinden ayırt etmek için Yüce Allah tarafından gönderilmişlerdi.”⁷⁶¹ Bu ayette, sihri öğrenip ve ona tabi

⁷⁵⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 172.

⁷⁵⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 172.

⁷⁵⁹ ez-Zemahşerî, I, 173.

⁷⁶⁰ el-Beydavî *Envâru’-t-tenzîl*, s. 94.

⁷⁶¹ el-Beydavî, *Envâru’-t-tenzîl*, s. 94.

olmamakta sakınca olmayacağı, ancak sihri öğrenip ve onunla amel etmekte sakınca olacağının bir delili vardır.⁷⁶²

Bu ayetlerin bağlamında Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklamasına bakıldığında, Nesefî de yukarıda geçen açıklamaların aynısı vererek, şu açıklamayı da ek olarak vermiştir; mutlak olarak sihre küfür demek hatadır. İmanın şartlarına aykırı sihir küfürdür. Sihirbaz dinden çıkar. Sihirbazın tövbesi kabul olur. Çünkü Firavun'un sihirbazlarının tövbesi kabul olmuştur.⁷⁶³

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirler sihir hakkında aynı düşünceyi iletmeye çalışmışlardır. Bu konuda üç müfessir de birbirine yakın açıklamaları verip kiminin ibaresi biraz kısa kiminin de ibaresi biraz daha uzun olmuştur. Her müfessir kendine has anlatım metodu ile konuyu ifade etmiştir.

1. 6. 8. Temiz Şeylerin Helal ve Pis Şeylerin Haram Olunması

Bakara suresinin 172 ve 173. ayetlerinde güzel ve temiz olan şeylerin helal olduğunu, kötü olan şeylerin de haram olduğunu belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

“Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin.” (Bakara 2/172)

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması, Yüce Allah insanlara rızık olarak vermiş olduğu her şey helaldir, şeklinde olmuştur.⁷⁶⁴

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması da Yüce Allah yeryüzünde bütün insanlara kolaylık sağlar, kendilerine haram kıldığı şeyler dışında

⁷⁶² el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 95.

⁷⁶³ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, I, 72.

⁷⁶⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 216.

her şey helal kıldı ve müminlere rızık olarak verdiği şeylerin güzel olanını talep etmelerini emretti, şeklinde olmuştur.⁷⁶⁵

Bakara suresinin 173. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ” *“Allah size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”* (Bakara 2/173)

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: Yüce Allah ölmüş bir hayvanı yemeyi ve ondan yararlanmayı haram kılmıştır. Ölmüş hayvandan kasıt, kesilmeksizin ölemdir. Burada domuz eti özel olarak zikredilmiştir. Çünkü hayvanda yenilen şeyin çoğu ettir, diğer parçalar da ette tabidir.⁷⁶⁶ Allah’tan başkası için kesilen kurban ise kesim sırasında put için ses çıkarılanıdır.⁷⁶⁷

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Ölmüş olan hayvan, kesilmeksizin can veren hayvandır. Yüce Allah, burada zikredilen şeyler dışında her şeyi helal kılmıştır. Put adına kesilen hayvan, kesimi esnasında Allah’ın adı dışında başka bir şeyin ismini zikredilip kesilen hayvandır.⁷⁶⁸

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Ancak ikinci ayettin tefsirinde Zemahşeri herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

⁷⁶⁵ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 116.

⁷⁶⁶ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 116.

⁷⁶⁷ el-Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, s. 116.

⁷⁶⁸ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 97.

1. 6. 9. Helal ve Haram Olan Bazı Hayvanlar ve Yiyecekler

Maide suresinde insanlara helal ve haram olan bazı hayvanlar ve bazı yiyecekler belirtilmiştir. 1. ayette ihramda olmamak kaydıyla, burada açıklanan hayvanlar dışındaki hayvanların insanlara helal olduğunu belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ” *“Ey imam edenler! Akitlerinizi yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helâl kılındı. Şüphesiz Allah istediği hükmü verir.”* (Maide 5/1)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (ö. 538/1144) şu açıklamaları yapmıştır: “Akit” güvenceli bir sözdür, ipin düğümüne ve benzeri şeylere benzetilmiştir. Bu akitler, Yüce Allah’ın kendi kullarına gerekli kıldığı tekliflerdir. Zahiri olarak dinde helal olan şeyleri helal, haram olan şeyleri haram kılmaktır. Bu mücmel olarak geçen bir sözdür, devamı onun açıklamasıdır. “Behime” karada ve denizde yaşayan dört ayaklı hayvanlardır, “behime’nin enam”a izafesi, izafet-i beyanidir. “Behimet’l-Enam, sekiz çift hayvanlardır.”⁷⁶⁹

Bu ayetin tefsirinde Beydavi (ö. 685/1286) şu açıklamaları yapmıştır: Vefa, sözün gereğini yerine getirmektir. Akit, güvenceli bir sözdür. Buradaki akitler geneldir. Hem insanların yüce Allah’a karşı bağlı kalmasını gerektiren ahitlerdir. Hem de insanların kendi aralarında yapmış olduğu akitlerdir. “بهيمة الانعام” sekiz çift hayvandır, onlara vahşi inek ve geyik de ilave edilmiştir.⁷⁷⁰

Bu ayetin tefsirinde Nesefi (ö. 710/1310) de şu açıklamaları yapmıştır: “Akit” ipin düğümüne ve benzeri şeylere benzetilen güvenceli bir sözdür. Bunlar, Yüce Allah’ın kendi kullarına gerekli kıldığı akitlerdir. Zahiri olarak dinde helal olan

⁷⁶⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 588, 589.

⁷⁷⁰ el-Beydavi, *Envâru ’t-tenzîl*, s. 274.

şeyleri helal, haram olan şeyleri haram kılmaktır. Bu mücmel olarak geçen bir sözdür, devamı onun açıklamasıdır. “Behime” karada ve denizde yaşayan dört ayaklı hayvanlardır. “Behimet’l-Enam” sekiz çift hayvandır, ya da geyik, vahşi inek ve bunlara benzer hayvanlardır.⁷⁷¹

Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirler birbirine yakın yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Neseî’nin açıklaması Zemahşeri’nin açıklamasına çok yakın olmuştur.

Maide suresinin 2. ayetinde hacda kurban edilmek için getirilen kurbanlıklara karışmaması gerektiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا

الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَنَّ

“Ey” صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدُوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

iman edenler! Allah’ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab’lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ’be’ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram’dan alıkoydular diye birtakımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah’a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir.” (Maide 5/2)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Şeair” Hacda yapılması gereken fillerdir. “Haram ay” hac ayıdır. “hedy” Allah’a yakın olmak maksadıyla Kâbe’ye hediye edilen kurbandır.”kalaid”

⁷⁷¹ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 303.

hayvanların boyunlarına takılan nişanlardır.⁷⁷² Müşrikler, hudeybiye gününde Peygamberimiz (a.s)’ı ve Müslümanları umre yapmaktan alı koymuşlardı.⁷⁷³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, “Şeair” hacda yapılması gereken fiiller ve vakfelerdir. “Hedy” Kâbe’ye hediye edilen kurbanlardır. “Kalaid” boyunlarına nişanlar takılan kurbanlıklardır. Hudeybiye senesinde sizi Mescid-i Haramdan alıkoyan müşriklere karşı beslediğiniz kin ve düşmanlık sizi hadi aşmaya sürüklemesin, şeklinde olmuştur.⁷⁷⁴

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Şeair” hacda yapılması gereken vakfe, taşlama, tavaf, sa’y ve benzeri fiillerdir. Haram ay, hac aylarıdır. Hedy, Allah’a yaklaşmak maksadıyla Kâbe’ye hediye edilen kurbandır. Kalaid, hayvanların boyunlarına takılan nişanlardır.⁷⁷⁵

Maide suresinin 3. ayetinde insanlara haram olan bazı hayvanlar zikredilerek şöyle buyrulmuştur: “حُرِّمْتُ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ

وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَكْفُرُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ

وَاحْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِيمَانِهِ فَإِنَّ اللَّهَ

وَاعْفُورٌ رَحِيمٌ” “Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan,

(henüz can çıkmamış iken) kestikleriniz hariç: boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlayarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fiske (Allah’a itaatten kopmak)tır. Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık

⁷⁷² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 589-590.

⁷⁷³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 591.

⁷⁷⁴ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzîl*, s. 275.

⁷⁷⁵ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, I, 304.

onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumundan zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Maide 5/3)

Bu ayetin bağlamında Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: Cahiliye dönemindeki insanlar burada ismi geçen haram şeyleri yiyip bunların haram olmadıklarını söylüyorlardı.⁷⁷⁶ “Cahiliye döneminde, Kâbe'nin etrafında insanlar için dikili taşlar vardı, insanlar onların üzerine hayvanları kesip hayvanların iç yağlarını onların üzerine sererek bu davranışla onlara saygı gösterirlerdi. Yine bu dönemde, bir kişi sefere, savaşa, ticaret için yolculuğa çıksaydı, ya da evlenmek isteseydi fal oklarıyla kısmet arardı. Yüce Allah bunların tümünü haram kıldı.”⁷⁷⁷

Bu ayetin bağlamında Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Cahiliye dönemindeki insanlar bu ayette geçen şeyleri helal sayıp yiyorlardı. Bunlar haram kılındı. Ancak bunlardan henüz can çekişmemiş olanları kesmek hariçtir. Cahiliye döneminde Kâbe'nin etrafında dikili taşlar vardı, insanlar, bu taşlar üzerinde hayvanları kesip bunları kurban sayarlardı. Bir kişi bir işe başlayacağı zaman, fal oklarla kısmet arardı.”⁷⁷⁸ Kim açlık durumunda, haddini aşmadan yerse Yüce Allah, bundan dolayı o kişiyi cezalandırmaz.⁷⁷⁹

Bu ayetin bağlamında Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bu ayette zikredilen şeylerin yemesi haram kılınmıştır. Ancak bunlardan henüz can

⁷⁷⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 591.

⁷⁷⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 592.

⁷⁷⁸ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 276.

⁷⁷⁹ el-Beydavî, *Envâru 't-tenzîl*, s. 276.

çıkmayanları kesmek hariçtir.⁷⁸⁰ “Cahiliye döneminde Kâbe’nin etrafında dikili taşlar vardı, insanlar, bu taşlar üzerinde hayvanları kesip, bunları yüceltirdi. Bu dönemde bir kişi sefere, savaşa ve benzeri şeyler için yolculuğa çıksaydı, fal oklarla kismet arardı. Yüce Allah bunları haram kıldı.”⁷⁸¹

Maide suresinin 4. ayetinde temiz olan şeylerin ve avcı hayvanlarının yakaladıkları avların helal olduğunu belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ” (Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah’ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah’ın adının (besmele çekin). Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.” (Maide 5/4)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekildedir: Kitapta, sünnette ve müçtehidin kıyasında haram olmayan her şey helaldir. Bir de Yüce Allah’ın öğretmiş olduğu bilgi ile eğitilmiş olan avcı hayvanlarının yakaladığı avlar da helal kılınmıştır.⁷⁸²

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekildedir: Selim tabiatlarının kötü görmediği ve ondan nefret etmediği şeyler helaldir. Bu ayetin mefhumundan, Arapların kötü gördüğü şeylerin haram olduğunu anlaşılır. Nass veya

⁷⁸⁰ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 305.

⁷⁸¹ en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, I, 305.

⁷⁸² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 594.

kıyas ile haram olduğuna delalet edilmeyen şeyler helaldir. Eğitilmiş olan avcı hayvanların tuttuğu avlar da helaldir.⁷⁸³

Bu ayetin tefsirinde Nesefi'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekildedir: Kitap, sünnet, icma ve kıyas ile haram olmayan şeyler helaldir. Bir de eğitilmiş avcı hayvanlarının avları da helâldir.⁷⁸⁴

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur.

1. 6. 10. İslam'da Hilenin Yeri (Hile-i Şer'iyye)

Sad suresinin 41 ile 44. ayetlerinde Hz. Eyyüb (a.s)'ın hastalığından ve iyileşme sürecinden bahsetmektedir. Bu ayetlerde, Hz. Eyyüb (a.s) hastayken hanımına “ben iyileşirsem sana yüz değnek vuracağım” diye yemin etmiştir. Bu ayetlerde Hz. Eyyüb (a.s)'ın yemininin yerine getirilmesi için hanımına yüz değnek yerine bir avuç kamış vurulmasını emredilmiştir. Sad suresinin 41. ayetinde Hz. Eyyüb (a.s)'ın Yüce Allah'a karşı yapmış olduğu duasına değinilerek şöyle buyrulmuştur: “وَادْكُرْ عَبْدًا

أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّيَ الشَّيْطَانُ مِنْصِبٍ وَعَذَابٍ “(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyub'u da an. Hani o, Rabbine, ‘Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu’ diye seslenmişti.” (Sad 38/41)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bu ayette Hz. Eyyüb'un Yüce Allah'a karşı yapmış olduğu duasını hikâye etmektedir. Hz. Eyyüb'a hastalık veren Yüce Allah'tır, şeytan buna sebep olduğu için şeytana nispet edilmiştir.”⁷⁸⁵

⁷⁸³ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 276.

⁷⁸⁴ en-Neseefî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 307.

⁷⁸⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 93-94.

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması da şu şekilde olmuştur: “Bu ayet Hz. Eyyüb’un Yüce Allah’a karşı yapmış olduğu duasının sözlerinin hikâyesidir. Hz. Eyyüb’un hastalığı şeytana nispet edilmenin sebebi, ya şeytan Hz. Eyyüb’e dokunduğu için Hz. Eyyüb hasta olmuştur, ya da Hz. Eyyüb Yüce Allaha karşı dua ederken, edep için hatalığını şeytana nispet etmiştir. Veya Şeytan Hz. Eyyüb’un çevresindeki insanlara vesvese sokup onlar da Hz. Eyyüb’u diyarlarından çıkardılar.”⁷⁸⁶

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması da şöyle olmuştur: “Bu ayet Hz. Eyyüb’un Yüce Allah’a dua etmenin sebebinin hikâyesidir. Bir rivayete göre Hz. Eyyüb’un hastalığı sürecinde Şeytan, Hz. Eyyüb’e vesvese yapmaya çalıştı, Hz. Eyyüb, bundan korunmak için Yüce Allah’a sığındı.”⁷⁸⁷

Sad suresinin 42. ayetinde Yüce Allah, Hz. Eyyüb (a.s)’a ayağının yere vurulmasını emrettiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “أَرْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ”
“Biz de ona, ‘ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su’ dedik.” (Sad 38/42)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bu ayet Hz. Eyyüb’e verilen cevabın hikâyesidir. Yüce Allah, Hz. Eyyüb’e ayağının yere vurmasını istedi. Eyyüb Ayağını yere vurdu, bir kaynak su çıktı ve Eyyüb’e, bu içilecek ve yıkanacak bir sudur, bununla hem için hem de dışın iyileşir, denildi.”⁷⁸⁸

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bu ayet Hz. Eyyüb’un duasına verilen cevabın hikâyesidir. Yüce Allah, Hz. Eyyüb’a ayağının yere vurmasını istedi, o da ayağını yere vurdu, bir çeşme aktı, ona

⁷⁸⁶ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 879.

⁷⁸⁷ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 439.

⁷⁸⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 94.

bu bir sudur, onunla yıkanırsın ve ondan içeceksin, hem için hem de dışın iyileşecek denildi.”⁷⁸⁹ “Bir rivayete göre biri sıcak biri soğuk iki çeşme aktı, Hz. Eyyüb sıcak olan çeşmeden yıkandı, soğuk olan çeşmeden de içti.”⁷⁹⁰

Bu ayetin tefsirinde Neseî’nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bu ayet Hz. Eyyüb’un duasına verilen cevabın hikâyesidir.”⁷⁹¹ “Yüce Allah Hz. Cebrail’i Hz. Eyyüb’a göndererek Hz. Eyyüb’e ayağının yere vurmasını istedi, o da ayağını yere vurdu ve bir çeşme su çıktı. Hz. Eyyüb’e bununla yıkanır ve bundan içeceksin, hem için hem de dışın iyileşecek, denildi. Bir rivayete göre biri sıcak biri soğuk iki çeşme su çıktı, Hz. Eyyüb sıcak olan suyla yıkandı, soğuk olan sudan da içti.”⁷⁹²

Sad suresinin 43. ayetinde Yüce Allah, Hz. Eyyüb (a.s)’a ailesini tekrar kendisine geri verdiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا” “Biz ona tarafımızdan bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını bahşettik.” (Sad 38/43)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) açıklaması, Hz. Eyyüb’un Bağışlanması, onun için rahmettir ve akıl sahibiler için de bir hatırlatmadır. Çünkü akıl sahipleri Hz. Eyyüb’un sabrını ve onun sabrına karşılık kendine verilen şeyleri duyduklarında, onlar da musibetlere karşı sabretmeye gayret ederler, şeklinde olmuştur.⁷⁹³

Bu ayetin tefsirinde Beydavi’nin (ö. 685/1286) açıklaması, Yüce Allah kendi katında Hz. Eyyüb’e bir rahmet ve akıl sahibi kişiler için de bir hatırlatma olarak,

⁷⁸⁹ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzîl*, s. 880.

⁷⁹⁰ el-Beydavi, *Envâru’t-tenzîl*, s. 880.

⁷⁹¹ en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, II, 439.

⁷⁹² en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, II, 439.

⁷⁹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 94.

onun ailesini dağıldıktan sonra tekrar onun etrafında topladı, ya da onlar öldükten sonra tekrar onları diriltti, şeklinde olmuştur.⁷⁹⁴

Bu ayetin tefsirinde Neseî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekilde olmuştur: Bir rivayete göre Yüce Allah Hz. Eyyüb'un ailesini, diriltti ve onlar kadar da ayrıca ona aile verdi, bu da Hz. Eyyüb için bir rahmet ve akıl sahibi kişiler için de bir hatırlatmadır. Çünkü akıl sahibi kişiler bunu duyduklarında onlar da musibetlere karşı sabretmeye gayret ederler.⁷⁹⁵

Sad suresinin 44. ayetinde Yüce Allah'ın Hz. Eyyüb'e bir avuç kamışı hanımına vurmasını emrettiğini belirtilerek şöyle buyrulmuştur: “وَحُذِّ بِيدِكَ ضِعْفًا فَاصْرَبْ بِهِ” “Şöyle dedik: ‘Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma.’ Gerçekten biz Eyyüb’u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.” (Sad 38/44)

Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklaması şu şekildedir: “Hz. Eyyüb'un hanımı bir ihtiyaç için dışarıya çıkmış ve gecikmişti, Hz. Eyyüb bundan sıkılmış, eyer hastalığımın iyileşirsem yüz değnek sana vuracağım diye yemin etmişti. Yüce Allah, Hz. Eyyüb'e bir avuç kamışı hanımına vurmasını emrederek hem ona hem de onun hanımına en kolay gelen şey ile onun yeminini çözdü.”⁷⁹⁶

Bu ayetin tefsirinde Beydavi'nin (ö. 685/1286) açıklaması şu şekilde olmuştur: “Bir rivayete göre Hz. Eyyüb'un Hanımı bir ihtiyaç için dışarı çıkmış ve gecikmişti, Hz. Eyyüb de eğer ben bu hastalığımın iyileşirsem yüz değnek sana vuracağım diye yemin etmişti. Yüce Allah Hz. Eyyüb'e bir avuç kamışı hanımına vurmasını

⁷⁹⁴ el-Beydavi, *Envâru't-tenzîl*, s. 880.

⁷⁹⁵ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, s. 439.

⁷⁹⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 94-95.

emrederek bununla Hz. Eyyüb'un yemini çözdü, bu çözüm geride kalanlar için de cezalar konusunda bir ruhsattır.”⁷⁹⁷

Bu ayetin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklaması şu şekildedir: “Hz. Eyyüb hastayken onun hanımı bir ihtiyaç için dışarıya çıkmış ve gecikmişti, Hz. Eyyüb de bundan dolayı sıkılmıştı. Hanımına eğer iyileşirsem yüz değnek sana vuracağım diye, yemin etmişti. Hz. Eyyüb'un Hanımı Hz. Eyyüb'e çok iyi muamele ettiği için Yüce Allah hem ona hem de onun hanımına en kolay gelen bir avuç kamış kendi hanımına vurmasını emrederek onun yeminini çözdü. Bu çözüm geride kalanlar için de bir ruhsattır.”⁷⁹⁸

Yukarıdaki ayetlerin tefsirinde, müfessirlerin açıklamaları birbirine yakın olmuştur. Son ayette Yüce Allah, Hz. Eyyüb'e yüz değnek yerine avucuna bir demet kamış alıp kendi hanımına vurmasını emretmiştir. Bu şekilde Hz. Eyyüb (a.s.)'ın içmiş olduğu yeminindeki yüz değneğin yerine, bir çözüm getirilmiştir. İslam dininde buna benzer şeylerde yapılan çözümlere hile-i Şeriyye denilir.

Muamelat ve sosyal ilişkiler ile ilgili fıkhi ayetlerin tefsirinde müfessirlerinin açıklamalarına baktığımız zaman, ez-Zemahşeri (ö. 538/1144) beyan, belagat ve nahiv kaidelerini kullanarak ayetlerin açıklamalarını kısaca vermeye çalışmıştır. Zemahşeri, fıkhi ayetleri Ehl-i Sünnetin fıkhi mezheplerinin görüşleri çerçevesinde tefsir etmeye çalışmıştır. Mezhepler arasında ihtilaflı konuları aktarırken hem Hanefi mezhebinin görüşünü hem de Şafii mezheplerinin görüşünü vermeye çalışmış, amelde bağlı olduğu Hanefi mezhebine bağlılığını ön plana çıkarmayıp her iki mezhebe karşı eşit mesafede durmuştur.

Muamelat ve sosyal ilişkiler ile ilgili fıkhi ayetlerin tefsirinde el-Beydavî (ö. 685/1286) belagat ve nahiv kaidelerine baş vurarak ayetleri kısaca açıklamaya

⁷⁹⁷ el-Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 880.

⁷⁹⁸ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 339.

alışmıştır. Beydavi, mezhepler arasındaki ihtilaflı konuları aktarırken şafii mezhebine bağlılığını belirterek hem şafii mezhebinin görüşlerini hem de Hanefi mezhebinin görüşlerini aktarmıştır.

Muamelat ve sosyal ilişkilerle ilgili fıkhi ayetlerin tefsirinde en-Nesefi (. 710/1310) de belagat ve nahiv kaidelerine baş vurarak ayetleri kısaca açıklamaya çalışmıştır. Nesefi, mezhepler arasında ihtilaflı konuları aktarırken Hanefi mezhebine bağlılığını ön plana çıkararak hem Hanefi mezhebinin görüşünü hem de şafii mezhebinin görüşünü belirtmiştir.

Bütün bu veriler her üç müfessirinin muamelat ve sosyal ilişkiler ile ilgili ayetlerin tefsirinde derin bir ihtilaf içinde olmadıklarını, tercih konusunda her müfessirin bağlı olduğu kendi mezhebinin görüşünü benimsediğini ve kendi mezhebinden çıkmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Tefsir alanında ez-Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşaf*, el-Beydavi'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevil* ve en-Nesefi'nin (ö. 710/1310) *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil* Tefsirlerinde fıkhi ayetlere yaklaşımlarının mukayeselerini ele alarak bir çalışma yaptık. Yaptığımız çalışmamızda kısaca şu sonuçlara vardık.

ez-Zemahşeri, fıkıhla ilgili ibadet, muamelat ve sosyal ilişki alanıyla bağlantılı ayetlerin açıklamalarına çok fazla detaya girmeden kısa olarak yer vermektedir. Zemahşeri, fıkıhla ilgili ayetleri genel olarak dirayet şeklinde açıklayıp, bu açıklamalarında belagat, beyan ve nahiv kaidelerine yer vermiştir. Bazen de konuyla ilgili geçen rivayetleri de aktarmaktadır, rivayetleri genel olarak mevkuf şeklinde vermektedir.

Zemahşeri'nin itikatta bağlı olduğu Mu'tezile mezhebinin görüşlerine fıkhi ayetlerin açıklamasında yer vermeyip, Ehl-i Sünnetin fıkhi mezheplerinin görüşleri çerçevesinde ve Hanefi mezhebine bağlı olarak ayetlerin açıklamalarını vermeye çalışmıştır. Kendisi Hanefi mezhebine bağlılığını ön plana çıkarmamış, onun Hanefi mezhebine bağlılığı dolaylı olarak onun açıklamalarından anlaşılmaktadır. Mezhepler arasındaki ihtilafli olan konuları aktarırken, genel olarak Hanefi mezhebine göre bu konu böyledir ve Şafii mezhebine göre bu konu şöyledir, şeklinde verip ve mezheplerinin dayandığı kaynakları da vermektedir. Zemahşeri, genellikle Hanefi ve Şafii mezheplerine karşı eşit mesafede durmuştur.

Fıkhi konulardaki ayetlerde Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) açıklamalarına bakıldığı zaman, Zemahşeri *el-Keşşaf* tefsirini telif ederken ondan önce telif edilmiş olan rivayet ve dirayet tefsirlerinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Zemahşeri, kendine has ve özgün üslubuyla fıkhi ayetlerinin açıklamalarını yapmıştır. Özellikle

onun ayetlerin açıklamalarında yer vermiş olduğu icaz, belagat, beyan ve nahiv kaideleri kayda değer ve önemli ilmi bilgilerdir. Bu açıdan Zemahşeri'nin önemli bir ilmi şahsiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yapmış olduğumuz çalışmanın neticesine göre, el-Beydavi (ö. 685/1286) de fıkıhla ilgili ayetlerin açıklamalarına fazla detaya girmeden kısa olarak yer vermiştir. Beydavî, fıkhi ayetleri ağırlıklı olarak dirayet şeklinde açıklayıp belagat, beyan ve nahiv kaideleri çerçevesinde Arap dilinin kaidelerini işlemiş, bazen de ayetin açıklamasında konuyla ilgili geçen rivayetleri de aktarmıştır. Beydavî, itikatta Ehl-i Sünnet mezheplerine mensup olup bu mezheplere bağlı kalarak fıkhi ayetlerinin tefsirini yapmaya çalışmıştır.

Beydavi, fıkhi ayetlerinin açıklamalarında genelde bağlı olduğu Şafii mezhebinin görüşünü benimsemektedir. Mezhepler arasındaki ihtilaflı konuları aktarırken Şafii mezhebine bağlılığını ön plana çıkararak hem Şafii mezhebinin görüşünü, hem de Hanefi mezhebinin görüşünü aktarmaktadır. Şafii mezhebinin görüşünü aktarırken genelde “bize göre” şeklinde vermektedir. Konuyla ilgili Şafii ve Hanefi mezheplerinin dayandığı kaynakları da vermektedir.

Fıkhi ayetlerinin tefsirinde Beydavi'nin açıklamalarına bakıldığı zaman, Beydavi *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevil* tefsirini telif ederken, ondan önce telif edilmiş olan rivayet ve dirayet tefsirlerden yararlandığı anlaşılmaktadır. Bu tefsirlerin başında Fahreddin er-Razi'nin (ö. 606/1210) telif etmiş olduğu *Mefatihü'l-Gayb* ve Zemahşeri'nin telif etmiş olduğu *el-Keşşaf* tefsirleri gelmektedirler. Dil bilimi açısından en fazla *Keşşaf* tan yararlandığı anlaşılmaktadır.

Beydavi'nin anlatım üslubu Zemahşeri'nin üslubundan farklıdır. Beydavi, fıkhi ayetlerini kendi üslubunda belagat, beyan ve nahiv kaidelerini de kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Beydavi, fıkhi ayetlerinin açıklamalarında yer vermiş olduğu

icaz, belagat, beyan, nahiv ve Arap dilinin kaideleri önemli ilmi konulardır. Bu açıdan da Beydavî'nin önemli bir ilmi şahsiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın neticesine göre, en-Nesefi (ö. 710/1310) de fıkıhla ilgili ayetlerin açıklamalarına fazla detaya girmeden kısa olarak yer vermektedir. Nesefî, fıkıhla ilgili ayetleri belagat, beyan ve nahiv kaidelerini işleyerek genel olarak dirayet şeklinde açıklamıştır. Bazen konuyla ilgili geçen rivayetleri de aktarmıştır. Nesefî, Ehl-i Sünnet mezheplerine bağlı olup bu mezheplere bağlı kalarak fıkhi ayetlerinin açıklamalarını yapmaya çalışmıştır.

Nesefî, fıkhi ayetlerinin açıklamalarında, Hanefî mezhebine bağlılığını ön plana çıkararak ayetlerin tefsirini vermeye çalışmıştır. Mezhepler arasındaki ihtilaflı konuları aktarırken, Hanefî mezhebinin görüşünü tercih edip Şafîi mezhebinin görüşünü de aktarmıştır. Hanefî mezhebinin görüşünü genellikle “bize göre” şeklinde tabir ile aktarmaktadır. Şafîi mezhebinin görüşünü de karşı görüş olarak vermektedir. Konuyla ilgili hem Hanefî hem de Şafîi mezheplerinin dayandığı kaynakları da vermektedir.

Fıkhi ayetlerin tefsirinde Nesefî'nin (ö. 710/1310) açıklamalarına bakıldığı zaman, Nesefî *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil* tefsirini telif ederken ondan önce telif edilmiş olan tefsir eserlerden yararlanmıştır. Bunların başında Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) telif etmiş olduğu *el-Keşşaf* ve Beydavi'nin (ö. 685/1286) telif etmiş olduğu *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevil* tefsirler gelmektedir. En fazla *el-Keşşaf*, tefsirinden yararlandığı açık olarak anlaşılmaktadır. Nesefî, Zemahşerî'nin Mu'tezile görüşlerine yer vermeyip Ehl-i Sünnet mezheplerinin görüşlerine bağlı kalarak, *Keşşaf*'taki görüşleri vermeye çalışmış ve Zemahşerî'nin soru ve cevap şeklinde olan üslubunu değiştirip birbirine derç ederek vermiştir. Zaman zaman onun kullanmış olduğu ibare, Zemahşerî'nin *el-Keşşaf* tefsirindeki ibaresiyle aynı olmuştur.

Nesefi, fıkhi ayetlerinin açıklamalarında *el-Keşşaf*'tan fazladan yararlıansa da, onun metodu kendine has ve özgüdür. Nesefi, fıkhi ayetlerinin tefsirinde yer vermiş olduğu icaz, beyan, belagat, nahiv ve Arap dilinin kaideleri önemli ilmi bilgilerdir. Bu yönden de Nesefi'nin, önemli bir ilimi şahsiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Netice olarak üç müfessirin de gayeleri bütün ayetleri tefsir etmek olduğu ve fıkhi ayetleri özel olarak ele alma amaçları olmadığı için fıkhi ayetlerde fazla detaya girmeden onlara kısa olarak yer vermişlerdir. Zemahşeri, fıkhi ayetlerinin tefsirinde Mu'tezile görüşlerine yer vermeyip Ehl-i Sünnet mezhepleri dâhilinde fıkhi ayetlerini açıklamaya çalışmıştır. Kendisi fıkıhta Hanefi mezhebine bağlı olsa da bu mezhebe bağlılığını itikadi meselelerdeki kadar ön plana çıkarmamıştır. Beydavi, fıkıhta Şafii mezhebine mensup olup bu mezhebe bağlılığını ön plana çıkarmıştır. Nesefi ise fıkıhta Hanefi mezhebine bağlı olup bu mezhebe bağlılığını ön plana çıkarmıştır. Bütün bu verilere baktığımız zaman, her üç müfessirinin fıkhi ayetlerinin yorumunda derin bir ihtilaf içinde olmadıklarını, ancak tercih konusunda her müfessirin kendi mezhebini tercih ettiğini ve mezhebine bağlı bir şekilde ayetlerin tefsirini vermeye çalıştığını anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bedir, Murtaza**, “*Neseî, Ebu’l-Berakat*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006.
- Cerahoğlu, İsmail**, “*Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Tevîl*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006.
- _____, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1988.
- Çelebi, Katip**, *Keşfu’z-Zunun, an Usami’l-Kutup vel-Funun*, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arap, Beyrut, Lübnan, 2008.
- Çetiner, Bedrettin**, *Ebu’l-Berekat Neseî ve Medarik Tefsiri*, İstanbul, 1987.
- Demirci, Muhsin**, *Tefsir tarihi*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ebu Davud, Suleyman bin el-Aşâş es-Sicistani**, *Camiu’s-Sahih Süneni Ebi Davud*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, trs.
- Ebu Şuccâ, Ahmet bin Hüseyin**, *Şerhi’l-İbni Kasım*, Salah Bilici Kitap Evi, Beyazıt, İstanbul, trs.
- ed-Darekutni, Ali bin Ömer**, *Süneni Darekutni*, Daru’l-Merife, Beyrut, Lübnan, 1966.
- ed-Davudi**, *Tabakatu’l-Müfessirin*, Beyrut, Lübnan, trs.
- ed-Dımişki, Ebubekir bin Muhammed el-Huseyni**, *Kifayetu’l-Ahyar fi Hilli Ğayeti’l-İhtisar*, Daru’l-Fıkr, Beytur, Lübnan, trs.
- el-Askalani, Şihabuddin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Ahmed ibn Hacer**, *ed-Duru’l-Kâmine fi A’yani’l-Mietî’s-Samine*, Daru’l-Cebel, Beyrut, Lübnan, trs.
- el-Beydavi, Kadı Abdullah bin Ömer**, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Tevîl*, Daru’l-Merife, Beyrut, Lübnan, 2013.

- el-Bekri, Ebu Bekir Osman bin Muhammed Şata ed-Dimati, *İlanetu't-Talibin ala Hilli Elfazi Fethi'l-Muin*, Daru'l-Fikr Li't-Tabaâti ve'n-Neşri ve't-Tevzi, Beyrut, Lübnan, 1997.**
- el-Enderuvi, Ahmed bin Muhammed, *Tabakatu'l-Mufessirun*, Mektebetu'l-Ulum vel-Hikem, Medine, 2008.**
- el-Ferğani, Ali bin Ebubekir Burhanuddin Ebu'l-Hasan, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mubtedi*, Daru'l-Erkam, Beyrut, Lübnan, trs.**
- el-Halebi, İbrahim bin Muhammed bin İbrahim, *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Multeka'l-Ebhur*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1998.**
- el-Hamevi, Ebü Abdullah Şihabuddin Yakut bin Abdullah, *Mu'cemü'l-Üdeba*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, Lübnan, trs.**
- el-Hamidi, Abdullah bin Zubeyr Ebubekir, *Müsnedi Hamidi*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, trs.**
- el-Kattan, Mennâ, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, Muessetu'r-Risele, Lübnan, 1988.**
- el-Lekvani, Ebu'l-Hasanat Muhammed Ebu'l-Hayy bin Muhammed, *el-Fevaidu'l-Bahiyye, Fi Teracimi'l-Hanefiye*, Daru'l-Erkam, Beyrut, Lübnan, 1998.**
- el-Makdisi, Muhammed bin Ahmed, *Ahsenu't-Tekasim fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, nşr. M. J. De Goeje, Leiden, trs.**
- el-Manzuri, Abdulazim bin Abdulkavi, *Muhtasaru's-Sahihî'l-Müslim*, Daru'l-Hadis, Beyrut, Lübnan, 2003.**
- el-Mevsili, Abdullah bin Muhammed bin Mevrud, *el-İhtiyar li Talili'l-Muhtar*, Daru'l-Erkam, Lübnan, Beyrut, trs.**
- el-Merağî, Abdullah Mustafa, *el-Fethu'l-Mubin fi Tabakati'l-Usuliyin*, Matbaatu Ensari's-Sünne el-Muhammediyye, Lohor, trs.**
- en-Nesai, Ahmet bin Şuayb, *Süneni'n-Nesai*, Mektebetu'l-İslamiyye, Haleb, 1986.**

- en-Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah bin Ahmed bin Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2008.**
- en-Nevevi, Ebu Zekeriya Muhyeddin Yahya bin Şeref, *el-Mecmû Şehu'l-Muhezzeb*, Daru'l-Fikr Li't-Tabaâti ve'n-Neşri, ve't-Tevzi, Beyrut, Lübnan, trs.**
- er-Razi, Fahreddin Ebu Abdullah Muhammed bin Ömer, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyyi, Beyrut, Lübnan, trs.**
- es-Semerikandi, Muhammed bin Ahmet bin Ebi Ahmet Ebû Bekr Alâeddin, *Tuhfetü'l-Fukaha*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1994.**
- es-Serahsi, Muhammed bin Ahmet bin Ebi Sehl Şemsüleimme, *el-Mebsüt*, Daru'l-Marife, Beyrut, Lübnan, 1993.**
- es-Suyuti, Celaledin Abdurrahman bin Ebubekir, *Tabakatu'l-Mufessirun*, Mektebetu Vehebe, Kahire, Mısır, 1976.**
- _____, *Buğyetu'l-Vuât fi Tabakati'l-Lüğevin ve'n-Nühâat*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadi İbrahim, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, Lübnan, trs.**
- eş-Şirazi, Ebu İshak İbrahim bin Ali bin Yusuf, *el-Muhezzeb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, trs.**
- eş-Şirbini, Şemsuddin Muhammed bin Ahmet el-Hatip, *Muğni'l-Muhtaç ila Mârifeti Maani Elfazi'l-Minhac*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1994.**
- et-Tirmizi, Muhammed bin isa, *Süneni't-Titmizi*, Daru'l-İlahiyat, Beyrut, Lübnan, trs.**
- ez-Zebedi, Ebubekir bin Ali bin Muhammed, *Cevheretu'n-Neyyeire Şerhu Muhtasari'l-Kuduri*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Byrut, Lübnan, 2006.**
- ez-Zehebi, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Mektebetu Musab bin Umeyr el-İslamiyye, 2004.**

ez-Zehebi, Şemsuddin bin Ahmed, *Tarihu'l-İslam ve Vefiyatu'l-Meşahir Vel-A'lem*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, Lübnan, 1987.

ez-Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud bin Ömer bin Ahmed, *el-Keşşaf an Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi Vucuhi't-Te'vil*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2015.

ez-Zerkani, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, Lübnan, 1995.

ez-Zirikli, Hayruddin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Faris, *el-A'lam*, Daru'l-İlim li'l-Melayin, Beyrut, Lübnan, 2002.

ez-Zuheyli, Mustafa bin Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslamiyyi ve Edilletuhu*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, Suriye, trs.

Goldziher, Ignaz, *İslam Tefsiri Ekolleri*, (trc. Mustafa İslamoğlu), İstanbul, 1997.

İnbu'l-Esir el-Cezeri, İzzuddin, *el-Lubab fi Tenazihi'l-Ensab*, Mektebetu'l-Mussenâ, Bağdat, trs.

İbn-i Haldun, Abdurrahman, *Mukadimetu İbni Haldun*, Daru'l-Fecr, Kahire, 2004.

İbnu'l-İmad, Ebu'l-Felah Abdulhay bin Ahmed bin Muhammed, *Şezeratu'z-Zeheb Fi Ahbari men Zeheb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, Lübnan, trs.

İbn-i Kesir, Ebu'l-Feda İsmail bin Ömer, *el-Bidayye ve'n-nihayye*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Byrut, Lübnan, 1988.

İbn-i Rüşt, Muhammed bin Ahmet bin Muhammed el-Kurtubi, *Bidayetu'l-Muctehid ve Nihayetu'l-Muktesid*, Daru Mektebetu'l-Mearif, Beyrut, Lübnan, 2012.

Nüveyhid, Adil, *Mu'cemu'l-Müfessirin min Sadri'l-İslam hata'l-Asri'l-Hazır*, Muessesetu's-Sekafiyye, Beyrut, Lübnan, 1983.

- Okumuş, Mesut**, “*Kur’an’ın Tedrici Nüzul Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine*” Eskiye Dergisi, Sayı: 27, Güz, 2013.
- _____, *Kur’an’ın Felsefi Okunuşu İbn Sina Örneği*, Araştırma Yayınları, Ankara 2003.
- Öztürk, Mustafa; Mertoğlu, Mehmet Suat**, “*Zemahşeri*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006.
- Özek, Ali**, “*el-Keşşaf*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006.
- Özel, Ahmet**, “*Kerderi*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006.
- Sabık, Seyyid**, *Fıkhü’s-Sünne*, Daru’l-Fathi li İ’lami’l-Arabiyyi, Kahire, Mısır, 1999.
- Salih, Subhi**, *Mebahis fi Ulumi’l-Kur’an*, Daru’l-İlim, Beyrut, Lübnan, 2007.
- Şihabuddin, İmam Yakut bin Abdullah el-Hemevi er-Rumi el-Beghdadi**, *Mu’cemu’l-Buldan*, Daru’l-Fikr, Beyrut, trs.
- Şemsuddin, Sami**, *Kamusu’l-A’lam*, İstanbul, 1314.
- Şeşen, Ramazan**, “*Buhara*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006,
- W. Heffaning**, “*Neseft*”, *İA.*, İstanbul, 1987.
- Yavuz, Yusuf Şevki**, “*Beyzavi*” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006.

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ**

**ZEMAŞŞERİ, BEYDAVİ ve NESEFİ TEFSİRLERİNDE
FİKHİ AYETLERE YAKLAŞIMLARIN MUKAYESESİ**

(Doktora Tezi)

Turhan YOLDAŞ

ÖZET

Zemehşeri, el-Keşşaf tefsirinde fıkhi ayetlerini kısa olarak açıklamıştır. Açıklamalarında kendisinden önce yazılmış olan tefsirlerden yararlanmıştır. İtikatta bağlı olduğu Mutezile mezhebinin görüşlerine fıkhi ayetlerinde yer vermemiştir. Kendisi ameli mezhepte Hanefi mezhebine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Mezhepler arasındaki ihtilaflı meseleleri açıklarken hem Hanefi mezhebinin hem de Şafii mezhebinin görüşlerini belirtmiştir.

Beydavi de Enveru't-Tenzil ve Esraru'-Tevil tefsirinde fıkhi ayetleri kısa olarak açıklamıştır. Açıklamalarında kendisinden önce yazılmış olan tefsirlerden yararlanmıştır. Özellikle Razi'nin Mefatihü'l-Gayb ve Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) el-Keşşaf tefsirlerinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Beydavi, fıkhi ayetlerini ehl-i sünnet mezheplerinin görüşleri çerçevesinde açıklamıştır. Kendisi Şafii mezhebine bağlıdır. Ayetlerin

açıklamalarında hem Şafii hem de Hanefi mezheplerinin delillerini vermektedir. Bazı yerlerde Şafii mezhebinin görüşünü verirken “bize göre” şeklinde vermektedir.

Nesefi de Zemahşeri ve Beydavi gibi fıkhi ayetleri kısa olarak açıklamıştır. Açıklamalarında kendisinden önce yazılmış olan tefsirlerden yararlanmıştır. Özellikle el-Keşşaf tefsirinden çok yararlanmış ve birçok yerde onun ibaresi el-Keşşaf’ın ibaresi ile aynı olmuştur. Nesefi, Hanefi mezhebine mensuptur. Mezhepler arasındaki ihtilaflı meselelerini verirken Hanefi mezhebine “bize göre” şeklinde verip Şafii mezhebinin görüşünü de karşı görüş olarak vermektedir. Genel olarak fıkhi ayetlerinin tefsirinde her üç müfessirinin açıklamaları kısa ve birbirine yakın olmuştur. Bununla birlikte her müfessirin kendine has ve özgü metodu vardır.

Sayfa Sayısı: 258

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Fıkhi Ayetler, Keşşaf, Beydavi, Nesefi

Kabul Edildiği Yıl: 2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ**

**THE COMPARİSON OF APPRACHES TO LEGAL VERSES İN THE
TAFSİR OF ZAMAKHSHARİ, BAYDAVİ AND NASAFİ**

(Ph.D.Thesis)

Turhan YOLDAŞ

ABSTRACT

Zamakhshari, in the tafsir of Al-Kashaaf, explained the verses in a short. In his explanatios, he made benefit from the commentaries written before him. He did not mention in his fiqh verses the views of the Mutezile sect, in which he's attached, It is understood that he was committed to the Hanefi school. He expressed the views of both the Hanefi sect and the Shafi'i sect in explaining the disputed issues between the sect.

In al-Baydawis Quranic interpretational work al-Anwar al-Tenzil wa-Asrar al-Ta'wil, are verses also explained in a short description. He mede use of the tafsirs written earlier in his statements. It is obvious that he benefited especially from Fakhruddin Razi's Mafatih al-Ghayb and Zamakhshari's al-Kashhaaf. Baydawi explained his fiqh verses in the framework of the views of ehl-i Suunah sects. He depends on the Shafi'i sect.

So he gives evidence of both Shafi'i and Hanafi sects in the explanations of his verses. In some places, while giving the opinion of the Shafi'i sect, he says "according to us".

Abül-Barakat an-Nasafi, also explained the fiqh verses in a short way such as Zamakhshari and Baydawi. He used the tafsirs written before him in his explanations. He benefited greatly from the tafsir al-Kashshaaf and in many places his expressions was the same as in al-Kashshaaf. Nasafi is a member of the Hanafi sect. In presenting the controversial issues between the sect, he mentions the views of the Hanafi sect with the expression "according to us" and explains the opposite views of Shafi'i. In general, the explanations of each of the three commentators were short and close to each other in the interpretation of verses. However, every commentator has its own and unique method.

Page Number: 258

Supervisor: Prof.Dr. Mesut OKUMUŞ

Keywords: Tafsir, Fiqh Verses, Kashshaaf, Baydawi, Nasafi

Year: 2021

